

T.C.

Ardahan Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tefsir Bilim Dalı

KUR'AN-I KERİM'DE ZAMANIN GÖRECELİĞİ

Fatih MANSUROĞLU

Doç. Dr. Halit BOZ

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2023

KUR'AN-I KERİM'DE ZAMANIN GÖRECELİĞİ

Fatih MANSUROĞLU

Doç. Dr. Halit BOZ

Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2023

KABUL VE ONAY

Fatih MANSUROĞLU tarafından hazırlanan “Kur’an-ı Kerim’de Zamanın Göreceliği” başlıklı bu çalışma, 08.06.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Mukadder Arif YÜKSEL (Başkan)

Doç. Dr. Halit BOZ (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet KARA (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Mustafa ŞENEL

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Ardahan Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*” kapsamında tezimi aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / Ardahan Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

Fatih MANSUROĞLU

“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) *Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*
- (2) *Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*
- (3) *Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.*

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

** Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.*

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, Tez Danışmanının **Doç. Dr. Halit BOZ** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Fatih MANSUROğLU

ÖN SÖZ

Bizlere ilim yolunda olmayı nasip eden âlemlerin Rabbi olan Allah’a hamd-ü senalar olsun. Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed Mustafa (s.a.s.)’e, Ehl-i Beyt’ine ve ashabına salat ve selam olsun. Başta Kur’an-ı Kerim olmak üzere İslami ilimleri günümüze ulaştıran sahabe-i kiram efendilerimize, tabiin ve etbau’t-tabiin efendilerimize, ravilere, Ehl-i Sünnet mezhep imamlarına ve ulemasına rahmet olsun.

Bu çalışmayı yapmamızın sebebi zamanın tüm varlıklar için genel mi yoksa özel mi oluşunu açıklamaya çalışmaktır. Çalışmamızda aynı zaman içinde farklı anların yaşanmasını irdeledik. Kimilerine uzun gelen zamanların kimilerine kısa geldiğini ve nedenlerini işledik. Bunun üzerine varlıklar arasındaki zaman anlayışını ve zaman üzerindeki hakimiyetlerini tek tek açıklamaya ve mukayese etmeye gayret ettik. Varlıkların zaman mefhumunun yanında zamanı kullanabilme iradelerinin ve hareket hızlarının farklılıklarına değindik.

Ele aldığımız konuyu ayet, hadis ve müfessirlerin kaynaklarından yararlanarak desteklemeye ve zenginleştirmeye çalıştık. Hadisler ise faydalandığımız müfessir kaynaklarının içinde gösterilmiştir. Konu ile alakalı görüşleri klasik ve günümüz eserlerinden vermeye özen gösterdik.

Çalışmamızda müfessirlerin görüşleri çerçevesinde kalınmış ve başka alanlara gidilmemiştir. Müfessirlerin yapmış oldukları yorumları kendi zaviyemizde değerlendirerek konunun anlaşılmasına katkı sağlamaya çalıştık.

Bu çalışmamda bana rehber olan ve yardımlarını eksik etmeyen danışman hocam Doç. Dr. Halit Boz’a ve Dr. Mukadder Arif Yüksel’e teşekkürü bir borç bilirim.

Genel bir değerlendirme yaptığımız bu çalışmada hata ve eksiklikler olabilir. İnsanoğlu şüphesiz aciz ve kusurludur. Her şeyi bilen, işiten, gören ve kudretiyle bizleri kuşatan Allah (c.c.) tüm noksanlıklardan münezzehtir.

“Ey Rabbimiz! Unutur veya hata yaparsak bizleri cezalandırma.” (el-Bakara 2/286).

Fatih MANSUROĞLU

Ardahan-2023

ÖZET

MANSUROĞLU, Fatih. Kur'an-ı Kerim'de Zamanın Göreceliği, Yüksek Lisans, Ardahan, 2023.

Bu çalışmada Kur'an-ı Kerim'de geçen zaman ayetleri ve bu ayetler doğrultusunda varlıklar arasındaki zaman mefhumu, kontrolü ve kullanımı incelenmeye çalışılmıştır.

Zamanın göreceliği konusuna değinilen bu çalışmada varlıklar üzerinde zamanın bağlayıcılığı, önemi, göreceliği ve hareket hızı incelenmiştir. Zaman konusu, genel bir değerlendirme ile Kur'an-ı Kerim özelinde müfessirlerin yapmış oldukları yorumlara binaen işlenmiştir. Bu çalışmayla varlıkların zaman mefhumu üzerindeki anlayışı ortaya konulmuştur. Zamanla ilgili merak uyandıran konular geçmişten günümüze gelen yorumlarla değerlendirilerek sunulmuştur. Allah'ın zamanı yaratması, yaratılmışlara süre tanınması ve bu süre içerisinde onlara hakimiyet vermesi incelenmiştir. Kâinatın yaratılış süresi, zamanın “melek,cin,insan” türleri üzerindeki tahakkümü ve bu türler üzerinde zamanın tahakkümü kıyas yapılarak açıklanmaya çalışılmıştır. İnsana göre cari olan zaman mefhumu, Kur'an'da bahsi geçmiş normal akışın dışında gerçekleşen olaylar örnek gösterilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Cinlerin ve meleklerin insanlara göre zaman üzerindeki hakimiyeti ve hareket hızı kıyas edilerek değerlendirilmiştir. Yer-zaman ve madde-hareket çerçevesinde değerlendirmeye alınan konular rivayetlerle açıklanmıştır. Birinci bölümde Allah'ın zamanı yaratması ve meleklerin zaman üzerindeki tasarrufu incelenmiştir.

İkinci bölümde cinlerin ve insanların zaman algısı ve hakimiyeti ele alınmıştır. Diğer varlıkların insana nazaran zaman üzerindeki hareket hızları tefsir kaynaklarından destek alınarak açıklanmıştır.

Anahtar Sözcükler:

Kur'an-ı Kerim, Tefsir, Zaman, Görecelik, Melek, Cin, İnsan.

ABSTRACT

MANSUROĞLU, Fatih. Relativity of Time in the Qur'an, Degree, Ardahan, 2023.

In this study, the time verses in the Holy Qur'an and the concept of time, its control and use among beings in line with these verses have been analyzed.

In this study on the relativity of time, the binding, importance, relativity and speed of movement of time on beings are analyzed. The subject of time has been studied based on a general evaluation and the interpretations made by the commentators in the Holy Qur'an. This study reveals the understanding of beings on the concept of time. Curious issues are presented by evaluating the interpretations from the past to the present. Allah's creation of time, His granting time to the creatures and His giving them dominion over them within this time are analyzed. The duration of the creation of the universe, the domination of time over the "angel, jinn, and human" species and the domination of time over these species have been tried to be explained by making comparisons. The notion of time, which is current according to human beings, has been tried to be explained by giving examples of the events mentioned in the Qur'an that take place outside the normal flow. The dominance of jinns and angels over time compared to humans and their speed of movement have been evaluated by comparison. The issues evaluated within the framework of space-time and matter-motion are explained with narrations.

In the first chapter, Allah's creation of time and the angels' control over time are analyzed. In the second chapter, the perception of time and the dominance of jinns and humans are discussed. The speed of movement of other beings over time compared to humans is explained with the support of tafsir sources.

Keywords:

The Holy Quran, Tafsir, Time, Relativity, Angel, Jinn, Human.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iv
ÖN SÖZ.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	x
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	5
ALLAH KATINDA ZAMAN	5
1.1. ALLAH'ın ZAMAN ÜZERİNDEKİ HAKİMİYETİ	5
1.1.1. Asr	5
1.1.2. Bir Hesap Ölçüsü Olarak Ay ve Güneş.....	10
1.1.3. Kâinatın Yaratılış Evreleri.....	12
1.1.4. Bin Yıllık Bir Gün	15
1.1.5. Yeryüzü ve Gökyüzünün Yaratılma Süreleri	24
1.1.6. Haram Aylar	25
2. BÖLÜM	30
MELEKLERE, CİNLERE ve İNSANLARA GÖRE ZAMAN	30
2.1. MELEKLERE GÖRE ZAMAN.....	30
Elli Bin Yıllık Bir Gün	30
2.2. CİNLERE GÖRE ZAMAN	37
Cinlerin Hızlı Hareket Kabiliyeti	38
2.3. İNSANLARA GÖRE ZAMAN.....	49
2.3.1. İnsanın Yaratılış Evreleri.....	49
2.3.2. Ölümden Sonraki Diriliş	54
2.3.3. Ahirette Dünya Zamanı Algısı	58
2.3.4. İsrâ Yolculuğunda Zaman	60

2.3.5. Ashab-ı Kehf'in Uykuda Geçirdiği Zaman	64
2.3.6. Sabır, Teenni ve Zaman.....	66
2.4. KİYAMET ANINDA ZAMAN.....	68
SONUÇ.....	73
KAYNAKÇA	75
EKLER.....	77
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU FORMU	77
Ek 2. ETİK KOMİSYON MUAFİYET FORMU	78
ÖZ GEÇMİŞ.....	79

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

b	Oğlu
bk	Bakınız
c.c	Celle Celeluhu
çev	Çeviri
Ebu	Babası
Ed	Editör
Hız	Hazreti
ibn	Oğlu
s.a.s	Sallallâhü aleyhi ve sellem
Thk	Tahkik
vd	Ve diğerleri
Yay	Yayınları

GİRİŞ

Zaman, sözlükte devir, çağ, mevsim, ay, hafta, gün, saat, mehil, uzun veya kısa olan vakit demektir.¹

Kur'an-ı Kerim'de zaman kavramı her ne kadar geçmese de aynı anlamı ifade eden *asr*,² *dehr*,³ *ahkab*,⁴ *karn*,⁵ *kurun*,⁶ *saat*,⁷ *lemhi 'l-basar*,⁸ *hîn*,⁹ *huld*,¹⁰ *ebed*,¹¹ *sene*,¹² *sermed*,¹³ *yevm*,¹⁴ *lejl*,¹⁵ *fecr*,¹⁶ ve *vakit*¹⁷ gibi kelimeler Kur'an'da geçmektedir.

Arapça, kelime ve mana bakımından oldukça zengin bir dildir. Bir kelimenin kaç farklı şekilde ve manada kullanıldığını lügat kitaplarında görmekteyiz. Lügat kitapları, kavramın ve konunun anlaşılması bakımından okuyucuya ciddi katkılar sağlamaktadır. Kur'an-ı Kerim de indiği dönemde kullanılan fasih Arapçayı bugüne taşımaktadır.

Tarih boyunca zaman kavramı üzerinde tartışmalar yapılmış ve hemen hemen her alanın konusu haline gelmiştir. Canlılar doğarak hayata gelirler, belli bir süre yaşarlar ve ölürlere. Canlıların doğması yaşaması ve ölmesi bir zaman içerisinde gerçekleşir. Zaman üzerine yapılan araştırmalar ve tartışmalar karşımıza gün, ay ve yıl hesapları çıkarmıştır. Ancak felsefi açıdan yapılan tartışmalar ve yorumlar devam etmektedir. Bu da bize yorum zenginliği kazandırmaktadır.

İnsanoğlunun öğrenme merakı ve bilme isteği onu elde ettiği her veriyi kaydetmeye ve araştırmaya itmiştir. Kaydederken de tarihi, doğal olarak zamanı, yılları, ayları, günleri ve dahi saatleri yazıya geçirmiştir. Kayıt altına alınan tarih bizlere zaman hakkında daha

¹ İsmail Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Sistem Ofset Basım Yayınları, 5. Baskı, 2010), 705.

² el-Asr 103/1.

³ el-İnsân 76/1.

⁴ en-Nebe 78/23.

⁵ el-En'âm 6/6.

⁶ Yunus 10/13.

⁷ el-En'âm 6/31.

⁸ en-Nahl 16/77.

⁹ el-Mâide 5/101.

¹⁰ Yunus 10/25.

¹¹ el-Bakara 2/95.

¹² el-Bakara 2/96.

¹³ el-Kasas 28/71.

¹⁴ el-Fâtîha 1/4.

¹⁵ el-Bakara 2/51.

¹⁶ el-Bakara 2/187.

¹⁷ el-Hicr 15/38.

geniş bir düşünce ortamı oluşturmuştur. Her tarihi olayın bir başlangıcı olduğu gibi bir sonu da bulunmaktadır.

Bir varlığa zaman ithaf etmek için onun başlangıcının ve sonunun olması gerekir. Zaman ancak başlangıcı ve sonu olanlar için düşünülebilir. O halde İhlas Sûresindeki “...doğmamıştır.”¹⁸ ifadesi ile Rahmân Sûresinde geçen “*Celal ve ikram sahibi Rabbinin zatı bâkidir.*”¹⁹ ifadesi Allah’ın zamandan münezzeh oluşunu bizlere göstermektedir. O ezeli ve ebedidir. Zaman çemberinin içinde değil dışındadır. Hiçbir şey O’nu kuşatamaz. Bilakis O her şeyi iradesi ve kudretiyle kuşatır. Allah’ı tüm eksikliklerden tenzih ederiz. Zaman, her şeyi yaratan Allah (c.c.) için değil yaratılan varlıklar için geçerlidir.²⁰ O halde zamanın, Onun zatiyla değil yarattığı ilk varlıkla başladığını söyleyebiliriz. Çünkü her yaratılanın bir sonu olduğunu da yine O’ndan öğrenmekteyiz.²¹ Burada aklımıza gelen soru hangi varlığın önce yaratıldığıdır. Allah melekleri mi cinleri mi yoksa şeytanı mı önce yarattı? Önce yaratılanın insan olduğunu söylemek ise çok güç olur çünkü Allah meleklerle insanı yaratacağını söylemektedir.²² Bu da insanın meleklerden sonra yaratıldığını göstermektedir. Nitekim Allah İnsan Sûresinin ilk ayetinde insanın daha anılmadığı bir dönemin gelip geçtiğini beyan etmektedir.²³ Bu da insanın sonra yaratıldığının delillerindendir.

Evrenin başlangıç zamanı 15 milyar yıl öncesi olarak tespit edilmiştir.²⁴ Evrenin bir başlangıcının olması onun ezeli olmadığını göstermektedir. Ezeli olmasını kabul edersek yaratılmadığı fikrini doğuracaktır ki böylece ilkten var olduğunu kabul etmiş oluruz. Alemin ezeli oluşu muhaldir. Hâdis olanın başlangıcının bulunması zorunludur.²⁵ Her yaratılanın bir başlangıcı vardır. Başlangıcı olmayan yegâne varlık yaratıcıdır.

Zaman kainatla birlikte yaratılmış ve onunla anlam kazanmıştır. Çünkü zamanın anlam kazanması için bir şeye izafe edilmesi gerekir. Zaman yaratılanlar içindir. Yani başlangıcı ve sonu olanlar için. Nitekim Gazzâlî, zamanın hâdis ve yaratılmış olduğunu

¹⁸ *Kur’an Yolu Meali*, çev. Hayrettin Karaman vd. (İstanbul: İleri Basım Matbaacılık A.Ş., 2020), el-İhlâs 112/3.

¹⁹ er-Rahmân 55/27.

²⁰ Şaban Ali Düzgün, “*Allah’a İman*”, ed. Şaban Ali Düzgün, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2014), 80,81.

²¹ bk. el-Ankebût 29/57.

²² bk. el-Bakara 2/30.

²³ bk. el-İnsân 76/1.

²⁴ Caner Taslaman, “*İzafiyet Teorisi, Değerler ve Tanrı – Evren İlişkisi*” Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. Vol. 33, No. 2007/2) 17.

²⁵ Ebu Hâmid Muhammed ibn Muhammed el-Ğazzâlî, *Tehâfüt el-Felâsife*, çev. Bekir Karlığa (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), 47.

ve ondan önce bir zamanın olmadığını söylemektedir.²⁶ Zamanın varlığı Allah'ın yaratmasıyla başlamıştır. Allah'tan öncesi yoktur. Allah, âlemden ve zamandan öncedir.²⁷

Tezin Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı zamanın genel mi özel mi olduğu sorusunu cevaplamaya çalışmaktır. Varlıkların tek bir zamansal boyutta mı yoksa farklı zamansal boyutlarda olduklarını incelemektir. Zaman akarken varlıkların zamandan soyutlanmasının mümkün olup olmadığını araştırmaktır. Varlıklar arasında zamanı kullanma hızlarının farklılığını ortaya koymaktır. Dünya ve ahiret hayatlarının zaman boyutlarını Kur'an'dan yola çıkarak incelemektir.

Bu çalışmada Allah'ın zamanı yaratması, varlıklar üzerinde zamanı hâkim kılması, varlıklara da zaman içinde zamanı kullanma imkânı tanımasını incelemeye çalıştık. Zamanın göreceliği ile ilgili bu çalışmayı yapmamızdaki ana sebep varlıklar arasındaki zaman algısının Kur'an'da nasıl işlendiğini göstermektir. Her varlığa zaman üzerinde belli bir hakimiyetin verilmesini ayetlerden yola çıkarak sunmaktır.

Temel İslam Bilimleri alanında bu konu işlenmemiştir. Bu açıdan çalışmamız literatürdeki boşluğu dolduracak, yapılacak olan çalışmalara katkı sağlayacaktır.

Tezin Kapsamı

Tezin giriş kısmında zamanın anlamını kısaca açıkladıktan sonra Kur'an'da zamanla ilgili kelimeleri gösterdik ve geçtiği yerleri bildirdik. Ayrıca giriş bölümünde Allah'ın zamandan münezzeh oluşuna, zamanın ne zaman ve kiminle başladığına kısaca değindik.

Çalışmamızın birinci bölümünde Allah'ın zaman üzerindeki hakimiyetini, kâinatı yaratmasını ve süresini açıkladık. İkinci bölümde ise yaratılanların zaman mefhumuna, zaman üzerindeki hakimiyetlerine ve zamanı kullanma hızlarına değindik. Bunları açıklamak için tefsir kaynaklarından yararlandık. Razi (606/1210), Kurtubi (671/1273), Suyuti (911/1505) ve Mevdudi (1979) başta olmaz üzere başka müfessirlerden de faydalandık.

Konu içerisinde geçen bazı kavramları açıklama da Türkiye İslam Ansiklopedisini esas aldık. Ayetlerin meali için de Diyanet İşleri Başkanlığı'nın çıkarmış olduğu Kur'an Yolu Mealine başvurdık.

²⁶ Gazzâlî, *Tehâfüt el-Felâsife*, çev. Bekir Karlığa, 33.

²⁷ Gazzâlî, *Tehâfüt el-Felâsife*, çev. Bekir Karlığa, 33.

Tezin Yöntemi

Çalışmamızı yaparken öncelikle Kur'an-ı Kerim meali detaylı olarak okunmuş ve zamanla ilgili bölümler belirlenmiştir. Daha sonra bu bölümler ilgili tefsirlerde detaylı olarak araştırılıp çalışılmıştır. Ayetlerin yanında geçmişten günümüze gelen yorumlar da ele alınarak konu zenginleştirilmiştir. Bu yorumlar analiz edilerek gerekli yerlerde de tenkitler yapılmıştır.

Varlıklar arasındaki zaman mefhumu ve göreceliği ayetler özelinde sunulmuştur. Kur'an-ı Kerim'deki zaman algısı hakkında yapılan bu çalışmanın literatüre katkısı olacağı gibi okuyuculara da faydalı olacağını düşünüyoruz.

Tüm bunların yanında izafiyet teorisi denildiğinde aklımıza Albert Einstein'ın kaleme aldığı eser gelmektedir.²⁸ Ancak Einstein izafiyet teorisini fizik alanında incelemiştir. Biz ise Kur'an özelinde kalarak ayetlerden hareketle konuyu izah etmeye çalıştık.

Konu hakkında ilahiyat alanında bir makale²⁹ ve bir yüksek lisans çalışması³⁰ dikkatimizi çekmiştir. Ancak bu çalışmalar konuyu felsefi açıdan değerlendirmiştir. Çalışmamız ise teoloji odaklıdır. Ayetler çerçevesinde kalınarak değerlendirmeler yapılmıştır. Konuyu daha sade ve anlaşılır kılmak için tefsirlerde bulunan rivayetlerden ve yorumlardan hareketle zaman üzerinde yoğunlaşmaya çalıştık.

²⁸ bk. Albert Einstein, *İzafiyet Teorisi*, çev. Gülen Aktaş (İstanbul: Say Yayınları, 2015).

²⁹ bk. Caner Taslaman, “İzafiyet Teorisi, Değerler ve Tanrı – Evren İlişkisi” Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. Vol. 33, No. 2007/2, ss. 5-20.

³⁰ bk. Ferhat Yöney, *Din Felsefesi Açısından İzafiyet Teorisi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

1. BÖLÜM

ALLAH KATINDA ZAMAN

1.1. ALLAH'ın ZAMAN ÜZERİNDEKİ HAKİMİYETİ

Yukarıda belirttiğimiz gibi zaman olgusu Allah için değil yaratılanlar içindir. İzafiyet teorisi de Tanrı'nın sonsuz zamandan beri var olan bir varlık olarak tarif edenlerin yerine 'zaman üstü' veya 'zamansız' olarak tarif eden yaklaşımların savunulmasına güç vermiştir.³¹ Allah'ı zaman üstü olarak tarif ettiğimizde O'nun başlangıcı ve sonu olmadığını da kabul ederiz. Yani ezeli ve ebedi olduğunu kabul ederiz. Başlığımız Allah'a zaman ithaf etmek değil bilakis Allah'ın zaman üzerindeki kudretini, onu yaratmasını ve yok edeceğini ifade etmeye çalışmak içindir.

Zamanın önemini öne çıkaran bir diğer konu da zamana yapılan yeminlerdir. Kur'an'da bazı sûreler zamana ve zamanın bir dilimine yeminle başlamaktadır: *ve 'l-asr*,³² *ve 'l-fecr*,³³ *ve 'l-leyl*,³⁴ *ve 'd-duha*.³⁵

1.1.1. Asr

Asr Sûresi, asra yeminle başlamaktadır: "*Asra yemin olsun ki.*"³⁶

Allah (c.c.) zamana yemin ederek zamanın önemine vurgu yapmıştır. Kur'an'da bir şeye yemin edilmesi *aksamu 'l-Kur'an*³⁷ başlığı altında incelenmiştir.

Asr Sûresinde Allah, "*İnsan hüsrandır.*"³⁸ buyurmaktadır. Zamanı yaratan ve ona yemin eden Allah akabinde insanın hüsranda olduğunu bildirerek insanoğlunun zamanı kullanma ve anlama noktasındaki zafiyetini ortaya koymaktadır. Allah, birçok konuda kullarını uyarmaktadır. Zaman da bunlardan birisidir. Ancak zaman, uyarılan noktalar arasında en önemli olanıdır. Zira zaman yoksa diğerlerinin bir önemi de kalmamaktadır. İnsanın varlığı zamana bağlıdır. Her insanın hayatı ona takdir edilen zamanda cereyan etmektedir. Hayatın bitmesi o insan için zamanın da bitmesidir. İşte tam

³¹ Taslaman, *İzafiyet Teorisi, Değerler ve Tanrı – Evren İlişkisi*, 14.

³² el-Asr 103/1.

³³ el-Fecr 89/1.

³⁴ el-Leyl 92/1.

³⁵ ed-Duhâ 93/1.

³⁶ el-Asr 103/1.

³⁷ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 196.

³⁸ el-Asr 103/2.

burada zamana yapılmış olan yemin, akıp giden hayata ve geri gelmeyecek olan vakte dikkat çekmek içindir.

Asr kavramı kimilerine göre zaman, kimilerine göre ise ikinci namazdır. Bu yorumları ele alacak olursak, asırdan kastın zaman anlamında olduğunu yorumlayanlar şunları söylemektedir:

Rasulullah, namazda “*Asra ve zamanın musibetlerine yemin olsun ki...*” diye okumuştur. Ancak bunun namazda olduğunu kabul etmek zor olur. Çünkü böyle bir okuyuş nassa ekleme olduğundan namazı bozacaktır. Bu yeminin ancak Asr suresinin tefsiri için olduğunu söyleyebiliriz. *Dehr* kavramı insanın hayatında önemli sayılan her şeyi içine alır. İnsanın hayat boyu yaşadığı rahatlık, sıkıntı, hastalık, sıhhat, zenginlik, fakirlik zaman içerisinde başına gelmektedir. Akıl, zamanın varlığına da yokluğuna da hükmedemez. Zaman yıl, ay, gün ve saat olarak belirlenmiştir. Bunun geçmişinin ve geleceğinin olduğu da söylenmiştir. Bu durumda nasıl yok sayılabilir? İçinde bulunduğumuz zaman geçmiş ve gelecek mevcut değilken bölünemez. Bu durumda varlığına da nasıl hükmedilir.³⁹

Zaman en önemli nimettir. İnsanın geçimini sağladığı rızkı gibi içinde bulunduğu hayatta onun rızkıdır. Hayatı boyunca ona tanınan zaman da bu rızıktan bir nimettir. Zaman yoksa diğerlerinin de bir önemi yoktur. Diğerlerini ön plana çıkaran şey insanın zaman içinde var olmasıdır. İnsanın bu nimetin değerini bilmesi, anlaması ve gerektiği gibi yaşamasını idrak etmesi için Allah zamana yemin etmiştir. Ayrıca zamanı daha iyi idrak etmemizi sağlayan günlerin ardı ardına gelmesi ve bu günlerin geçtiğini daha anlaşılır kılan gece ve gündüzün oluşması yine ayrı bir nimettir. Nitekim Allah bu hususta “*Düşünüp şükretmek isteyenler için gece ve gündüzü birbiri ardına getiren O’dur.*”⁴⁰ Buyurmaktadır.

İnsanların çoğu içinde bulunduğu zaman nimetinin farkına varamaz. Gece ve gündüzün aslında insan hayatı için ne kadar önemli olduğuna yine Kur’an vurgu yapmaktadır:

“*De ki: Hiç düşündünüz mü, Allah kıyamete kadar geceyi üzerinizde sürekli var etse Allah’tan başka size ışıktı verecek olan başka bir ilah var mıdır? Duymaz mısınız?*”

³⁹ Ebu Abdullah Muhammed bin Ömer bin el-Hasan bin el-Hüseyn el-Teymi er -Razi, *Mefatihul- Gayb*, (Beyrut: Dar-u İhya-i et-Turas el-Arabi, 3. Baskı 1420/1999), 32/277.

⁴⁰ el-Furkân 25/62.

*De ki: Hiç düşündünüz mü, Allah kıyamete kadar gündüzü üzerinizde sürekli var etse Allah'tan başka size dinlenmeniz için geceyi var edecek başka bir ilah var mıdır? Görmez misiniz?'*⁴¹

Yine Kur'an'da buna ek olarak '*De ki göklerde ve yerde bulunanlar kimindir? De ki Allah'ındır. Gece ve gündüzde yaşayan her şey O'nundur.*'⁴² buyurulmaktadır. Bu ayette mekâna ve zamana ve bunların her ikisini ilgilendiren her şeye işaret olduğu açıktır. Gece ve gündüzün kapsadığı, gece ve gündüzün yaşandığı her yer, barındırdığı her canlı Allah'ındır. Allah burada azametini ve her şeyi yaratan sıfatını yere ve zamana vurgu yaparak öne çıkarmıştır. Zamanın kendisi ve içinde olan her mahluk Allah'ındır. Zamana yemin zamanın önemindedir.

Cahiliye Arapları zararı zamanın musibetlerine bağlarlardı. Aksine Allah zamana yemin ederek kötülüğün zamandan değil de bizzat insanın kendisinden kaynaklandığını belirtmektedir.⁴³

Allah insana bir ömür biçmiştir. Buna da ecel denilmektedir. Bu ömür içinde ona iyiliği de kötülüğü de öğretmiş ayrıca bunları ayırt edecek akıl nimeti de ihsan etmiştir. Artık geriye insanın iki yoldan birini seçmesi kalmıştır. Çünkü insana bu iki yol sunulmuştur.⁴⁴

Hayattan eksilen ve değerlendirilemeyen zaman kayıptır. Geçmiş zamanın geri getirilemeyeceği ve amel edilemeyeceği açıktır. Allah burada zamana yemin ederken ömürden geçen zamanı da kastetmektedir.

Yukarıda değindiğimiz gibi içinde bulunduğumuz ve yaşadığımız zaman nimetinin farkına varamıyoruz. İnsan, kendisine verilen zamanı geçtikten sonra anlamaktadır. İnsanlar küçük yaşlarda sürekli büyümek ve yeni yaşlarını kutlamak isterler. Hatta yaşları sorulduğunda çocuklar bir iki yaş büyük söyler, büyük yaşa sahip olmanın onları daha değerli kılacağını düşünürler. Özellikle rüşd yaşı kabul edilen on sekiz yaşı her çocuğun ulaşmak istediği yaştır. İnsan, yirmi ile otuz yaş arasını gençliğin enerjisiyle tüketir. Otuzun üzerine çıktığında ise kişi geriye dönüp bakar ve geçen yılları muhasebe etmeye başlar. O, bu günlerin nasıl geçtiğini ve nasıl tükettiğini anlayamaz. İnsan bu yaşlardan sonra artık geri dönülemez yıllara girdiğini yavaş yavaş anlamaya başlar. O küçük

⁴¹ el-Kasas 28/71,72.

⁴² el-En'âm 6/12,13.

⁴³ Razi, *Mefatihul-Gayb*, 32/277.

⁴⁴ el-Beled 90/10.

yaşlarda büyümek isteyen, büyük görünmek isteyen kişi artık olduğu yaşta kalmak ister, yaşı sorulduğunda yaşından bir iki yaş fazlasını söyleyen kişi, özellikle kırkıktan sonra bir iki yaş eksik söylemeye başlar hatta birkaç yıl aynı yaşı tekrar eder. Zaman artık insan için geri dönülemez bir çark gibi işler. Zamanın göreceliği burada psikolojik olarak karşımıza çıkmaktadır. Küçük yaşlarda uzun ve geçmez gelen zaman büyüdüğünde ise kısa gelmekte ve hızlı akmaktadır. Aslında insan için zaman her yaşta aynıdır ancak hissedilen farklıdır.

Asrın ikinci olduğu yorumuna gelirsek Ebu Müslim el-İsfahani (ö. 322/934), *asr* kelimesinden kastın gündüzün iki ucundan biri olduğunu söylemiştir. Ebu Müslim, Allah, gündüzün ilk saatleri olan *duha* (kuşluk) vaktine⁴⁵ ve günün son saatleri olan *asr* (ikindi) vaktine yemin etmiştir. Çünkü her sabah kıyametin gerçekleştiği gibidir. Zira insanlar her sabah kabirlerinden çıkmış, akşam da uyuyunca ölmüş gibi olurlar.⁴⁶

Hasan el-Basri (ö. 110/728) ise günlük alışverişin bitiş saatini belirten ikindi vakti örneğini vermiştir. Alışveriş saatinin bitmesi ticaretin ve kazancın sona ermesidir. İnsan bir şey kazanmadan evine dönerse ailesi ondan rızık isteyecek, o da veremediği zaman mahcubiyet duyacaktır. İşte bu durum gibi *asr* da dünyanın sonunun ikindi vaktidir. Yani kıyametin kopması yakındır. Ancak insan bunun için hazırlanmış değildir. İnsan hayatta iken ona verilmiş nimetlerden, insanlarla ilişkilerinden hesaba çekileceğini bilmektedir. Hak sahibinin kendisinden hakkını alacağını da bilmektedir. Bunları bilmesine rağmen hazırlıklı olmayan insan hüsrandır.⁴⁷ Buna delil olarak ‘‘İnsanlar için hesap yaklaştı. Onlar hâlâ gaflet içinde yüz çeviriyorlar.’’⁴⁸ ayeti verilmektedir.

İkindi vaktinin önemine dair Hz. Muhammed (s.a.s.): ‘‘Kim ikindiden sonra bilerek yalan üzere yemin ederse kıyamet gününde Allah onunla konuşmaz ve yüzüne bakmaz.’’ demiştir.⁴⁹

Seleften birinin şöyle dediği rivayet edilmiştir: ‘‘Ben Asr Sûresinin manasını bir kar satıcısından öğrendim. Çünkü o satıcı şöyle bağıırıyordu; ‘Ana sermayesi eriyip yok olana merhamet ediniz! Ana sermayesi yok olana merhamet ediniz!’ diyordu. Bunun üzerine

⁴⁵ bk. Duha 93/1.

⁴⁶ Razi, *Mefatihü'l- Gayb*, 32/277,278.

⁴⁷ Razi, *Mefatihü'l- Gayb*, 32/278.

⁴⁸ el-Enbiyâ 21/1.

⁴⁹ Razi, *Mefatihü'l- Gayb*, 32/278.

ben insan ziyandadır ifadesini idrak ettim. Çünkü insanın ömründen ikindi geçiyor ve ömür bitiyor ama insan henüz kazanmış değil. O halde insan ziyandadır.”⁵⁰

Zamanın anlaşılması açısından anlatılan bu olay tercihe şayandır. Yukarıda belirttiğimiz gibi insan küçük yaşlarda zamanın farkına varamaz ancak yaşı ilerlediğinde geçen zamanın önemini idrak etmeye başlar. Geçen ömür, verilen kar örneği de bunun gibidir. Kar günün ilk saatlerinde soğukluğunu korurken ilerleyen saatlerde güneşin de etkisiyle erimesi hızlanacaktır. Eridikçe eriyen sular karı daha çok eritecektir. İnsan hayatının meşgalesi de bu şekildedir. Zaman geçtikçe sorumluluk arttıkça iş yoğunluğu genişledikçe insan zamanın nasıl geçtiğini idrak edemeyecek günler haftalar aylar birbirini kovalayacaktır. Eriyen kar gibi zaman da bitecektir.

Asrın herhangi bir asır olduğunu söyleyen Kurtubi konuyu geniş bir şekilde ele alarak yorumlamıştır. Allah her asırda durumu evirip çevirir ve değiştirir. Bu da Allah’ın varlığının delillerindendir.⁵¹

Tarihi incelediğimizde her asrın kendine has ve öne çıkan özelliklerinin bulunduğunu görürüz. Her asırda insanlık biraz daha gelişmiş ve metayı daha kullanılabilir hale getirmiştir. Toprakla başlayan hayat demir, tunç ve teknoloji çağına kadar gelmiştir. Bu dönemlerde de insanlık hem kültürel hem manevi olarak birçok değişim yaşamıştır.

İbn Abbas, asrı günün herhangi bir kısmı, bir saati olarak tanımlamıştır. Diğer bir görüşe göre ise akşam vakti güneş batımından önceki an olarak yorumlamıştır. Katade ise asrı gündüzün herhangi bir saatinden bir saattir, şeklinde yorumlamıştır.⁵²

Asr Sûresinde Allah’ın zamana yemin etmesi insanın hüsrân içinde olduğunu ifade etmek ve bu hüsrândan kurtuluşun ancak şu dört yolla gerçekleşeceğine dikkat çekmek içindir. Bunlar, iman, sahil amel, hakkı ve sabrı tavsiye etmektir.⁵³

Zaman kavramı hem geçmiş hem şimdiki hem de gelecek zaman için kullanılır. Doğal olarak bunların tümünü kapsayan geniş zaman da bu kapsamdadır. Çünkü şimdiki zaman ileri tarihte geçmiş, gelecek zaman da ileri tarihlerde şimdiki zaman olacaktır.

⁵⁰ Razi, *Mefatihü'l- Gayb*, 32/278.

⁵¹ Ebu Abdullah Muhammed bin Ahmed el-Kurtubi el-Ensari, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an* (Kahire: Dar-ul-kütub el-Misriyye, 2. Baskı, 1384/ 1964), 20/178,179.

⁵² Celaleddin es-Suyuti, Abdurrahman bin Ebi Bekr, *ed-Dürrü'l-Mensur fi't-Tefsir bi'l-Me'sur* (Beyrut: Dar-u'l-Fikir, 1432/2011), 8/622.

⁵³ Ebu'l-A'la Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an (Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri)*, çev. Muhammed Han Kayaî vd., (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011-12), 7/224.

Burada mutlak olarak zamana yemin edilmiş olması geçmişte insanların sayılan dört hususu ıskalamış olmalarıdır. Zamana yemin edilerek imana, salih amele, hakkı ve sabrı tavsiye etmeye dikkat çekilmiştir. Geçmekte olan zamanın hüsrarla sonuçlanmaması için bildirilen dört hususun uygulanması istenmiştir. Verilen zamanın bir fırsat olduğu bilinmelidir. Bunu şu örnekle daha iyi anlayabiliriz: Bir sınıfta öğrencilere sınav yapılmaktadır. Zaman çok hızlı ilerlemektedir. Saatin saniyesi zamanın ne kadar hızlı ilerlediğini bize gösterebilir. Halbuki bir saniyelik zaman da uzun bir süredir. Bir saniyelik süre içinde ışık 186.000 mil kat eder. Kâinata daha farkında olmadığımız, bilmediğimiz öyle faktörler vardır ki bundan da daha hızlı yol alabilirler. İyi veya kötü bir işle meşgul olurken saatin saniyesine bakarak geçen zamanı düşünürsek bunların hayatımızın belli bir anında gerçekleştiğini anlarız. İnsana verilen zaman bu dünyada bir fırsattır. İşte zamana edilen yeminin anlamı yukarıda belirttiğimiz dört özellikten yoksun olan kişinin hayatı, hangi işle meşgul olmasına bakılmaksızın hüsrana uğradır. Kazananlar ise dört özelliğe sahip olup onlara göre hareket edenlerdir. Bu sınav zamanında olduğu gibidir. Sınavda geçmekte olan zamanı değerlendiremeyip başka şeylerle meşgul olup soruları yetiştiremeyen öğrenci gibidir. Kazanan ise zamanı kullanıp tüm soruları çözen öğrencidir.⁵⁴

1.1.2. Bir Hesap Ölçüsü Olarak Ay ve Güneş

Gece ve gündüzün oluşumu, güneş ve ayın varlığı bizlere zamanı hissedilebilir ve hesaplanabilir kılmıştır. Bunların varlığı zamanın bilinmesine olanak tanımıştır. Bu gerçeği Allah En'âm Sûresinde şöyle ifade etmiştir:

*“Karanlığı yarararak aydınlığı çıkaran O’dur. Geceyi dinlenme, güneşi ve ayı bir hesap ölçüsü yaptı. İşte bu Aziz ve Alim olan Allah’ın takdiridir.”*⁵⁵

Allah, güneşin ve ayın döngüsünü belli bir hesap üzerine yaratmıştır. Bunu *“Güneşi aydınlık ve ayı nur yapan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için de ona menziller belirleyen O’dur.”*⁵⁶ *“Güneş ve ay bir hesap üzerinedir.”*⁵⁷ Her iki ayette bahse konu olan hesabın güneş ve ayın hareketleri ile yapıldığını ve bunların zamanın bilinmesini sağlayan başlıca araçlar olduğunu görmekteyiz. Dünyanın kendi etrafında dönmesiyle

⁵⁴ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayaî vd., 7/224,225.

⁵⁵ el-En'âm 6/96.

⁵⁶ Yûnus 10/5.

⁵⁷ er-Rahmân 55/5.

bir günün ve güneşin etrafında dönmesiyle de bir yılın meydana geldiği bilinmektedir. Allah ayın döngüsünü de bir ayda tamamlayacak şekilde takdir etmiştir. Bu ölçüyü daha hızlı veya daha yavaş olduğunu kabul edersek o zaman alemin düzeni bozulur, faydalar yok olur. Güneşin ve ayın bir hesap üzere yaratılmasında amaç budur. Ayrıca vakitlerin hesabı ancak güneş ve ayın hareketleriyle bilinebilir. Ayetin ‘‘Aziz ve Alim olan Allah’ın takdiridir’’ ifadesiyle bitmesi, güneş ve ayın Allah’ın iradesiyle insanların menfaati için yaratıldığını, zamanın bilinmesi için bir nizam üzerine ayarlanmış olduğunu idrak etmekteyiz.⁵⁸

Gündüzün göstergesi olan güneş ve gecenin göstergesi olan ay, her iki durum üzerinde fail değil hesaplanabilmeleri için birer vasıta. Allah miktarı belirtmek için hesabı yaratmış, güneş ve ayı da bu hesaba birer nişan yapmıştır.⁵⁹

‘‘Bir hesap ölçüsü’’ ifadesi insan içindir. İnsanın zamanı anlaması gündelik ve yıllık planlamasını yapabilmesi, işlerini bu hesap sayesinde idame edebilmesi içindir. İnsanın hayatı zaman ve ölçü üzerinedir. Bir tarlanın ne zaman ekilip ne zaman biçilmesi bile bir ölçü ve hesap üzerinedir. İnsan tarlasını hangi ayda ekeceğini ve hangi ayda biçeceğini ancak güneş ve ayın hareketleri sayesinde bilmektedir.

İbn Ebi Hatim ‘‘Fêliku’l-isbâh’’ ifadesini İbn Abbas’ın, Allah’ın gece ve gündüzü yaratması olarak yorumladığını rivayet etmiştir. İbn Abbas’tan gelen bir diğer rivayet ise ‘‘Güneşi ve ayı vakit ölçüsü kılandır.’’ ayetinden kastın, günlerin, ayların ve yılların sayısının bilinmesini sağlamaktır. Katade de aynı ayeti bu ikisinin bir ölçüyle dönmeleri şeklinde yorumlamıştır.⁶⁰

Rabi; ‘‘Güneşi ve ayı vakit ölçüsü kılandır.’’ ayetinin tefsirinde güneşin ve ayın bir hesapla hareket etmesi kastedilmiştir. Güneş ve ayın bir düzen içinde akıp gitmeleri zamanın devam ettiği anlamını ortaya çıkartmaktadır. Bunların durması da zamanın durduğu ve herkesin korktuğu o büyük günün, kıyametin geldiğini anlarız.⁶¹ demektedir.

Güneşi ve ayı insanlığın hizmetine sunan Allah, elbette bu ikisinden yararlanmamızı istemektedir. Zamanı ölçmemiz hangi gün, ay ve yılda olduğumuzu hesap etmemiz için bizlere yol göstermektedir. Ayrıca İslam’daki ibadetlerin birebir

⁵⁸ Razi, *Mefatihul-Gayb*, 13/78,79.

⁵⁹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili* (İstanbul: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş. 2021), 2/909.

⁶⁰ Suyuti, *ed-Dürrü’l-Mensur*, 3/325.

⁶¹ Suyuti, *ed-Dürrü’l-Mensur*, 3/326.

zamanla bağlantılı olması, ibadet vakitlerinin zamana göre takdir edilmiş olması Müslümanları güneş ve ay üzerinde daha çok çalışmaya sevk etmiş, bu da astronominin gelişmesine katkı sağlamıştır. Nitekim beş vakit namazın, oruç ibadetinde imsak ve iftar vakitlerinin, hac mevsiminin hangi aylarda olacağının hesabı birebir zamanla ilgilidir. Bunun üzerine de Rasulullah (s.a.s.) ‘‘Allah’ın en çok sevdiği kulları ibadet için güneş ve ayı takip edenlerdir.’’⁶² buyurmuştur.

1.1.3. Kâinatın Yaratılış Evreleri

Kâinatın, göklerin ve yerin yaratılış süresi hakkında Kur’an’da şu bilgiler verilmektedir: ‘‘Gökleri ve yeri altı günde yaratan sonra arşa istiva eden, geceyi durmaksızın kendisini kovalayan gündüze örten, güneşi, ayı ve yıldızları emrine itaat etmiş durumda yaratan muhakkak ki Rabbiniz Allah’tır. Yaratmak ve emretmek O’na ait değil mi? Âlemlerin Rabbi olan Allah’ın şanı ne yücedir.’’⁶³

Söz konusu ayetlerde zamanın sahibinin Allah (c.c.) olduğu bildirilmektedir. Gece ve gündüzün oluşması, güneş ve ayın hareket etmesi bizlere bir döngünün varlığını göstermektedir. Günler, gece ve gündüzün birbiri ardına gelmesiyle oluşmaktadır. Gece ve gündüzün döngüsü sonucu oluşan günlerin varlığıyla da zamanı idrak etmekteyiz. Güneş ve ayın hareketlerine bakarak da günleri, ayları ve yılları bilmekteyiz.

Allah birçok ayette yerin ve göklerin altı günde yaratıldığını ifade etmektedir. Altı gün hakkında birçok yorum yapılmıştır. Onlardan bazıları şöyledir:

Kuşeyri, (ö. 465/1072) *yevm* (gün) kelimesi güneşin doğmasından batmasına kadar olan vakti ifade eder. Bu ifadeye bakacak olursak *yevm* kelimesi geceyi kapsamamaktadır. O halde güneş yoksa *yevm* ifadesi de olmayacaktır, demektedir. Yorumun devamında ise altı günün ahiret günlerine yani her günün bin yıla denk olduğunu ifade etmiştir. Bu göklerin ve yerin yaratılışının ehemmiyetini ortaya koymak içindir.⁶⁴ şeklinde açıklamaktadır.

Yeryüzünün ve güneşin daha yaratılmadığı zamanda gün tasavvur edilemez. O halde buradaki *yevm*den kasıt vakittir. Altı gün ifadesi altı vakit anlamındadır. Bunun miktarı ise malum güne denk, kısa ya da uzun olabilir.⁶⁵

⁶² Suyuti, *ed-Dürrü’l-Mensur*, 3/327.

⁶³ el-A’râf 7/54.

⁶⁴ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkâmi’l-Kur’an*, 7/219.

⁶⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 3/55.

Âlimler, altı günün hangi günlere denk geldiği, hangi günle başladığı ve bittiğine dair de çeşitli görüşler ortaya koymuşlardır:

Mücahid ve diğer bazı alimler, bu günlerin ilkinin Pazar sonuncusunun ise Cuma olduğunu söylemişlerdir. Kâinatın altı günde yaratıldığı Allah tarafından zikredilmektedir. Ancak O dileseydi bir anda da yaratırdı. Çünkü O her şeye kadirdir. Lakin O, kullara işlerinde sabrı ve sağlamlığı öğretmeyi dilemiştir. Allah kudretinin bir anda değil peyder pey meydana gelmesini istemiştir. Allah her şeye bir süre tayin etmiştir.⁶⁶

Zeyd b. Erkam, bu günlerin her biri bin yıl uzunluğundadır.⁶⁷ demiştir.

Razi altı günde yaratma olayının hikmetini birkaç soru sorarak cevaplamıştır:

Ehl-i Sünnet'in görüşüne göre; bu soruların cevabı kolay ve anlaşılırdır. Çünkü Allah dilediğini yapar, istediği hükmü verir ve yaptıklarına karşı gelinmez, neden niçin soruları sorulmaz.

Allah'ın bu ayette diğer varlıkların yaratılışını anmayıp sadece yerin ve göklerin yaratılışlarını anmasının hikmeti nedir?

Göklerin ve yerin yaratılması ifadesi bu ikisinin içinde barınanları da kapsar. Çünkü Allah diğer ayetlerde bunu izah etmiştir: *“Gökleri, yeri ve bunların arasında olanları altı günde yaratan sonra da arşa istiva eden Allah'tır.”*⁶⁸

Gün ve gece arasındaki fark güneşin doğması ve batmasıdır. O halde güneş ve ay yaratılmadan önce günlerin varlığı düşünülebilir mi? Buna cevap ancak şöyle verilebilir. Anlamamız gereken şey gün değil o günlerin miktarı ölçüsünde olduğudur.⁶⁹

Göklerin ve yerin altı günde yaratılması *“Bizim emrimiz birdir, bir göz kırpma gibidir.”*⁷⁰ ayetine muhalif gibi görünmektedir. Yani Allah ol demekle bir anda her şeyin olacağını ifade ederken altı gün mühleti bunlara zıt gibi algılanmaktadır?⁷¹

Allah her şeyi bir anda yaratacak güç ve kudrete sahip olsa da O, yaratılanlara bir sınır ve zaman belirlemiştir. Yaratılanların varlık alemine entegre edilmesi böyledir. Salih kullarına karşılığını hemen verebileceği, asi kullarına da cezalarını hemen verebileceği gibi onlara da bir mühlet tanır. Bu ihmal değil zaman tayin etmesindendir. Allah varlık

⁶⁶ Kurtubi, *el-Cami' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, 7/219.

⁶⁷ Suyuti, *ed-Dürrü'l-Mensur*, 3/472.

⁶⁸ es-Secde 32/4.

⁶⁹ Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, 14/256.

⁷⁰ el-Kamer 54/50.

⁷¹ Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, 14/256.

aleminde olan her şeye bir zaman belirlemiştir. Bundaki hikmet de onlara zaman tanımasıdır. Bu aslında Allah'ın lütfudur. *‘‘Kendilerinden önce nicelerini helak ettik’’*⁷² Helak edilen kavimlere de bir zaman tayin edilmiştir. Onlar için ne bir gün erken ne de geç vardır. Allah dilese helak edilen kavimlere mühlet tanımaz günah işleme fırsatı dahi vermezdi. Ancak hikmete binaen onlara zaman tanımıştır. *‘‘Kâfirlere mühlet ver onlara zaman tanı.’’*⁷³ Allah burada kafiler için de tanınmış zamanı açıklamaktadır. Bu tıpkı gökler ve yer için mühlet tanınması gibidir. Böylece Allah kâinatı bir anda değil yavaş yavaş yarattığını açıklayınca inanmayanlar için de zaman tanıdığını ifade etmiştir. Allah burada insanlara ayrıca sabrı da öğretmektedir. Her şeyin bir anda olmayacağını zaman geçmesi gerektiğini ve zamanla oluşacağı fikrini öğretmek istemiştir.⁷⁴

Allah yaratma olayını neden altı gün ile kayıtlamıştır?

Altı günde yaratılan dünya yedinci günde kemâle ermiştir. Âlem altı günde yaratıldı, yedinci günde de mülkiyetin ve hükümrânlığın mükemmelliği meydana geldi. Bunun hikmetini âlimler Kadir gecesine yani Ramazan'ın yirmi yedinci gecesine denk gelmesine bağlarlar. Yedi sayısı bundan dolayı da değer görmüştür. Bundan dolayı mükemmellik yedi gün içinde meydana gelmiştir.⁷⁵

Kâinatın altı günde yaratılışı hususu Kâf Sûresi 38. ayette de mealen şöyle beyan edilmektedir: *‘Gökleri ve yeri ve bu ikisinin arasındakileri altı günde yarattık. Ve bize herhangi bir yorgunluk da dokunmadı.’*⁷⁶

Allah göklere hareket vererek onlara bir düzen içinde menziller tayin etmiştir. Yeryüzünü de yaratmış ve onu yuvarlak yapmıştır. Ve bu ikisi arasında barınanları da yaratmıştır. Bunları altı evrede yarattığına işaret için altı günde demiştir.

Razi yevm için evre ifadesini kullanmaktadır. Gökler yaratılmadan önce güneşin ve ayın yaratılmadığını bunun için de gün kelimesinin kullanılamayacağı yorumunda bulunmuştur. Allah o an için değil insanı vahiyle bilgilendirdiği gün yevm ifadesini kullanmıştır. Vahiy geldiğinde de yevm ifadesinin ne demek olduğunu zahir olarak insanlar bilmekte ve anlamaktaydı.⁷⁷ Allah yerin ve göklerin yaratılışı için altı gün ifadesini insanların anlayabileceği şekilde kullanmıştır.

⁷² Kâf 50/36.

⁷³ et-Târık 86/17.

⁷⁴ Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, 14/257.

⁷⁵ Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, 14/256-258.

⁷⁶ Kâf 50/38.

⁷⁷ Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, 28/151.

Bu ayetin zamansal boyutunun yanında kim için indiği ve kimlerin muhatap alındığı üzerine de yorumlar yapılmıştır. Kısaca değinecek olursak. Bu ayetle Yahudilerin muhatap alındığı ve onlara bir cevap olarak nazil olduğu yorumunda bulunulmuştur. Yahudilerin iddiasına göre Allah pazar günü yaratmaya başladı cuma günü bitirdi ve cumartesi dinlendi. Sonra da arşa uzandı. Yahudiler Allah'ın yorulduğunu ve arşa uzanıp dinlenmek için uyuduğunu iddia etmekteydi. İşte bu iddialarına cevap olarak bu ayet nazil olmuştur. Nitekim ayette de *“Bize herhangi bir yorgunluk da dokunmadı”* ifadesini kullanmıştır. Buna ek olarak *“O’nu ne uyku hali alır ne de uyuma.”*⁷⁸ ayeti de direk olarak yorgunluk iddialarına cevaptır. Bu ayetle Yahudilerin söylemlerine cevap verilerek Allah'ın tüm noksanlıklardan münezzeh olduğu beyan edilmiştir.⁷⁹

1.1.4. Bin Yıllık Bir Gün

Secde suresi 4 ve 5 ayetlerde ise Allah'ın kâinatı altı günde yaratmasından sonra arşa istiva etmesine, kâinatı düzenleyip yönetmesine işaret edilmekte ve ayetin sonunda *“bin yıllık bir gün”* den bahsedilmektedir. *“Gökleri ve yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yaratan sonra arşa istiva eden Allah'tır. O'ndan başka size ne bir dost ne de bir bağışlayıcı bulursunuz. Düşünmez misiniz? O gökten yere her işi düzenleyip yönetir. Sonra bütün işler sizin saydıklarınıza göre miktarı bin yıl olan bir günde O'na çıkar.”*⁸⁰

Allah, tebliğ ve delil sunma özelinde göklerin ve yerin Allah tarafından yaratıldığı hususunu öne çıkarmıştır. Yerin ve göklerinin bizzat kendisi tarafından yaratıldığını ifade ederken aslında Allah, kendi birliğini/vahdetini açıklamaktadır. Tek bir ilahın olduğunu bütün kâinatı yaratanın kendisi olduğunu vurgulamaktadır. Altı günde yaratıldı bahsini daha önce geçen ayetlerde açıklamıştık. Gökler, yer ve ikisinin arasındakiler. Bu yaratılanların her biri için zat ve sıfat mefhumu bulunmaktadır. Yani gökleri yaratması bir hal, onun özelliklerini yaratması başka bir haldir. Bu durum yer ve ikisi arasında bulunanlar için de aynıdır. Onları yaratması yine bir hal özelliklerini yaratması da ayrı bir haldir. Böylece bu üç durum altı durum halini almış olur. Allah burada gün tabirini kullanmıştır. Çünkü insan yaratılanlara bakıp tefekkür ettiğinde bunu bir fiil olarak görür.

⁷⁸ el-Bakara 2/255.

⁷⁹ Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, 28/151.

⁸⁰ es-Secde 32/4,5.

Fiilin zarfı da zamandır. Günler de zamanı açıklayandır. Bu durum böyle izah edilmezse bunu anlayamayız. Çünkü kâinat yaratılmadan önce gece gündüz diye bir şey yoktu.⁸¹

Tebliğin ilk adımı tevhide davettir. Tevhide davetin yolu da Allah'ın kudretini anlatmaktır. İnanmayan topluma yaratıcıyı anlatmak için yaratılanlardan yola çıkmak gerekir. Nasıl yaratıldığını ve çevresindekilerin nasıl yaratıldığını anlatmak düşüncelerini sağlayacaktır. “Gökleri, yeri ve her ikisi arasındakileri yaratan Allah'tır.” denildiğinde o güne kadar bunlar üzerinde çok durmayan, düşünmeyen toplumu Allah'ın kudreti ve birliğiyle tanıştıracaktır.

Zamanın uzaması ve kısalması söz konusu değilken insanlar arasında birinin zamanı uzadı denilir. Bundan kasıt o işin uzun zamanda meydana gelmesidir. Bu zaman aralığında da birçok zamanı kapsadığı anlaşılır. Böylece Allah mekândan bahsetmesiyle sahip olduğu şeyin büyüklüğüne, zamandan bahsetmesiyle de sahip olduğu büyüklüğün devamına işaret etmiştir. Mekân yaratılanlar, zaman ise O'nun hükmü ve emridir.⁸²

İbn Abbas, “O gökten yere her işi düzenleyip yönetir. Sonra bütün işler sizin saydıklarınıza göre miktarı bin yıl olan bir günde O'na çıkar” ayetindeki “gökten yere” ifadesinden kasıt, “kaza ve kaderi indirir, vahyi Cebrail'le indirir.” demektedir.⁸³

Arşın, işlerin idare edildiği yer olduğu da söylenmiştir.⁸⁴ Arşın altındaki yerler de ayrıntıların yeridir. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: “Gökleri görebileceğiniz bir sütun olmadan yükselten Allah'tır. Sonra arşa istiva etti. Güneşi ve ayı emrine amade kıldı. Hepsi belli bir süreye kadar akıp gider. İşleri O düzenler...”⁸⁵ “O'na çıkar” ibaresini Yahya b. Sellam, Cebrail olarak ifade etmiştir. Nekkaş ise işleri gökyüzünden yere doğru idare eden bir melek olduğunu söylemiştir. İbn Şecere de işlerin yükselmesi hakkında, yeryüzünde bulunanların bilgisini Allah'a ileten meleklerin yükselmesi olarak izah etmiştir.⁸⁶ Burada yükselenden kasıt melektir. Manadan da o anlaşılmaktadır. Nitekim Meâric Sûresinin dördüncü ayetinde de bu açıktır. Bu ayete melekleri konu aldığımız bölümde değineceğiz.

Ayetteki “O'na” zamiri semaya ya da meleğin döndüğü yere ya da Allah'a aittir. Bunu üç şekilde anlamak mümkündür. Emirlerin göğe yükselmesi Sidre-i Münteha'ya

⁸¹ Razi, *Mefatihul-Gayb*, 25/136.

⁸² Razi, *Mefatihul-Gayb*, 25/140.

⁸³ Kurtubi, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, 14/85.

⁸⁴ Kurtubi, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, 14/85.

⁸⁵ er-Ra'd 13/2.

⁸⁶ Kurtubi, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, 14/86.

ulaşması demektir. Bu da Allah'ın emrinde olduğu manasını vermektedir. Çünkü burası yerden göğe yükselenlerin, gökten yere indirilenlerin de yeridir. Emirler buraya gelir buradan yükselir veya iner.⁸⁷ Mücahid'e göre ise işlerin idaresi dünya yıllarından bin yıl gibidir. Her bir işin bin yıllık işleri bir günde karara bağlanır. Sonra bunu meleklerle iletir. Bin yıl geçtikten sonra tekrar bir karar alınır ve bu sonsuza kadar devam eder.⁸⁸

İbn Abbas bin yıldan kastın şu olduğunu ifade etmiştir: Yani melekten başka birinin bu yolu almaya kalkması bin yıl sürer. İniş beş yüz çıkış da beş yüzdür. Bu görüşü Taberi (ö. 310/923) tercih etmiştir. Bunu da Mehdevi (ö. 440/1048-49) rivayet etmiştir. Cebrail hızlı olmasından dolayı bin yıllık mesafeyi bir günde alır. Bunu da Zemahşeri (ö. 538/1144) açıklamıştır.⁸⁹

“*Saydıklarınıza göre*” ifadesinden kasıt dünya günleridir. Bugün de bin yıla denktir.⁹⁰ Günlerin saydığımız günler olduğu yorumunun aksine bu günlerin sıradan günler olmadığı bin yıllık ya da elli bin yıllık günlere tekabül eden günler olduğu yorumu da yapılmıştır. Bugün için bin sene denilmesi örnek amaçlıdır. Ya da uzun bir devirden kinayedir.⁹¹

Secde Suresinin beşinci ayetiyle Meâric Sûresinin dördüncü ayetini yan yana getirdiğimizde Secde Sûresinde bu sürenin bin yılda, Meâric Sûresinde ise elli bin yılda gerçekleştiğini görürüz. Miktarı bin yıl olan bir sürede çıkmasıyla miktarı elli bin yıl olan sürede çıkılması arasında nasıl bir ilişki kurabiliriz?

Müfessirler, Meâric Sûresinin ilk ayetinde geçen “*seele sailun*”⁹² ifadesinin Secde Sûresinin beşinci ayetinden farklı olarak kıyamet gününe işaret ettiğini söylemişlerdir. Yani Allah kıyamet gününü inanmayanlar için öyle zor kılacak ki onlara elli bin yıl gibi gelecektir.⁹³ Araplar hoşlanmadıkları günleri uzun, mutlu günleri de kısa olarak ifade ederler. Nitekim şair şöyle demiştir:

“Ve mızrak gölgesi gibi bir gün kısalttı uzunluğunu
Kırbanın kanı (şarap) ve teflerin sesi.”⁹⁴

⁸⁷ Kurtubi, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, 14/86.

⁸⁸ Kurtubi, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, 14/86.

⁸⁹ Kurtubi, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, 14/86.

⁹⁰ Kurtubi, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, 14/86.

⁹¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/528.

⁹² el-Meâric 70/1.

⁹³ Kurtubi, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, 14/87.

⁹⁴ Kurtubi, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, 14/88.

Araplara göre günün uzunluğu ve kısalığını ifade eden şu mısralar elbette o zamanın Arap toplumunda insanların kederli günlerinin nasıl mutluluğa çevrildiğini ve zamanın nasıl geçtiğinin fark edilmediği anlar için betimlenmiştir. İnsanların kederli anlarında zamanın durması, işlememesi, yürümemesi, geçmemesi gibi ifadeleri duyarız. Zaman elbette aynıdır ne uzar ne kısalır ancak şiiirden de yola çıkarak insanların hüznü, sıkıntılı ve hatta mutluluğa erişme heyecanları anlarında zamanın uzadığını hissederiz. Hastane kapısında ciddi bir ameliyata alınan yakınına bekleyen kişi için de zaman geçmemektedir, eşinin doğum yapmasını bekleyen kişi için de zaman yine geçmemektedir. Sevdiğimiz insanlarla bir araya geldiğimizde veya huzur bulduğumuz bir ortamda bulunduğumuzda zamanın nasıl geçtiğini dahi anlayamayız. Gündelik hayatta meşguliyet olduğunda zamanın nasıl geçtiğini idrak edemeyiz. Ancak zamanla ilgili bir bekleyiş söz konusu olduğunda beklemekten sıkılır ve sürekli zamanın ilerlemesini istediğimizden dolayı gözümüz kısa aralıklarla saate bakıp durduğundan zamanın ilerlemediğini zannederiz. Meşguliyet anında ise saate bakmak akla gelinmediğinden zamanın hızlı aktığı zannedilmektedir. Bu durum tamamen duygularla ilgilidir. O anki ruh halimize göre zaman bizim için ya kısadır ya uzundur.

Başka bir açıklamaya göre kıyamet içinde birçok günler vardır. Bunlardan bazıları bin yıl bazıları da elli bin yıldır. Başka bir yoruma göre kıyamet vakitleri çeşitlidir. İnanmayanlar bin yıl süren bir çeşit azap ile cezalandırıldıktan sonra süresi elli bin olan başka bir azap ile daha cezalandırılacaklardır.⁹⁵

Bir diğer açıklamaya göre kıyametin elli durağı vardır. Her durak bin yıldır. *‘‘Miktarı bin yıl olan bir sürede ona yükselirler’’* ayetinin anlamı budur. Süresi bu kadardır. Ya da kıyamet günündeki duraklardan biridir.⁹⁶

Nehhas’a göre yevm/gün sözlükte vakit anlamındadır. Yani *‘‘Melekler ve ruh miktarı bin yıl olan bir sürede yükselirler’’* başka bir vakitte ise *‘‘Miktarı elli bin yıl olan bir sürede yükselirler.’’*⁹⁷ Vehb b. Münebbih’e göre *‘‘Miktarı elli bin yıl olan bir günde’’* ayeti, yerin en aşağısı ile arş arasında olan mesafedir.⁹⁸

Abdurrezzak, İbn Cerir, İbnü’l-Münzir ve İbn Ebi Hatim’in naklettiğine göre, Katade: *‘‘Bütün işleri Allah düzenler’’* ifadesine şu yorumu yaptı: *‘‘İşlerin gökten yere*

⁹⁵ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 14/88.

⁹⁶ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 14/88.

⁹⁷ el-Meâric 70/4.

⁹⁸ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 14/89.

inmesi ve yerden göğe yükselmesi mesafesi bin yıl olan bir günde olur. İniş ve yükselişler beş yüzer yıllık bir mesafedir.” İbn Ebi Hatim’in rivayet ettiğine göre, Süddi bu mesafeyi açıklarken, eğer insanlar bu mesafeyi kat edecek olsalardı ancak bin yılda oraya ulaşırlardı.⁹⁹ demektedir.

Abdurrezzak, Said b. Mansur, İbnu’l-Münzir, İbn Ebi Hatim, İbnu’l-Enbari Mesahif ve Hakim adlı eserlerden, Abdullah b. Ebi Muleyke’nin doğrulatması üzerine dedi ki: Ben ve Osman b. Affan’ın kölesi Abdullah b. Feyruz İbn Abbas’ın yanına girdik. Feyruz dedi ki: Ey Ebu Abbas “*Gökten yere kadar bütün işleri Allah düzenler sonra bu işler miktarı bin yıl olan bir günde ona çıkar*” ayetini okuyunca sanki İbn Abbas’ı itham etmişti. İbn Abbas, hangi gün elli bin yıl kadardır diye sorduğunda, bende beni bilgilendirmen için sana sordum dedi. İbn Abbas dedi ki: Bunlar Allah’ın kitabında zikretmiş olduğu iki gündür. Allah’ın kitabında bilgim olmayanı söylemekten hoşlanmam.¹⁰⁰

Konu hakkında mevcut yorumlar arasında bu yorumu tercihe şayan olarak değerlendirdik. Bütün insanlığın sevap ve günahlarının kontrol edilmesi, hesaba çekilmeleri ve haklarında hüküm verilmesi Allah’ın kudretinde bir gün sürerken bunu başka bir varlığın yapması elli bin yıl sürecektir.

Saymakta olduğunuz bin yıl Allah katında bir gün gibidir. Bundan kasıt insanlık tarihi içinde bin yılda oluşan olaylar Allah’a göre bir günlük iştir. Allah iş programını kaza ve kader meleklerine verir. Onlar da o günde yaptıklarını Allah’a rapor edip ertesi günün yani bizim hesabımıza göre bin yıl sonrasının emirlerini alırlar. Bu ayetin daha iyi anlaşılması için Hac Sûresinin 47. ayetine bakmak faydalı olacaktır. Elçiler insanları uyardıklarında inanmayan toplum elçilerin bahsetmekte oldukları azabın bir an önce gelmesini arzularlar. Onlara göre inkâr ettiklerinde inanmadıkları, hafife aldıkları azabın hemen onların başlarına gelecek olmasıdır. Ancak Allah azabın insanların istediği zamana göre değil kendisinin takdir ettiği zamana göre geleceğini işaret etmektedir. Cahiliye Araplarının da azabı bir an önce Hz. Muhammed’den istemeleri üzerine ilgili ayet nazil olmuştur. Bu ayette kastedilen mana Allah, insanoğlunun yaşadığı zamana göre değil kendisinin takdir ettiği zamana göre iş yapmaktadır. İnsanın kötü davranışları

⁹⁹ Suyuti, *ed-Dürrü’l-Mensur*, 6/537.

¹⁰⁰ Suyuti, *ed-Dürrü’l-Mensur*, 6/537.

sonucu azabın bir an önce gelmesini ummak yanlış olur. Bunun hükmünü, nihai kararını ve zamanını belirleyecek olan O'dur.¹⁰¹

İnsanoğlunun buradan anlaşılması gereken başka bir özelliği de ortaya çıkmaktadır. Bu da onun aceleci olmasıdır. O hayrın bir an önce olmasını dilediği gibi şerrin de bir an önce olmasını istemektedir. Nitekim İsrâ Sûresinde Allah insanoğlunu şöyle tarif etmektedir: *“İnsan hayra dua ettiği gibi şerre de dua eder, gerçekten de insan pek acelecidir.”*¹⁰² Allah burada insanoğlunun fitratını hatırlatmaktadır. İnsan, hayrı dilediği gibi şerri de talep etmektedir. Aslında insan, şerri başına gelmeyeceğinden emin olduğu için talep etmekte ve bundan dolayı elçilerle istihza etmektedir. Bunun sebebi de onun iman etmediğindendir. İnsan, bu talebini görene kadar sözünü tekrarlayacaktır. Halbuki Allah başka ayetlerde insanların helakını açıkça belirtmiş ve ders alınmasını istemiştir. Burada aynı zamanda inananlar için de bir uyarı vardır. İnanan insanların gayrimüslimlerin helâkını bir an önce istemesi de yanlıştır. Nitekim cahiliye Arapları içinde inananlara işkence uygulayan daha sonra ise Müslüman olan ve İslam'ın kuvvetli temsilcilerinden olan niceleri vardı. Bu sebepten ötürü Allah insana *“aceleci”* demiştir. İnsan, Allah'a anlık ve günlük ihtiyaçları için dua eder ve bunun onun için hayır mı şer mi olduğunu düşünmez. Oysa daha sonra yaşanan tecrübeler gösterir ki Allah onun duasını kabul etmiş olsaydı bu onun için daha kötü olacaktı.¹⁰³ Buradan çıkarmamız gereken yorum Allah'ın zamanı idare etmesiyle insanın zaman mefhumunun ayrı olmasıdır. Allah'ın zamanı idare etmesi saymakta olduğumuz günlere nazaran çok daha geniş olmasıdır. İnsan aceleci olmasıyla her işin çabucak meydana gelmesini isterken Allah bunlara mühlet vermektedir. İnsanoğlu zamanı kullanamadığı gibi zamanın muhtevasını da çözmüş değildir. Öyle ki bu problem hayatının tamamına yansımaktadır. Bu durumun en büyük sebeplerinden biri de insana verilmiş olan kısa ömürden kaynaklanmaktadır. İnsan kısa ömrüne olabildiğince çok şeyi sığdırmak ve bunları görmek istemektedir.

Dünyadaki bin yılın karşılığı Allah katında bir gündür. Bu gerçeği Allah Hac Sûresinde ifade etmektedir: *“Onlar senden azabın bir an önce gelmesini istiyorlar. Allah*

¹⁰¹ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayanî vd., 4/354,355.

¹⁰² el-İsrâ 17/11.

¹⁰³ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayanî vd., 3/96.

sözünden asla dönmez. Rabbinin katındaki bir gün saydığınız yıllardan bin yıl gibidir.’¹⁰⁴

Yukarıdaki ayete karşın Secde Sûresinde ‘‘Bütün işler sizin saydıklarınıza göre miktarı bin yıl olan bir günde O’na çıkar.¹⁰⁵ ifadesi yer almaktadır. Bunu detaylı olarak yukarıda işlemiştik.

Hac Sûresinde geçen ifade mekân odaklıdır. Dünyadaki bin yıllık sürenin Allah katında aslında sadece bir güne tekabül etmesi dünya-ahiret zaman izafiliğini ortaya koymaktadır. Secde Sûresinde geçen ifade ise hareket hızı odaklıdır. İnsanın bin yıl da gidebileceği yol Allah’ın katında bir günde aşılmaktadır. Bu da hareket hızı bakımından izafidir.

Hac Sûresinde geçen ifadelere değinecek olursak: ‘‘Onlar senden azabın bir an önce gelmesini istiyorlar’’ ayeti Nadir b. el-Haris hakkında indi. Çünkü o, ‘‘...Eğer doğru sözlülerden isen bize vaat ettiğin azabı başımıza getir.’’¹⁰⁶ diyordu.¹⁰⁷

Yine bu ayetin Ebi Cehl b. Hişam için indiği de söylenmiştir. O da şöyle diyordu: ‘‘Allah’ım! Eğer bu hak senin katından ise o halde gökten üzerimize taş yağdır. Ya da bizi elim bir azapla cezalandır.’’¹⁰⁸ Bunun üzerine, ‘‘Allah sözünden asla dönmez’’ ayetini azabı isteyenlere cevap olarak indirdi.¹⁰⁹ Zaman insanoğlunun istediği gibi işlememektedir. O lehine ve aleyhine olan durumların üzerinde tasarruf sahibi değildir. Vakti belirlemek Allah’a aittir.

Allah’ın azabını istemek ancak O’nun kudretinin idrakinde olmayanların düşeceği bir gaflettir. Onların bu isteği başka bir yönden de Allah’ın azabına inanmadıklarından dolayı hafife almalarıdır. Aslında onlar Allah’tan böyle bir azabın geleceğini ummamaktadırlar. Bunu iki yönden değerlendirebiliriz. Birisi Allah’a olan imanının olmaması ikincisi Allah’ın azap indirmeyeceğine olan düşünceleridir. İnanmayan birisinin inanmadığı ilahın vereceği azaba da doğal olarak inanmayacaktır. Allah’a inanan birisinin azabın gelmeyeceğine olan düşüncesi ise gelen elçiye iman etmemesidir. Onlar bir nevi elçiyi de hafife almaktadırlar. Bu istek inanmamanın dışı vuran başka bir

¹⁰⁴ el-Hac 22/47.

¹⁰⁵ es-Secde 32/5.

¹⁰⁶ el-A’râf 7/70.

¹⁰⁷ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 12/77.

¹⁰⁸ el-Enfâl 8/32.

¹⁰⁹ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 12/77.

davranış biçimidir. Elçinin uyarılarına karşılık üst perdeden cevap vererek aslında elçiye küçük düşürmek hedefindedirler.

‘*Rabbinin katındaki bir gün saydığınız yıllardan bin yıl gibidir.*’ Ayeti hakkında İbn Abbas ve Mücahid’e göre, bu günler Allah’ın yeri ve gökleri yarattığı günlerdendir. İkrime’ye göre ise bu günler ahiret günleridir.¹¹⁰

Allah onlara şunu öğretti. Kısa günlerde azabı istiyorlar. O, uzun günlerde onlara o azabı verecektir.¹¹¹

El-Ferra, ‘‘Bu ifadeden kasıt ahirette onların azabının uzun olmasına yönelik Allah’ın uyarısıdır. Yani onların bir günlük azabı ahirette bin yıl olacaktır.’’¹¹² demektedir.

Ayet için yapılan başka bir yorumda da şöyle denilmiştir: ‘‘Ahirette korku ve baskı altında geçecek bir gün, dünyada geçen korku ve baskı sürecinde olan bin yıl gibidir. İyi geçen günler için de durum aynıdır.’’¹¹³

İbn Münzir’in naklettiğine göre İkrime, ‘‘*Rabbinin katındaki bir gün saydığınız yıllardan bin yıl gibidir.*’’ Ayetindeki gün için kıyamet günüdür, demiştir.¹¹⁴

İbn Ebi Hatim’in İbrahim’den naklettiğine göre, bugünün uzunluğu mümin için sabah vakti ile ikindi vakti arası kadardır.¹¹⁵ Mümin ve gayrı mümin kullar arasında o gün için bir farklılık olacağı yorumu o günün dehşeti içinde zamanın göreceli olacağını önümüze çıkartmaktadır. Allah’a itaat eden kullar için o gün sakin, huzurlu ve kısa geçecek ancak Allah’ı inkâr eden kullar için o gün çetin ve uzun geçecektir. Yukarıdaki yoruma bakacak olursak bundan iki sonuç çıkmaktadır. Herkes için zaman aynı ancak hissedilen farklı olacaktır. Yani müminler için kısa inanmayanlar için uzun gelecektir. Diğerisi ise müminler sadece sabah ve ikindi vakti arası kadar bekleyecek, inanmayanlar içinse bekleyiş devam edecektir. Eğer bekleme zamanının aynı olacağı ancak idrak edilecek zamanın farklı olacağı yorumunu kabul edersek bu psikolojik olarak hissedilen sıkıntılı anlarımızda zamanın uzun gelmesi şeklinde açıklanabilir. Ancak bu durumu kabul etmemiz zor olacaktır. O gün de müminler bekletilmeyip cennete hemen alınacak,

¹¹⁰ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 12/77.

¹¹¹ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 12/78.

¹¹² Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 12/78.

¹¹³ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 12/78.

¹¹⁴ Suyuti, *ed-Dürrü’l-Mensur*, 6/62.

¹¹⁵ Suyuti, *ed-Dürrü’l-Mensur*, 6/62.

inanmayanlar ise bekletilerek o günün dehşetini daha çok hissetmeleri istenecek şekilde açıklamak bizim tercihimizdir.

İbn Ebi Hatim'in naklettiğine göre İbn Abbas, "Dünya hayatı ahiret haftalarından bir haftadır. Bir hafta yedi bin yıldır. Dünya hayatından altı bin yıl geçmiştir."¹¹⁶ demiştir.

Dünya hayatının ömrünü ahiret haftalarından bir hafta olarak açıklayan görüşe göre dünyanın ömrü yedi bin yıl olarak ifade edilmektedir. Dünyanın altı günde yaratılıyor oluşu kıyametin de yedinci günde kopacak oluşu müfessirleri dünyanın ömrünün yedi bin yıl olduğu kanaatine götürmektedir. Gayb ilmi hakkında elbette yorumlar yapılmaktadır. Bu görüşler de yorumdan öteye gitmeyecektir. Biz burada kendimizi gayb hakkında yapılacak olan yorumdan uzak tutacağız. Çünkü gaybın ilmi sadece Allah katındadır. Nitekim "Gaybın anahtarları O'ndadır ve gaybı sadece O bilir."¹¹⁷ ayeti bizlere cevap olarak yetmektedir. Yine konunun devamında kıyamet saatinin yedinci günde yani yedi bininci yılda kopacağı yorumu yukarıda açıklamaya çalıştığımız gaybın sadece Allah katında olduğu mealindeki ayete aykırıdır. Yine, "Diyorlar ki eğer doğru sözlüyseniz söyleyin bu tehdit ne zaman gerçekleşecek? De ki bunun ilmi sadece Allah katındadır."¹¹⁸ ayeti bizi bu konu hakkında kesin bir ifade kullanmaktan alıkoymaktadır. İslam dairesinde görüş bildirme hürriyeti vardır. Bu, İslam'ın insanlara tanıdığı en büyük değerlerdendir. Ancak İslam durmamız gereken yerleri de Kur'an ve hadislerde belirtmektedir. Dünya hayatı hakkında yapılmış yorumları değerli bulmakla beraber bu konudaki fikrimizi de beyan etmek istedik.

Ebu Hureyre, "Rasulullah, ümmetimin fakirleri ümmetimin zenginlerinden yarım gün önce cennete girecektir dedi. Sonra 'Rabbinin katındaki bir gün saydığınız yıllardan bin yıl gibidir.' ayetini okudu."¹¹⁹

"Rabbinin katındaki bir gün saydığınız yıllardan bin yıl gibidir." Yani başlarına gelecek olan azabın şiddeti ve tadacakları acı bin yıl sürecekmış gibi hissetmelerine sebep olacaktır. Eğer ahiretteki azabın vahametini bilselerdi azabın hemen gelmesini istememeleri gerektiğini onlara açıkladı.¹²⁰ Bu Ebi Müslim'in yorumudur ki tercihe şayan olan da budur. Bu yorumda zamanın izafi olduğunu göstermektedir. Bin yıl ifadesi gerçek

¹¹⁶ Suyuti, *ed-Dürrü'l-Mensur*, 6/62.

¹¹⁷ el-En'âm 6/59.

¹¹⁸ el-Mülk 67/25,26.

¹¹⁹ Suyuti, *ed-Dürrü'l-Mensur*, 6/63.

¹²⁰ Razi, *Mefatihul-Gayb*, 23/234.

anlam dışında mecaz olarak kullanılmıştır. Azabı yaşayacak olanlar için bir günlük zaman bin yıl gibi gelecektir.

Hesaba göre ahirette günler uzayacaktır. Bu yorum da bir önceki yoruma yakındır. Eğer kısa günler sıkıntılı geçerse sanki uzunmuş gibi gelir. Uzun günlerin sıkıntılı geçmesi nasıl olacak? Günleri uzun olan azabın gelmesini de akıllı bir kişinin istememesi gerekmektedir.

Sayı bakımından bir gün ile bin yıl Allah için eşittir. Çünkü O Kadirdir. Hiç kimse O'nu zaafa düşüremez. Böylece onlar bir gün süre tanınmasını uzak görmedikleri gibi bin yıl süre tanınmasını da uzak görmezler.¹²¹

Allah'ın hükmü insanların yaşadıkları zamana göre değildir. Yapılan kötülüklerin karşılığı insanların mefhumuna göre hemen gerçekleşmez. Geçen on yıl veya bir asır azabın gerçekleşmeyeceği anlamına gelmez.¹²²

Diğer konularda olduğu gibi azabın gelmesi de insanların zaman mefhumuna göre değil Allah'ın takdir ettiği zamana göredir. Allah'ın katındaki bir günün insanların yaşadıkları bin yıla tekabül etmesi ayeti zamanın insan için çok kısa olduğunu göstermektedir.

1.1.5. Yeryüzü ve Gökyüzünün Yaratılma Süreleri

Yeryüzünün ve gökyüzünün yaratılma süreleri hakkında Fussilet Sûuresi 9 ila 12 ayetlerde şöyle buyrulmaktadır: *“Gerçekten siz yeryüzünü iki günde yaratana inkâr edip O'na ortak mı koşuyorsunuz? O alemlerin Rabbidir. Yeryüzü üstünde dağlar var etti, orayı da bereketli hale getirdi, soranlar/arayanlar için eşit olmak üzere ölçü ile rızıkları dört günde yarattı. Böylece onları iki günde yedi gök olarak var etti ve her bir göğe görevini bildirdi.”*¹²³

Kur'an'da birçok yerde karşımıza çıkan dünyanın altı günde yaratılması, altı günde oluşması, altı günde meydana gelmesi ayetlerinin aksine Fussilet Sûuresinde dört günde olarak ifade edilmektedir.

¹²¹ Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, 23/234.

¹²² Mevdudi, *Tefhimü'l-Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayanî vd., 3/375.

¹²³ Fussilet 41/9-12.

İbn Abbas, Katade, ve Süddi'ye göre, rızık arayıp soranlara dört gün olarak cevap vermiştir. İbn Zeyd ise, rızık arayanların ihtiyaçları dört gün içinde takdir edilmiştir şeklinde ifade etmiştir.¹²⁴

Burada tartışmalı konu ise şudur: Allah'ın gökleri ve yeri altı günde var etmesi, rızık da dört günde var etmiş olması üzerinedir. Allah yeryüzünü iki günde var ettiğini Fussilet Sûresinin dokuzuncu ayetinde açıklamakta, gökyüzünü de iki gün olarak aynı sûrenin on ikinci ayetinde bildirmektedir. Bunun üzerine rızık da yine aynı sûrenin onuncu ayetinde dört günde yarattığını bildirmektedir. Yaratılış evresi altı günde mi yoksa sekiz günde mi tamamlandı şeklinde sorular akla gelmektedir. Müfessirler yeryüzünün yaratılmış olduğu iki günlük süreyi dört günün içinde sayarlar. Ancak bu yorum Mevdudi'ye göre Kur'an'ın açık beyanına uymadığı için anlamsız görülmektedir. Yeryüzünün yaratılışı kâinatın yaratılışından ayrı değildir. Akabinde gelen ayette yer ile gök birlikte zikredilmiştir. Allah kâinatı altı günde yarattı. Yedi gök içinde de bizim dünyamız da vardır. Kâinat tamamlandıktan sonra Allah, canlıların ihtiyaçlarını dört günde yaratmıştır.¹²⁵

Bize göre dört gün altı günün içerisinde. Çünkü Allah çeşitli ayetlerde gökleri ve yeri altı günde yarattığını ve arşa istiva ettiğini bildirmektedir.¹²⁶ Bu ayete bakarak müfessirlerin yaptığı yorum gibi dört gün yeryüzünün yaratılma süresi olan iki gün ile birdir. Ayette belirtildiği gibi yeryüzü iki günde onun devamı olan ayette de yeryüzü ifadesini kullanarak dağları, ölçüyü ve rızık dört günde yarattığını bildirmiştir. Bunların oluşumu birbirini takip eden bir süreçtir. Bu da tekâmül sürecidir. Yerin yaratılmasıyla başlayan süreç yer üstünde dağların ve rızıkın var edilmesiyle tamamlanmıştır. Bunda ihtilafa düşecek ve farklı yorumlara başvuracak bir mana yoktur. Allah yeryüzünü yarattıktan sonra canlıların hayatını idame ettirebilmesi için ölçüyü ve rızıkı yaratmıştır. Yeryüzü rızıkla birlikte dört gün, gökyüzü de iki gün olmak üzere toplam altı günde yaratılmıştır.

1.1.6. Haram Aylar

¹²⁴ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayanî vd., 5/179,180.

¹²⁵ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayanî vd., 5/180,181.

¹²⁶ bk. el- A'raf 7/54.

Cahiliye dönemi Araplarının yılın on iki ayı içerisindeki dört ayı haram ay olarak kabul etmesidir. Bunlar zilkade, zilhicce, muharrem ve receb aylarıdır. Bu aylarda barış hakim olur, kişi kan davalısına bile rastlarsa ona kötü söz dahi etmezdi. Kervanlar rahatça ilerler, insanlar hac için emin bir şekilde Kâbe'ye gelirlerdi. Bu hükmü Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in şeriatından alan Araplar bu aylara gereken saygıyı gösterirlerdi. Bu saygı nesî uygulaması ihdas edilinceye kadar devam etmiştir.¹²⁷

Tevbe Sûresi 36. Ayette haram aylarla ilgili şöyle buyrulmaktadır: *“Muhakkak ki Allah katında ayların sayısı, kitabında Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günde olduğu gibi on ikidir. Bunların dördü haram aylardır. İşte dosdoğru olan hesap budur. Bu aylarda kendinize zulmetmeyin, Müşrikler sizinle nasıl topluca savaşıyorlarsa siz de topluca onlarla savaşın. Bilin ki Allah O'na en saygılı olanlarla beraberdir.”*¹²⁸

Allah zamanı yaratmış ve taksim etmiştir. İnsan için günler aylar ve yıllar vardır. Allah, ayların sayısını on iki olarak belirlemiştir. Bu döngü göklerin ve yerin yaratıldığı günden beri devam etmektedir. Allah'ın düzeni ilk günkü gibidir. Ayete de bakarak zamanın ilk günde olduğu gibi devam ettiğini ve düzenin de bozulmadığını görmekteyiz.

Sene, güneşin dünyayı bir kez dönmesinden ibarettir. Kameri yıl güneş yılından on bir gün daha kısadır. Bundan dolayı kameri aylar değişkenlik göstermektedir. Değişkenlik gösterdiği için de hac mevsimi ve Ramazan ayı yıl içinde sabit kalmayıp farklılık gösterir. Geçen yıllar içinde bazen yaz aylarına bazen de kış aylarına denk gelir. Bu değişkenlik Arapları zor durumda bırakıyordu. Çünkü Araplar hacın yanında onların geçim kaynağı olan ticaret için de yola çıkıyorlardı. Mekke'ye hacca gittiklerinde ticaret de yapıyorlardı.

Nesî, Cahiliye döneminde kameri takvimin şemsi takvime uyarlanması suretiyle takvime yapılan müdahaledir.¹²⁹ Arapların o dönemde bu uygulamaya gitmelerinin sebebi kameri takvimin şemsi takvime nazaran gün itibarıyla daha kısa olduğudur. Nesî uygulaması, haram aylarda savaşa izin verebilmek ve hac mevsimini sabitlemek için “kameri takvimini şemsi takvimine dönüştürüp ikisini eşitlemek” ve “bu işlem sırasında eklenen ay veya gün sayısı” anlamında kullanılmıştır.¹³⁰

Hac ayları yaz mevsimine denk geldiğinde aşırı sıcak havada yolculuk yapmak zorlaştığından dolayı tüccarlar ticari yolculuklarını yılın serin mevsimi olan kış ayına

¹²⁷ Hüseyin Algül, “Haram Aylar”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Erişim 11.05.2023).

¹²⁸ et-Tevbe 9/36.

¹²⁹ Mustafa Fayda, “Nesî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Erişim 10.05.2023).

¹³⁰ Fayda, “Nesî”.

erteliyorlardı. Araplar da haccı kışa sabitlemek için “nesî” uygulamasına başvurdu. Araplar ayları tek bir tarihe sabitlemek, haram aylarını lehlerine göre kullanmak için günleri kaydırmak anlamına gelen nesi uygulamasına gitmişlerdir.¹³¹ Bizim bu ayeti ele almamızın sebebi yılın kaç aydan oluştuğu ifadesidir. Allah bir yılda on iki ay takdir etmiştir. Her on ikinci aydan sonra yeni bir yıla girilmektedir. Allah (c.c.) insanların zamanı idrak edebilmeleri ve hesaplayabilmeleri için yılları ve ayları düzenlemiştir.

Güneş yılının kameri yılından uzun olmasına gelince onlar uzun gelen günleri on üçüncü sayarak adeta işin içinden çıkmaya çalışmışlardır. Yani bir yılın on üç aydan oluştuğunu ileri sürmüş oldular. Bu yaptıklarına karşılık Allah da bu ayetle onları reddetmiş ve yalanlamıştır. Allah’ın katında aylar ne bir eksik ne bir fazla olarak on iki aydır. Bunun aksi Allah’ın hükmüne aykırıdır. *“Biz her şeyi bir ölçüyle yarattık.”*¹³² ayeti de bu yıl içindeki ayların sayısının ölçüsünün yine yukarıda belirtilen ayette olduğu gibi on iki ay olduğudur. Yaratılan her şeyde ölçü olduğu gibi takdir edilen ayların sayısında da bir ölçü vardır. İnsanoğlu bunu aşacak olursa ölçüyü doğal olarak düzeni bozmuş olup Allah’ın hükmüne aykırı davranmış olur.

Arapların kameri yıla bağlılığı Hz. İbrahim ve Hz. İsmail’den gelmektedir. Ancak bu durum Yahudi ve Hristiyanlar için geçerli değildir. Onlar kameri yılın aksine güneş yılını esas almaktaydılar. Araplar da onlardan kesibeyi öğrenip güneş yılını menfaatlerine uygun olarak kullandılar. Bundan sonra da kesibe Arap diyarında görülmüş oldu. Kesibe, 365 gün olan yılın, şubatın 29 çekmesiyle 366 gün olmasıdır.¹³³

“Gökleri ve yeri yarattığı günde olduğu gibi” diye buyurması kaza ve kaderin daha önce oluştuğu, Allah’ın bu ayları gökleri ve yeri yarattığı günde düzenlediği ve isimlendirdiğini indirdiği kitaplarda elçilerine bildirmiştir. Bu ayların hükmü ilk günde olduğu gibidir. Bu ayların isimlerinin veya sıralamalarının değiştirilmesi Allah’ın koymuş olduğu hükme aykırı olacaktır. Bu ayet cahiliye Araplarının yapmış oldukları değişikliği reddetmektedir. Onların uygulamış oldukları hükmü kabul etmemektedir. Bundan dolayı Hz. Muhammed (s.a.s.) veda haccında şöyle buyurmuştur:

“Ey insanlar! Muhakkak ki zaman, Allah’ın gökleri ve yeri yarattığı günkü haline dönmüştür.” Cahiliye ehli Muharrem ayını Safer, Safer ayını da Muharrem yapmıştır. Bu

¹³¹ bk. et-Tevbe 9/37.

¹³² el-Kamer 54/49.

¹³³ Razi, *Mefatihul-Gayb*, 16/40,41.

durum Allah'ın vasıflandırdığı konumu değiştirmez.¹³⁴ Hadisten de anlaşılacağı üzere ayların durumu insanların inisiyatifine bırakılmayacağıdır. Gelen vahiy emriyle Hz. Muhammed, ayların düzenini insanlara bildirmiştir.

Cahiliye döneminde yapılan bu değişiklik aslında bizlere Yahudilerin, Hristiyanların yapmış oldukları tahrifi de göstermektedir. Kendilerine gelen ahkâmı silmiş, değiştirmiş ya da dilediklerinde uygulamış dilediklerinde ise uygulamamışlardır.¹³⁵ Cahiliye dönemindeki Araplar da heva ve heveslerine uygun olarak aylar üzerinde oynama yaparak hac aylarını diledikleri zamana denk getirmeye çalışmışlardır. Batıl olan hak olanı bozmaya değiştirmeye ve unutturmaya çalışır. İlahi emirlere sırtını dönen toplumlar inanışlarını kendilerine göre ayarlamaya yönelirler. Cahiliye Arapları da hac için gelen insanlardan ticaret kazancı da elde ettiği için ayları en çok gelir elde edeceği zamana göre ayarlamaya gitmişlerdir. Onları bu durumdan alıkoyacak ilahi bir emre itaat etmediklerinden dolayı bu fiili kendilerince mübah saymışlardır. Nitekim bunun sonucunda son peygamber gelmiş ve vahiyle aslına çevirmiştir.

Arap lüğatinde 'sene' kameri yılın on iki ayını kapsar. Bunu bize bildiren hem bu ayet hem de *“Güneşi aydınlatıcı, ayı da aydınlık yapan, aya da yılların sayısını ve hesap yapmayı bilmeniz için belli duraklar tayin eden O'dur.”*¹³⁶ ayetidir. Bu ayetle Allah yılların sayısını bilmemiz ve hesaplamayı doğru yapabilmemiz için aya menziller var ettiğini bize bildirmektedir. Zamanın ölçülmesi, bilinmesi ve insanların hizmetine sunulması Allah'ın takdiridir.

Yine başka bir ayette *“Sana hilaller hakkında soru soruyorlar, de ki: o, insanlar ve hac mevsimi için vakit belirleyicidir.”*¹³⁷ Yukarıdaki ayette de burada da ayın hilal ve dolunay arasında almış olduğu şekiller neticesinde gün hesabı yapıldığı ortaya çıkmaktadır. *“Allah'ın göklerde ve yerde olan ne varsa hizmetinize sunduğunu görmez misiniz?”*¹³⁸ Bu ayet ile gökte ve yerde ne varsa insan için yaratıldığını ve ondan faydalanmamız gerektiğini görmekteyiz. *“...Göklerin ve yerin yaratılışı hakkında düşünürler. Rabbimiz sen bunu boş yere yaratmadın...”*¹³⁹ Boş yere yaratılmayanların

¹³⁴ Kurtubi, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, 8/132,133.

¹³⁵ bk. Âl-i İmrân 3/71.

¹³⁶ Yûnus 10/5.

¹³⁷ el-Bakara 2/189.

¹³⁸ Lokmân 31/20.

¹³⁹ Âl-i İmrân 3/191.

bir amacı vardır. Her varlık ilahi emir sonucunda kendisine yüklenen misyonu yerine getirir. Bu bağlamda ayın hareketlerinden de zaman ölçüsü ve mefhumu elde edilir. Zaman nasıl durağan değilse ay da öyledir. Bir ay içerisindeki değişkenliği ile insanlara zamanı bildiren ve hesap imkânı sağlayan ay, Allah tarafından insanlara bahşedilen bir nimettir.

Ayın şekilden şekle girdiği gerçeği yine bizlere Kur'an'da bildirilmektedir. *‘‘Ay için duraklar tayin ettik. O sonunda yillanmış bir hurma sapı gibi olur.’’*¹⁴⁰

¹⁴⁰ Yâsîn 36/39.

2. BÖLÜM

MELEKLERE, CİNLERE ve İNSANLARA GÖRE ZAMAN

2.1. MELEKLERE GÖRE ZAMAN

Meleklerle ilgili bilgilere ancak bize bildirildiği kadarına sahibiz. Onların nasıl varlıklar olduğu, nasıl yaratıldığını Kur'an'dan ve hadis kaynaklarından öğrenmekteyiz. Nitekim Hz. Aişe'den gelen rivayetle meleklerin yaratılışı şöyle açıklanmaktadır: *‘‘Melekler nurdan yaratıldı, cinler ateşten yaratıldı, insanlar ise size açıklandığı gibi yaratıldı.’’*¹⁴¹

Meleklerin nurdan yaratılmış olduğunu bilmemiz bile bizi tam anlamıyla bilgili kılmamaktadır. Çünkü bu nurun nasıl olduğunu da idrak edemiyoruz. ‘‘n-v-r’’ kökünden türeyen nur, aydınlık, ışık, ziya demektir.¹⁴² Sözlükte geçen nur kavramının anlamıyla nur denildiği zaman insanların zihninde oluşan mana aynıdır. Nur denildiğinde aklımızda gelen ilk şey parlayan ışıktır. Meleklerin bir cisminin olmadığını sadece ışıktan ibaret olduğunu söylemek de güçtür. Nitekim Allah (c.c.) *‘‘Hamd, gökleri ve yeri yaratan, meleklerle de ikişer, üçer, dörder kanat veren Allah’a mahsustur.’’*¹⁴³ ayetiyle meleklerin bir şekle sahip olduğunu bildirmektedir. Kanat denilince de akla kuş kanadı gelmektedir. Bunun mecaz mı yoksa gerçek anlam mı olduğu tartışılmışsa da biz zahir anlama göre değerlendireceğiz. Burada dikkatimizi çeken kanatların ikişer üçer dörder oluşudur. Yani farklı olmasıdır. Bundan doğan sonuç meleklerin kanatlarının sayılarına göre derecelerinin farklı olduğudur. Kanat sayılarının farklılığı görevlerinin ve güçlerinin önemine göredir.¹⁴⁴

Elli Bin Yıllık Bir Gün

Secde Sûresi 5. ayette bin yıllık bir günden bahsedilmesine karşın Meâric Sûresinde elli bin yıllık bir günden bahsedilmektedir: *‘‘Melekler ve Ruh O’na süresi elli bin yıl olan bir günde çıkarlar.’’*¹⁴⁵

¹⁴¹ Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyri el-Nisaburi, *el-Câmi'u's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdulbâki, (Kahire: Maba'atu İsa el-Babi el-Halebi ve Şurakehu, 1374/1955), *‘‘Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekaik’’*, 60.

¹⁴² İsmail Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 530.

¹⁴³ Fâtır 35/1.

¹⁴⁴ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayanî vd., 4/544.

¹⁴⁵ el-Meâric 70/4.

Yukarıda meleklerin kanat sayılarını bildiren ayeti ele almıştık. Yapılan yorumlara göre de kanat sayılarının ikişer, üçer, dörder oluşu görev ve güçlerinin farklı olmasına bağlanmıştı. Görevlerinin farklı oluşundan çok güçlerine değinecek olursak bu güç içinde elbette hız da mevcuttur. Dörder kanatlı melekler ikişer kanatlı meleklerden daha hızlı mıdır sorusu aklımıza gelmektedir. Ancak yukarıda belirtilen ayette bütün melekler ve Ruh ayrı olarak zikredilerek süresi elli bin yıl olan bir günde çıktıkları ifade edilmiştir. Yani melekler arasında hız farklılığı görünmemektedir. Süre hepsi için geçerlidir.

Allah'ın Kur'an'daki genel hitabı şu âdet üzerinedir: *“O gün ruh ve melekler saf halinde kıyama kalkar.”*¹⁴⁶ ayetinde olduğu gibi O, ne zaman melekleri bir konunun büyüklüğünü anlatmak ve korkutmak için zikretse Cebrail'i meleklerden ayrı olarak zikreder. Bu da Cebrail (a.s.)'ın Allah katında diğer meleklerden daha değerli ve öncelikli olduğunu göstermektedir. Burada ince bir ayrıntı bulunmaktadır. Yükselme (uruc) olayından bahsederken önce meleklerden sonra da Cebrail'den söz eder. Ancak kıyam etmekten bahsederken Cebrail'i meleklerden önce zikretmiştir. Bu, Cebrail'in inerken önde olduğunu yükselirken ise sonda olduğunu gösterir. Bazı keşf ehli olanlar bu konuyu şöyle yorumlamıştır: Cebrail (a.s.)'ın nuru o kadar büyüktür ki nurlar arasında Allah'ın celaline en yakın olanıdır. Diğer meleklerin ve insanlığın nuru da ondan dallanıp budaklanır. Bu iki taraf arasında da derece ve mertebe bakımından melekler ve mukaddes nurlar vardır. Bunun sayısını da Allah'tan başkası bilemez.¹⁴⁷

Cumhura göre yükselme bir günde gerçekleşmektedir.¹⁴⁸

Ayetin manasına baktığımızda yükseliş, ahiret günlerinden bir gün olan ve uzunluğu elli bin yıla tekabül eden bir günde olacaktır. O gün de kıyamet günüdür. Bu görüş Hasan el-Basri'nin görüşüdür. Allah, bugünün sadece bu uzunlukta olduğunu kastetmemiştir. Eğer böyle olsaydı buna bir sınır belirlenmiş olur ve cennet ile cehennemin de bir sonu olduğu anlaşılırdı. Buradaki mana dünya yıllarından elli bin yıl olarak süreceği kastedilmiştir. Bundan sonra da cehennem ehli alevler içinde kalacaktır. Cehennemlik olmaktan Allah'a sığınırız. Bu uzunluk inanmayanlar için olacaktır. Müminler için ise bu durum geçerli değildir. Bunun delili de *“O gün cennet ehli için en güzel yerler ve en iyi dinlenme alanları olacaktır.”*¹⁴⁹ Dinlenme yaşanacak yerlerin

¹⁴⁶ en-Nebe 78/38.

¹⁴⁷ Razi, *Mefatihul-Gayb*, 30/638.

¹⁴⁸ Razi, *Mefatihul-Gayb*, 30/638.

¹⁴⁹ el-Furkân 25/24.

cennet olduğu hususunda alimler ittifak etmiştir. Buna ek olarak hadisten gösterilen delil ise şöyledir: ‘‘*Rasulullah’a o günün uzunluğunun ne kadar olduğu soruldu, canım elinde bulunana yemin olsun ki o gün mümin için dünyadaki bir farz vaktinin edası kadar olacaktır.*’’¹⁵⁰

İnsanlardan bazıları da şöyle demektedir: Bekleme eğer uzarsa cennet ehli için bu sevinçlerinin ve rahatlıklarının artmasına sebep olacaktır. Ancak cehennem ehli için üzüntü ve kederin artmasına sebep olacaktır. Ahiret, amellerin karşılığının verildiği yerdir. Bundan dolayı kazananlara karşılığın hemen verilmesi gerekir. Karşılığını alacakları yer bekleme yeri değil elbette cennet olacaktır. O halde oradaki uzun bekleyiş inanmayanlar için olacaktır. Bu süre ahirette gerçekleşecektir. Ancak bu süre gerçek anlamda değil mukadder olarak meydana gelecektir. Eğer hesabı görecektir ve hükmü verecek olan yaratılmışların en zekisi ve akıllısı olsaydı bu elli bin yıl sürerdi. Ancak Allah hesabı görme ve hüküm verme işini dünya günlerinden yarım günde bunu tamamlar. Melekler de belli yerlere yükselirler. Eğer dünya ehlinde biri bunu yapacak olsaydı ancak elli bin yıl da ulaşırdı. Ancak melekler oraya kısa bir zamanda çıkarlar. Bunu Vehb ve bazı müfessirler söylemektedir.¹⁵¹

Ebu Müslim, ‘‘Sözü geçen gün dünyanın vaktidir. İlk günden son güne kadar olan Allah’ın yaratmış olduğu süredir. Allah, meleklerin yükselip inmesinin dünya gününde olduğunu, bugünün de elli bin yıl olarak takdir edildiğini beyan etti. Bu yoruma göre kıyamet vaktinin ne zaman olacağı bilinmiş olmaz. Çünkü elli bin yıldan ne kadar geçtiğini ve ne kadar kaldığını bilemeyiz.’’¹⁵² demiştir.

Razi ayetin takdiri manasını şöyle vermektedir: ‘‘Azabın şiddetiyle inanmayanlar için sürenin müddeti kastedilmiş olabilir. Yine başka bir anlama göre bu süre takdir edilmiş olabilir. Bu yoruma göre azabın bu süre ile takdir edilmesi değildir. Aksine sürenin uzunluğuna dikkat çekmek ve uyarmaktır.’’¹⁵³ demiştir.

Bu yorumu değerlendirecek olursak olayın tamamen psikolojik yönlü olduğu ortaya çıkmaktadır. Şahit olacakları dehşetli azabın karşısında bir an bile beklenmesi insanlar için bir ömür gibi gelecektir. Zira insan, yukarıda da belirttiğimiz gibi güzel anlarda zamanın nasıl geçtiğini idrak edemezken kötü ve sıkıntılı anlarda dakika hesabı

¹⁵⁰ Razi, *Mefatihul-Gayb*, 30/638.

¹⁵¹ Razi, *Mefatihul-Gayb*, 30/639.

¹⁵² Razi, *Mefatihul-Gayb*, 30/639.

¹⁵³ Razi, *Mefatihul-Gayb*, 30/639.

yapmaktadır. Ayette geçen sürenin bu kadar uzun gelecek olması da bundan kaynaklanacağını iddia etmek yanlış olmayacaktır. ‘*Muhakkak ki Allah, hesabı çabuk görendir.*’¹⁵⁴ Bu ayet ile de Allah’ın hükmü hemen vereceği ve inananların mükafatını vermek için cennete, inanmayanların cezasını vermek için de cehenneme çabucak götüreceği anlaşılmaktadır. ‘*Hesabı çabuk görendir*’ ifadesi buna delildir. Hesabın hemen görüleceği ayetinden yola çıkarak azabın gerçekleşeceği yerin bekleme anında olmayıp hesap görüldükten sonra cehennemde gerçekleşeceği anlamı çıkmaktadır.

Razi bu iki ayeti uzlaştırmak için Vehb’in şu cevabını zikretmektedir: “Yerin en altından arşın en üstüne kadar olan mesafe elli bin yıldır. Gökyüzünün en üstünden yere kadar olan süre de bin yıldır. Çünkü her göğün genişliği beş yüz yıldır. Göğün en altından yere kadar olan mesafe de beş yüz yıldır. Çünkü Secde Sûresinin beşinci ayetinde geçen ‘bin yıl’ ibaresinde çıkılan mesafenin bir günde çıkılmasından kasıt dünya günleridir. Arşın en üstüne çıkmakta yine bin yılda olacaktır.”¹⁵⁵

Meâric Sûresinin 4. ayetine Kurtubi’nin tefsirinden bakacak olursak, ‘*Melekler ve Ruh O’na süresi elli bin yıl olan bir günde çıkarlar.*’¹⁵⁶ Yani Allah’ın melekler için düzenlediği yüksek yere çıkmalarıdır.

İbn Abbas, ‘ayette zikredilen ruh Cebrail (a.s.)’dır. Bunun delili de ‘*Onu ruhu’l-emin indirdi.*’¹⁵⁷ ayetidir.” demektedir.¹⁵⁸

Ruh için yaratılış bakımından güçlü olan başka bir melek olduğu da söylenmiştir.¹⁵⁹

Ebu Salih, O, Allah’ın yaratmış olduğu, yaratılış itibariyle insanlar gibi olmakla birlikte insanlardan olmayan bir yaratıktır.”¹⁶⁰ demektedir.

Kabisa b. Züeyb de “Bu insanın öldüğü vakitte canının alındığı ruhtur.”¹⁶¹ demektedir.

Ayette geçen ruh ibaresi hakkında ruhun kim olduğu hakkında çeşitli yorumlar yapılmıştır. Bu ayetten ve diğer ayetlerden yola çıkarak ruhun kim olduğu hakkında isabet edenler olduğu gibi bağlamdan uzak yorumlar da yapılmıştır. Değerlendirecek olursak

¹⁵⁴ İbrâhîm 14/51.

¹⁵⁵ Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, 30/640.

¹⁵⁶ el-Meâric 70/4.

¹⁵⁷ eş-Şuarâ 26/193.

¹⁵⁸ Kurtubi, *el-Camî' li-Ahkami'l-Kur'an*, 18/281.

¹⁵⁹ Kurtubi, *el-Camî' li-Ahkami'l-Kur'an*, 18/281.

¹⁶⁰ Kurtubi, *el-Camî' li-Ahkami'l-Kur'an*, 18/281.

¹⁶¹ Kurtubi, *el-Camî' li-Ahkami'l-Kur'an*, 18/281.

ruh hakkında tercihe şayan olan görüşü İbn Abbas yapmıştır ki ayet ile de desteklemiştir. Biz de bu görüşü tercih etmekteyiz.

Ayetteki ‘‘ona’’ ifadesinden kasıt gökyüzüdür. Çünkü gökyüzü Allah’ın lütfunun ve ikramının yeridir.¹⁶²

Yine ‘‘ona’’ ifadesinden kasıt Allah’ın arşına olduğu yorumu da yapılmıştır.¹⁶³

Vehb, el-Kelbi ve Muhammed b. İshak, ‘‘Meleklerin mekânı olan bu yere başkaları çıkacak olsaydı elli bin yıl sürerdi.’’¹⁶⁴ demiştir.

Vehb, ‘‘Yerin en altından arşa kadar olan mesafe elli bin yıl kadardır.’’ demiştir. Bunu destekler mahiyette Mücahid’te böyle söylemektedir.¹⁶⁵

Kurtubi’de ele alınan rivayetler konunun anlaşılması bağlamında oldukça geniş tutulmuştur. Biz de burada rivayetleri ele alarak yorumlamaya çalışacağız:

‘‘Melekler ve Ruh O’na süresi elli bin yıl olan bir günde çıkarlar’’¹⁶⁶ ayetiyle ‘‘Miktarı bin yıl olan bir günde O’na çıkar’’¹⁶⁷ ayeti bir araya getirilecek olursa, uruc süresi elli bin olan ayet, Allah’ın emrinin ulaştığı yerin en altından yine emrinin ulaştığı göklerin üstüne kadar olan mesafedir. Yerden gökyüzüne kadar ki mesafe ise bir günde gerçekleşen bin yıllık bir süredir. Çünkü gökyüzünden yere inmek beş yüz yıl sürmektedir.¹⁶⁸

Mücahid, el-Hakem, İkrime, ‘‘Elli bin yıldan kasıt, dünyanın ilk yaratıldığı andan son âna kadar olan süredir. Bu süreden ne kadar geçtiğini ve ne kadar kaldığını Allah’tan başkası bilemez.’’¹⁶⁹ demişlerdir.

İkrime, el-Kelbi ve Muhammed b. Ka’b, ‘‘Bu kıyamet günüdür. Yani hükmetme gününü bir yaratılmış yönetecek olsaydı elli bin yıl sürerdi. Allah ise bunu bir saatte yapacağını söylemektedir.’’¹⁷⁰ şeklinde açıklamışlardır.

İbn Abbas, ‘‘Bu kıyamet günüdür. Allah inanmayanlar için onun süresini elli bin yıl yaptı. Sonra sürekli kalacakları cehenneme girecekler.’’¹⁷¹ demiştir.

¹⁶² Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 18/281.

¹⁶³ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 18/281.

¹⁶⁴ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 18/281.

¹⁶⁵ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 18/281.

¹⁶⁶ el-Meâric 70/4.

¹⁶⁷ es-Secde 32/5.

¹⁶⁸ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 18/281.

¹⁶⁹ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 18/281.

¹⁷⁰ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 18/281.

¹⁷¹ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 18/282.

Kurtubi, İbn Abbas'ın bu görüşü yapılan yorumlar arasında tercihe şayandır. Bunun delili de Kasım b. Asbağ'ın Ebi Said el-Hudri'den rivayet ettiği hadistir:

- Rasulullah: *Süresi elli bin yıl olan bir günde* buyurdu.
- Bu ne kadar uzun bir süredir.
- *Canım elinde olana yemin ederim ki bu zaman mümine o kadar kısaltılacak ki dünyada iken farz bir namazı kıldığı süreden daha kısa olacaktır.*¹⁷² dedi.

Hesabı kısa sürecek olanlar için cennet ehli diyebiliriz zira Allah Furkân Sûresinde şöyle buyurmuştur: “*O gün cennet ehli için en güzel yerler ve en iyi dinlenme alanları olacaktır.*”¹⁷³

Hiçbir iş O’nu başka bir işle uğraşmaktan alıkoyamaz. Nasıl herkesi bir anda rızıklandırıyorsa yine aynı şekilde onları bir anda hesaba çekecektir.

Elli bin yıl ifadesinin temsili olarak söylendiği yorumu da yapılmıştır.¹⁷⁴ Kıyamet anında beklemenin ne kadar uzun olacağını ve insanların karşılaşacakları sıkıntıları tarif etmek için kullanılmıştır. Araplar sıkıntılı günleri uzun olmakla sevinçli günleri ise kısa olmakla vasıflandırırılar. Şairin dediği gibi:

“Ve mızrak gölgesi gibi bir gün kısalttı uzunluğunu

Kırbanın kanı (şarap) ve teflerin sesi”¹⁷⁵

İfade için takdim ve tehirin olduğu da söylenmiştir. Yani şöyledir: Gerçekleşecek azabı birisi istediği anda ona cevaben, O azap kafirler içindir buyuruldu. Allah’tan gelecek olan bu azabı kimse engelleyemez. Bu azap melekler ve ruhun O’na yükseleceği süresi elli bin yıl olan bir günde gerçekleşecektir.¹⁷⁶ Bu tercih ettiğimiz yorumdur.

Suyuti’nin konu hakkında ele almış olduğu farklı yorumlara değinecek olursak, İbn Abbas, “*Süresi elli bin yıl olan bir günde*”¹⁷⁷ ayetinde kast edilen yerin en altından göğün yedi kat üstündeki son noktaya kadar olan mesafenin süresidir.”¹⁷⁸ demiştir. “*Miktarı bin yıl olan bir günde*”¹⁷⁹ Yani emrin gökten yere ve yerden göğe bir günde yükselmesinin süresi bin yıldır. Çünkü gökten yere olan yolculuğun mesafesi beş yüz yıldır.¹⁸⁰

¹⁷² Kurtubi, *el-Camî’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 18/282.

¹⁷³ el-Furkân 25/24.

¹⁷⁴ Kurtubi, *el-Camî’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 18/283.

¹⁷⁵ Kurtubi, *el-Camî’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 18/283.

¹⁷⁶ Kurtubi, *el-Camî’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 18/283.

¹⁷⁷ el-Meâric 70/4.

¹⁷⁸ Suyuti, *ed-Dürrü’l-Mensur*, 8/279.

¹⁷⁹ es-Secde 32/5.

¹⁸⁰ Suyuti, *ed-Dürrü’l-Mensur*, 8/279.

İkrime, “*Süresi elli bin yıl olan bir günde.*”¹⁸¹ “Dünyanın ömrü başından sonuna kadar elli bin yıldır. Kıyamet gününe kıyasla bir gündür.”¹⁸² demiştir

Ebu Hureyre, “Kıyamet gününün uzunluğu mümin için öğleden ikindiye kadar olan vakit gibidir.”¹⁸³ demiştir. Mümin için elli bin yıllık günün sadece iki vakit arası kadar olacağı izafiyet bakımından mıdır yoksa müminlerin inanmayanlara nazaran bekletilmeyeceği midir? Müminlerin bekleme süresi olan iki vakit arası inanmayanlara elli bin sene kadar mı gelecektir? Burada zamanın izafiliğinden çok inanmayanlara nazaran müminlerin bekletilmeyeceği anlamı doğmaktadır.

Mevdudi, “Melekler ve Ruh’un yükselmesi, huzura çıkması müteşabihdir. Meleklerin yükselmesinin muhtevası hakkında tam olarak bir bilgiye sahip değiliz. Çıkmak fiilinin yüksek bir yere doğru hareket etmenin dışında bunun nereye olduğu konusu hakkında yorum yapmak boş çabadır, çünkü bunun keyfiyeti hakkında malumata sahip değiliz. Burada göklere çıkmak ifadesini de kullanamayız. Zira böyle bir ifadede bulunmakla Allah’a mekân izafe etmiş oluruz ki bu yanlıştır, çünkü Allah mekân ve zamandan münezzehtir.”¹⁸⁴ demektedir.

Elli bin yıllık süre hakkında Mevdudi, “Bizim hesabımıza göre elli bin olan bir mesafeyi bir günde çıkan meleklerin hızını belirten Allah, burada miktar için kullanmış olduğu elli bin ifadesinden anlamamız gereken net bir rakam mı yoksa kesretten kinaye mi olduğudur. Belirli bir vakte kadar var olacak kâinat hayatının ne zaman başladığı muammadır. Biz sadece şahit olduğumuz hayatın ve geçmişten günümüze ulaşmış tarih bilgilerinden elde ettiğimiz kadarını bilebiliriz.”¹⁸⁵ demektedir.

Mevdudi’nin değinmiş olduğu gökler ifadesi dikkatimizi çekmiştir. Çıkmak fiilinden elbette yukarı doğru hareketlenme, yükselme anlaşılmaktadır. Ancak müfessirin de belirttiği gibi bu anlam Allah’a mekân izafe etmek anlamına gelecektir. Allah’ın mekândan münezzehe oluşundan O’nun ne gökte ne yerde ve ne de başka bir yerde olmadığı anlaşılmalıdır. Bilincimizde bir şeyi tarif etmek veya bilmek için mekân ile bağdaştırma ihtiyacı duyarız. Ancak bu yaratılanlar için geçerlidir. Yaratıcı olan Allah için bilmemiz gereken şey O’nun mekândan münezzehe oluşudur.

¹⁸¹ el-Meâric 70/4.

¹⁸² Suyuti, *ed-Dürrü’l-Mensur*, 8/280.

¹⁸³ Suyuti, *ed-Dürrü’l-Mensur*, 8/280.

¹⁸⁴ Mevdudi, *Tefhimu’l Kur’an*, çev. Muhammed Han Kayanî vd., 6/458.

¹⁸⁵ Mevdudi, *Tefhimu’l Kur’an*, çev. Muhammed Han Kayanî vd., 6/458,459.

2.2. CİNLERE GÖRE ZAMAN

Cinlerin mahiyeti ve nasıl varlıklar olduğu merak konusudur. İnsanlar, cinlerden çekindiği gibi onların nasıl oldukları, neyden yaratıldıkları, nasıl çoğaldıkları gibi soruları sormaktan da geri durmazlar. Cinlerin mahiyetine dair bilgi Kur'an ve hadis kaynaklarında bulunmaktadır. *“Cinleri de yalın ateşten yarattı.”*¹⁸⁶ mealindeki ayetten, cinlerin cevherinin ateş olduğu ve ateşten yaratıldığı anlaşılmaktadır.

Cinlerin yaratılmış olduğu ateş bildiğimiz odun ateşi değil yaratılışa has bir ateştir. Ayette geçen *“mêric”* ibaresi dumansız, yalın ateş demektir.¹⁸⁷ Her yaratılmışın bir özü vardır. İnsanın özü topraktır.¹⁸⁸ Cinlerin özü de ateştir. Ancak nasıl insan nesli toprak olarak değil de et kemik ve kan olarak devam ediyorsa cinlerin nesli de ateş olarak devam etmemektedir. Bu iki varlığın sadece özleri toprak ve ateştir. Sonraki nesilleri her ne kadar o özden gelse de özleriyle doğrudan ilişkileri yoktur.¹⁸⁹ Ancak cinlerin insanlardan farkı A'râf Sûresinde şöyle ifade edilmiştir: *“Ey Âdemoğulları! Şeytan anne babanızı ayıp yerlerini birbirlerine göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi sizi de kandırmasın. Muhakkak ki o ve kabilesi sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizleri görürler.”*¹⁹⁰

Cinlerin bu durumu onları bizim açımızdan görünmez kılarken onların nasıl davrandıklarını, nerede olduklarını ve nasıl bir hayat sürdüklerini bilmemize imkân tanımamaktadır. Ateşten yaratılmış olmaları onlara insandan daha hızlı hareket kabiliyeti ve insanların yapamayacağı işleri yapabilme özelliği kazandırmıştır.¹⁹¹ Bu özellikleri aşağıda vereceğimiz ayetin tefsirinde ele alacağız.

Şeytanın kabilesinden kasıt Mücahid'e göre, cinler ve şeytanlardır.¹⁹² Cinlerin de şeytanlardan olduğunu her ikisinin de ateşten yaratıldıklarını Kur'an bize haber vermektedir.

¹⁸⁶ er-Rahmân 55/15.

¹⁸⁷ Mevdudi, *Tefhimu'l Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayanî vd., 6/73.

¹⁸⁸ bk. Fâtır 35/11.

¹⁸⁹ Mevdudi, *Tefhimu'l Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayanî vd., 6/73.

¹⁹⁰ el-A'râf 7/27.

¹⁹¹ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayanî vd., 6/73,74.

¹⁹² Kurtubi, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, 7/186.

Cinlerin Hızlı Hareket Kabiliyeti

Süleyman (a.s), cinlerle görüşebilen, konuşan ve onları çeşitli işlerde istihdam eden bir peygamber idi. Sebe Melikesi'nin tahtının getirilmesi hususu Neml Sûresinde şöyle anlatılmaktadır: *‘‘Ey ileri gelenler! Sizden hanginiz onlar teslim olmak için bana gelmeden önce tahtını getirebilir dedi. Cinlerden İfrit sen makamından kalkmadan önce ben onu sana getiririm. Ben buna muktedir ve güvenilirim dedi. Kitaptan bilgisi olan biri, ben onu sana göz kapaklarını açıp kapatıncaya kadar getiririm dedi. Sonra onu yanında görünce şöyle dedi bu Allah'ın bir lütfudur. Şükri mü yoksa nankörlüğümü mü seçeceğim diye beni sınıyor. Kim şükri seçerse kendisi için şükretmiş olur. Kim de nankörlük ederse bilsin ki Rabbim muhtaç değildir, rızkın sahibidir. ’’*¹⁹³

Hiz. Süleyman (a.s.)'ın kraliçenin tahtını yanında bulunan topluluktan istemesindeki sebeplerden birisi kraliçenin ona doğru gelmekte olması, diğeri ise tahtın herkesçe bilinmesidir. Bundan dolayı tahtın kraliçe yetişmeden getirilmesini istedi. Hiz. Süleyman'ın tahtı istemesindeki amacın ne olduğı konusunda ulema ihtilafa düşmüştür:

- Belkıs'ın Allah'ın kudretine şahit olmasını ve kendisinin nübüvvetine delil getirmek olmasıdır. Böylelikle önce gerçekleşen deliller için ek delil göstermek istemiştir.
- Tahtın görünüşünü değiştirerek ona sunmak, tanıyıp tanıyamayacağını görmek istedi. Bundaki amacı da Belkıs'ın zekasını deneme amacı taşımaktadır. Hiz. Süleyman, *‘‘Tahtı değiştirerek ona sunun. Bakalım tanıyacak mı yoksa tanımayanlardan mı olacak?’’*¹⁹⁴ dedi.
- Katade, ‘‘Tahtı Belkıs Müslüman olmadan önce almak istedi. Çünkü İslam'a girerse artık onun malını almasının helal olmayacağını biliyordu.’’ demektedir.
- Taht bir ülkenin simgesidir. Hiz. Süleyman da Belkıs gelmeden önce tahtı görerek o memleketin durumu hakkında bilgi edinmek istemiştir.¹⁹⁵

‘‘Cinlerden İfrit dedi ki’’ mealindeki ayette adı geçen İfrit, şerli, istenmeyen, akranlarını yenen kişilerden olduğı, şeytanların asi ve şerlisi olduğı belirtilmektedir.¹⁹⁶

¹⁹³ en-Neml 27/38-40.

¹⁹⁴ en-Neml 27/41.

¹⁹⁵ Razi, *Mefatihul-Gayb*, 24/556.

¹⁹⁶ Razi, *Mefatihul-Gayb*, 24/556.

“*Sen makamından kalkmadan önce*” yani yerinden ibaresinde Hz. Süleyman’ın oturmuş olduğu yer, meclis, taht kastedilmektedir. Bu sözün bir zamana kayıtlanması için bilinen bir örfün olması gerekir. Hz. Süleyman’ın makamı insanlara hükmettiği tahttır. Başka bir görüşe göre insanları dinlediği onlarla konuştuğu yerdir. Ve sen makamından kalkmadan önce ifadesi gün boyu oturduğu bu meclis süresi kadardır. Diğer bir görüş ise günün yarısı kadar olduğudur.¹⁹⁷

Tahtın getirilmesi hususunda Hz. Süleyman kimin getirebileceğini yanındakilere sordu. Bunun üzerine yanındakiler bu konudaki isteklerini ifade ettiler. Nitekim ayette de ifade edildiği gibi: “*Ben buna muktedir ve güvenilirim dedi*”¹⁹⁸ Yani taşımak ve getirmek için güvenilirim.¹⁹⁹ Ayrıca ondan bir şey eksilmeyeceği/almayacağı konusunda da güvenilirim demek istemiştir.

Tahtı getirmek isteyen diğer şahıs hakkında ayetten yola çıkılarak farklı yorumlar yapılmıştır. Zira ayette Allah bu kişi hakkında: “*Kitaptan bilgisi olan biri dedi ki*”²⁰⁰ ifadesini kullanmıştır. Bunun üzerine yapılan yorumlar ise şöyledir: Öncelikle bu şahıs hakkında meleklerden mi yoksa insanlardan mı olduğu hususu tartışılmıştır. Meleklerden birisi olduğunu söyleyenler de yine hangi melek olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bunun Cibrail (a.s.) olduğunu söyleyenler olduğu gibi, Allah’ın Hz. Süleyman’ı desteklediği bir melek olduğu da söylenmiştir.²⁰¹

Bu şahsın kim olduğu konusu üzerine de çeşitli görüşler öne sürülmüştür:

İbn Mesud, “Bu Hızır (a.s.)’dır.”²⁰² demiştir.

İbn Abbas, “Bu Hz. Süleyman’ın veziri Asaf b. Berhiya’dır. O, Allah’ın ism-i azamını bilen ve onunla dua ettiğinde kabul olan sadık bir kuldur.”²⁰³ demiştir. Bu yorum meşhur olandır.

Katade, “Bu kişi Allah’ın ism-i azamını bilen bir insandır.”²⁰⁴ demiştir.

İbn Zeyd, “O, denizdeki bir adada yaşayan salih bir adamdı. O gün Hz. Süleyman’ı görmek için gelen bir kişiydi.”²⁰⁵ demiştir.

¹⁹⁷ Razi, *Mefatihul-Gayb*, 24/556.

¹⁹⁸ en-Neml 27/39.

¹⁹⁹ Razi, *Mefatihul-Gayb*, 24/556.

²⁰⁰ en-Neml 27/40.

²⁰¹ Razi, *Mefatihul-Gayb*, 24/556.

²⁰² Razi, *Mefatihul-Gayb*, 24/556.

²⁰³ Razi, *Mefatihul-Gayb*, 24/556.

²⁰⁴ Razi, *Mefatihul-Gayb*, 24/556.

²⁰⁵ Razi, *Mefatihul-Gayb*, 24/556.

O, İfrit'le konuşan Hz. Süleyman'ın ta kendisiydi. Mucizeyi ortaya çıkarmak için herkese meydan okumak istedi. Bununla İfrit'e onun bile getiremeyeceği bir sürede tahtı getirebileceğini göstermek istedi.

Kitaptan bilgisi olan birinin Hz. Süleyman oluşu hakkında şu görüşler dikkate alınarak değerlendirmede bulunmak daha doğru olacaktır:

İsmi mevsul Arapçada belli bir olayda belli bir şahsı tarif etmek için kullanılır. *“Kitaptan bilgisi olan”* demekle malum olunan kişi Hz. Süleyman (a.s.)'dır. Bunu böyle kabul etmemiz gerekiyor. Asaf'ta kitaptan bilgisi olan biriydi ancak biz Hz. Süleyman diyoruz. O, kitap hakkında daha bilgilidir. Çünkü o bir peygamberdir. Böylelikle bu kişinin Hz. Süleyman olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Söylenen zaman kapsamında tahtın getirilip hazır edilmesi büyük bir başarıdır. Eğer bunu Asaf yapmış olsaydı Asaf'ın Hz. Süleyman'dan üstün olduğu hükmüne varılırdı. Bu ise caiz olmazdı. Hz. Süleyman eğer Asaf'ın yardımına muhtaç olsaydı bu onu halk nazarında zayıf düşürürdü. Hz. Süleyman dedi ki: *“Bu Allah'ın bir lütfudur. Şükrü mü yoksa nankörlüğümü mü seçeceğim diye beni sınıyor.”* Bunu demesinin sebebi de Allah'ın onun duasına icabet ederek ona bu mucizeyi lütfetmesindendir.²⁰⁶

İkinci konumuz ise kitap hakkındaki ihtilaftır. Bu konuda kitabın Levh-i Mahfuz olduğu ve kitaptan bilgisi olanın da Cebrail (a.s.) olduğu söylenmiştir. Hz. Süleyman'a ait bir kitap ya da bazı peygamberlerin kitabı olduğu da söylenmiştir. Ancak cümleden anlaşılan kitaptan kasıt övgü içindir. Bu övgü tahtın taşınmasıyla alakalıdır. İsm-i azam ile dua edildikten sonra hemen karşılık bulması bunu göstermektedir.²⁰⁷

Kitaptan bilgisi bulunan şahıs getirme konusundaki kabiliyetini belli etmek için şunu demiştir: *“Ben onu sana göz kapaklarını açıp kapatıncaya kadar getiririm dedi.”*²⁰⁸ Bu konu hakkında yapılan yorumlar şöyledir:

Arapça ibaresinde geçen ‘getiririm’ lafzı fiil ve ism-i fail olabilir.

Ayette geçen ve hızı tarif etmek için ifade edilen *“Göz kapaklarını açıp kapatıncaya kadar”* ifadesi için de şu görüşler öne sürülmüştür:

²⁰⁶ Razi, *Mefatihul-Gayb*, 24/556.

²⁰⁷ Razi, *Mefatihul-Gayb*, 24/557.

²⁰⁸ en-Neml 27/40.

Bununla ne kadar hızlı sürede getirebileceği hususunda mübalağa yapmak istemiştir. Mücahid bunu şöyle örneklendirmiştir: “‘Bu, arkadaşına ‘tamam bunu bir anda yaparım’ demek gibidir.’”²⁰⁹ demiştir.

Biz bunu zahiren ele alalım. Ayette geçen ‘tarf’ kavramı göz kapakların bakarken hareket etmesi, açılıp kapanması demektir. Göz kapağını açtığında gözün nuru gördüğü şeye doğru uzadığı, kapattığında ise geri döndüğü sanılır. Ayette geçen göz kapağın sana dönünceye kadar yani kapatıncaya kadar olan ifadesinden kasıt da budur.

Şöyle bir soru akla gelebilir: Bu kadar kısa zamanda bu kadar uzaklıktan tahtı getirmesi nasıl olabilir? Bu soruya şöyle cevaplar verilmiştir: Bunun için tahtın ya sıçrama sonucu oraya gelmesi ya da aynı tahtın iki yerde görünmesi olarak söylenebilir. Güneş dünyadan yüz altmış dört kat daha büyüktür. Güneşin doğuşu ise kısa bir zamandadır. Güneş küresinin tam olarak çıkışını, Şam ile Yemen arasındaki mesafeye bölersek göz kırpmanın uzun bir süre olduğu ve bu zaman aralığında hızlı hareketin edilmesi yani tahtın taşınması aklen sabit olmuş olur. Allah’ın da her şeye kadir olduğu gerçeği ve olayın mucize olarak gerçekleştiği göz önüne alındığında konu açıklığa kavuşmuş olur.²¹⁰

Tahtın gelmesi üzerine Hz. Süleyman Allah’a şöyle şükretti: “*Sonra onu sağlam bir şekilde yanında görünce şöyle dedi bu Allah’ın bir lütfudur. Şükrü mü yoksa nankörlüğümü mü seçeceğim diye beni sınıyor.*”²¹¹ Hz. Süleyman’ın vermiş olduğu cevap ile şükretmenin Allah’a değil şükredene fayda sağladığı anlaşılmaktadır. Bunun nedeni de şunlardır:

Şükreden kişi layık görüldüğü nimet için şükrederek üzerindeki şükür sorumluluğundan ancak şükrederek kurtulmuş olur. Şükürle Allah’tan daha fazlasını istemiş olur. Allah’ın dediği gibi: “*Şükrederseniz size nimetimi artırırım.*”²¹² Şükürle meşgul olan hissi lezzetlerle meşgul olmuş gibidir. Bunların arasındaki fark da şeref bakımından nimeti veren ile nimet gibidir. Allah: “*Kim de nankörlük ederse bilsin ki Rabbim muhtaç değildir, rızkın sahibidir*”²¹³ buyurmuştur. Rabbim onun şükrüne muhtaç

²⁰⁹ Razi, *Mefatihul-Gayb*, 24/557.

²¹⁰ Razi, *Mefatihul-Gayb*, 24/557.

²¹¹ en-Neml 27/40.

²¹² İbrâhîm 14/7.

²¹³ en-Neml 27/40.

değildir, cömert ve müstağnidir. Onun inkârı da Allah’a zarar vermez. O kadar cömert ki şükürden yüz çevirenlere dahi nimetini kesmez.²¹⁴

Hız. Süleyman Sebe melikesi huzuruna gelmeden önce onun tahtını yanında görmek istemiştir. Bu konu da ayette şöyle ifade edilmektedir: “*Onlar teslim olmak için bana gelmeden önce*”²¹⁵ Çünkü teslim olduktan sonra izni olmadan tahtını almak caiz olmazdı. Tahtın gümüş ve altından olduğu kırmızı yakut ve mücevher işlemeli olduğu rivayet olunuyordu. O da yedi odalı ve her biri kilitli bir yerin içindeydi.²¹⁶

Hız. Süleyman tahtı yanında bulunanlardan isteyince orada bulunan kişi hakkında yapılan yorumlara değinecek olursak. Ayette belirtilen, “*Cinlerden İfrit dedi ki*”²¹⁷ İfrit’in kim ve nasıl biri olduğu hakkında birçok yorum yapılmıştır:

El-Cebai, “İfrit’in adı Kuzen idi.”²¹⁸ demiştir.

Yezid b. Ruman, İfrit’in adı Kuzi’dir.”²¹⁹ demiştir.

Ebi Salih, “İfrit dağ gibi cüsseli ve güçlüdür.”²²⁰ demiştir.

Mücahid, “İfrit için asi ve azgın denilmektedir.”²²¹ dedi.

Katade, “İfrit kurnaz birisidir.”²²² dedi.

En-Nehhas, İfrit ismi hakkında “*Onda kötülük bulunan kurnazlar için denir.*”²²³ demiştir.

İfrit tahtı getirebilme konusundaki kabiliyetini ifade etmek için şöyle demiştir: “*Sen makamından kalkmadan önce ben onu sana getiririm.*”²²⁴ dedi. Ve bunun üzerine “*Ben buna muktedir ve güvenilirim dedi.*”²²⁵ Muktedirden kasıt tahtın taşınması, ona güç yetirmesi anlamındadır. Eminden kasıt ise taht üzerinde bulunan değerli ziynetler içindir.

İbn Abbas, “*Eminden kastın kadının avret mahalli için*”²²⁶ yorumunda bulunmuştur.

²¹⁴ Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, 24/557.

²¹⁵ en-Neml 27/38.

²¹⁶ Kurtubi, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, 13/202.

²¹⁷ en-Neml 27/39.

²¹⁸ Suyuti, *ed-Dürrü'l-Mensur*, 6/360.

²¹⁹ Suyuti, *ed-Dürrü'l-Mensur*, 6/360.

²²⁰ Suyuti, *ed-Dürrü'l-Mensur*, 6/360.

²²¹ Suyuti, *ed-Dürrü'l-Mensur*, 6/360.

²²² Kurtubi, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, 13/202.

²²³ Kurtubi, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, 13/202.

²²⁴ en-Neml 27/39.

²²⁵ en-Neml 27/39.

²²⁶ Kurtubi, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, 13/202.

Bu yorum ayette geçen taht konusu hakkındaki güvenilir ifadesiyle çelişmektedir. Çünkü konu tahtın getirilmesidir. Ayette kadın için bir ifade kullanılmamıştır. Güvenilir ifadesinin tahtın getirilmesi ve üzerinde bulunduğu zikredilen mücevherler için kullanıldığı açıktır. Ayrıca İfrit kadının getirilme emrini değil tahtın getirilme emrini almaktadır. Eğer ondan tahtın değil de kadının getirilmesi istenseydi güvenilir ifadesi için bu yorum yapılabilirdi. Bundan dolayı kadın için yapılan bu yorum bağlamdan uzaktır. Bu yorumu buraya almamızın sebebi de güvenilir ifadesi hakkında yapılmış yorumları göstermek içindir.

İfrit'in teklifi üzerine orada bulunan başka birinin de teklifi şöyle ifade edilmiştir: *‘Kitaptan bilgisi olan biri, ben onu sana göz kapaklarını açıp kapatıncaya kadar getiririm dedi.’*²²⁷ İfrit'in teklifi üzerine başka bir teklifin sunulmasının sebebi Hz. Süleyman'ın İfrit'in teklifini beğenmediğini ya da bu işi başkasının yapmasını istediği anlaşılabılır. Ya da ayette bildirilen tekliften anlaşılabacağı üzere daha hızlısını istemiş olabilir.

Kitaptan bilgisi olan kişi hakkında müfessirlerin çoğu bunun Beni İsrail'den olan Asaf b. Berhiya olduğu yorumunda bulunmuştur. O güvenilir ve Allah'ın ism-i azamını bilen biriydi. Bu isimle istenildiğinde duasına karşılık verilir denilmiştir.²²⁸

Hiz. Aişe'den gelen rivayete göre, *‘Asaf b. Berhiya'nın dua ettiğı Allah'ın ism-i azamı Ya Hayyu Ya Kayyum'dur.’*²²⁹ demiştir.

Ez-Zühri, *‘İsm-i azamı bilen kişi şöyle dua etti, ‘Ey ilahımız ve her şeyin ilahı, tek olan, senden başka ilah yoktur, bana onun tahtını getir’ demesi üzerine taht eline geçti.’*²³⁰ demiştir.

İbn Atiyye, *‘Bir grup bunun Hiz. Süleyman olduğunu söylemiştir. Buna delil olarak da İfrit ile konuşmasını öne sürmüşlerdir. İfrit, ‘Sen yerinden kalkmadan önce ben onu sana getiririm’ dedi. Hiz. Süleyman bu süreyi uzun buldu ve küçük düşürmek için ‘Ben onu sana göz kapaklarını açıp kapatıncaya kadar getiririm’ dedi. Bunun üzerine ‘Bu Allah'ın bir lütfudur’ diyerek ayetleri aralarında geçen konuşma olarak görmüşlerdir.’*²³¹ dedi.

²²⁷ en-Neml 27/40.

²²⁸ Kurtubi, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, 13/203.

²²⁹ Kurtubi, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, 13/203.

²³⁰ Kurtubi, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, 13/203.

²³¹ Kurtubi, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, 13/203.

Bahr, “Bu kişi güçlerin yazılı olduğu kitabı elinde bulunduran melektir. İfrit’in sözlerine karşılık Allah onu gönderdi.”²³² dedi.

İbn Lehia, “Bu Hızır (a.s.)’dır.”²³³ dedi.

İbn Zeyd, “Kitaptan bilgisi bulunan kişi denizdeki adalardan birinde yaşayan salih bir kimse idi. Bu kişi bir gün adasından karaya kimin yaşadığını ve Allah’a ibadet edip etmediklerine bakmak için çıktı. O sırada Hz. Süleyman’ı gördü. Allah’ın isimlerinden bir isimle dua ettikten sonra taht geldi.”²³⁴ dedi.

el-Kuşeyri, “O beni İsrail’den olan Yemliha’dır. O, Allah’ın ism-i azamını biliyordu.”²³⁵ dedi.

Muhammed b. el-Münkedir, “Bu kişi Hz. Süleyman (a.s.)’dır. Bu, insanların zannettiğı gibi ismi azamı biliyordu şeklinde değildir. Beni İsrail’den olan bu kişiye Allah ilim ve hüküm verme kabiliyeti vermişti. “*Ben onu sana göz kapaklarını açıp kapatıncaya kadar getiririm*” dedi. Bunun üzerine Hz. Süleyman getir dedi. O kişi de sen Allah’ın peygamberisin dua ettiğinde Allah icabet eder ve onu sana getirir.”²³⁶ dedi.

en-Nehai, “O Cibril (a.s.)’dır.”²³⁷ dedi.

İbn Atiyye, İnsanların çoğunluğunun kabul ettiğı görüşe göre bu beni İsrail’den salih bir kişi olan Asaf b. Berhiya’dır. Bu kişinin iki rekât namaz kıldıktan sonra Hz. Süleyman’a, ey Allah’ın peygamberi uzağı doğru bak dedi. O da Yemen’e doğru baktı tahtı gördü. Gözlerini çevirince de tahtı yanında buldu.”²³⁸ dedi.

İbn Zeyd, “İsm-i azam ile dua edince taht Hz. Süleyman’ın gözleri önüne geldi. Ancak bu kişinin ismi Hz. Süleyman’a bildirilmedi. Ona istediğı verildi.”²³⁹ dedi.

Mücahid bakma müddeti için, “bakmaktan yorulup gözlerin çevrilmesi süresi kadardır.”²⁴⁰ demiştir.

Malik, “Belkıs Yemen’de Hz. Süleyman ise Şam’da idi.”²⁴¹ dedi.

²³² Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 13/204.

²³³ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 13/204.

²³⁴ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 13/204.

²³⁵ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 13/204.

²³⁶ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 13/205.

²³⁷ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 13/205.

²³⁸ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 13/205.

²³⁹ Suyuti, *ed-Dürrü’l-Mensur*, 6/361.

²⁴⁰ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 13/206.

²⁴¹ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 13/206.

Hız. Süleyman tahtı yanında gördükten sonra *“Bu Allah’ın bir lütfudur dedi”*²⁴² Olayın mucizevi yönünü gördüğünde şükürünü böyle ifade etmiş oldu.

Ayette bildirilen *“Beni sınıyor”* ifadesinin cevabı yine aynı ayette veriliyor. Bunun sonucunda karşısına iki yol çıkmaktadır: *“Şükür mü yoksa nankörlüğümü mü seçeceğim.”*²⁴³

“Kim şükür seçerse kendisi için şükretmiş olur” Bunun menfaati sadece şükreden içindir. Çünkü bununla şükre icabet edildiği, nimetin verildiği, devam edeceği ve artacağı anlaşılır. Şükür, hazırda bulunan nimeti bağlamış olur ve hazırda olmayana da ulaşmak için kapı aralanmış olur. *“Kim de nankörlük ederse bilsin ki Rabbim muhtaç değildir.”* Yani şükre muhtaç değildir. *“Cömerttir”* rızkı vermede.²⁴⁴

Tahtın getirilmesi hakkında Said b. Cübeyr, *“Göz kapaklarını açıp kapatıncaya kadar”*²⁴⁵ ayetini şöyle izah etmiştir: *“Bu kişi Hız. Süleyman’a gökyüzüne bak dedi. Daha başını tekrar öne eğmeden tahtı getirdi ve önüne koydu.”*²⁴⁶ dedi.

İbn Abbas, *“Sebe hakiminin tahtı yer ile gök arasından gelmedi. Yer yarıldı ve yerin altından gelerek Hız. Süleyman’ın önüne geldi.”*²⁴⁷ dedi.

Göz kapakların açılıp kapanması hakkındaki ayete değinecek olursak, bu fiil yine yukarıda izah ettiğimiz oturduğu yerden kalkmak yorumuyla da aynıdır. Oturduğu yerden kalkmasını bir anlık olarak açıklarken göz kapaklarını açıp kapatma eylemini de bir anda olacağı şeklinde açıklıyoruz. Zira İfrit tahtı getirebilme hızını oturduğu yerden kalkma süresi kadar şeklinde ifade etmişti. Bundan daha hızlısını isteyen Hız. Süleyman için gözlerinin uzun süre bir yere baktıktan sonra kapatması şeklindeki yorum oturduğu yerden kalkmasından daha kısa değil daha uzun olacaktır. Daha kısa olmasını isterken daha uzunun ileri sürülmesi akıllıca olmayacaktır. Bir kişinin oturduğu yerden kalkmasından daha kısa olacak olan eylem göz kapakların açılıp kapatılma süresi olacaktır. Buda olayın ne kadar büyük, inanılması güç ve olağanüstü olduğunu gösterecektir. Bunun mümkün olduğunu Hız. Süleyman’ın kıssasında görmekteyiz.

²⁴² en-Neml 27/40.

²⁴³ en-Neml 27/40.

²⁴⁴ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 13/202-206.

²⁴⁵ en-Neml 27/40.

²⁴⁶ Suyuti, *ed-Dürrü’l-Mensur*, 6/360.

²⁴⁷ Suyuti, *ed-Dürrü’l-Mensur*, 6/361.

İbn Cüreyc, Hz. Süleyman'ın şükretme sebebini şöyle açıklamaktadır. “Dünyada ondan daha aşağı olan birinin bu kabiliyetiyle daha üstün olduğunu görünce şükretmiştir.²⁴⁸ dedi.

Hz. Süleyman'ın bulunduğu şehir ile Sebe arasındaki mesafeye bakacak olursak, iki bölge arasındaki kuş uçuşu mesafe takribi 1.500 mil (2.414,016 km) olup bu uzaklıktaki mesafeyi Kur'an'ın bahsettiği hızda getirmesi insan için imkansızdır. Metnin açıklamasına bakarak ifade edersek günümüzde en hızlı uçak dahi kullanılsa yine de tahtın getirilme süresini yakalamak imkansızdır. Yani bunun için insan yetersizdir. Göz açıp kapayınca kadar olan bir zamanda Sebe'ye gidip üstelik Melike'nin tahtıyla gelinmesinin insan için izahı güçtür. Bunu ancak insan dışında bir varlık başarabilir. Üstelik bu taht korunaklı duvarlar içinde sarayda durmaktadır. Birkaç saniyede Sebe'ye giderek saray içinden tahtı alıp Hz. Süleyman'ın önüne getirebilmek ancak cin ya da melek tarafından yapılabilecek bir iştir. Meleklerin insanlara göre zamanı süratli kullanmaları konusunu Meâric Sûresinde işlemiştik. Lakin cinlerin zamanı kullanma hızına dair bir bilğimiz bulunmamaktadır. Bu hızı ayette geçen İfrit'in söyleminden çıkarmak mümkündür. Bilgiye sahip olan varlığın nasıl bir bilgiye sahip olduğu hakkında ise kesin bir malumata sahip değiliz. Bu kişinin insan olduğunu savunanlar birkaç isim ileri sürdükleri gibi onun Hz. Süleyman olduğu yorumu da yapılmıştır. Ancak bu Kur'an'ın metniyle uyuşmamaktadır.²⁴⁹

Tahtın 1.500 mil mesafeden göz açıp kapayınca kadar nasıl geldiği sorusu üzerinde fikir beyan edersek, buna ancak şu şekilde cevap verebiliriz. Yer-zaman ve madde-hareket mefhumu insanlar için geçerlidir. Bir işin hızlı ya da yavaş olmasının Allah katında bir önemi yoktur. Kâinatı var eden Allah için bunların hiçbir zorluğu da yoktur. Allah güneşi, yıldızları milyonlarca mil mesafelere bir anda yürütme ve sevk etme kudretine sahiptir. Buna sahip olan Yüce Allah'ın bir tahtı ışık hızından daha hızlı hareket ettirecek kudreti de şüphesiz vardır. Kulu Hz. Muhammed'i Bir gece de Mekke'den Kudüs'e götürüp getirme mucizesi tahtın serüvenini daha da anlaşılır kılacaktır.²⁵⁰

Mevdudi burada failin direk Allah olduğu yorumunda bulunmaktadır. Tahtı getirilmesini Allah'ın kudretine bağlamaktadır. Yani aracı olanı atlamaktadır. Elbette cine veya getiren hangi varlık ise ona bu hareket hızını onu öyle yaratarak veren şüphesiz

²⁴⁸ Suyuti, *ed-Dürrü'l-Mensur*, 6/362.

²⁴⁹ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayanî vd., 4/113-115.

²⁵⁰ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayanî vd., 4/115,116.

Allah'tır. Çünkü ayette de belirtildiği üzere Hz. Süleyman bu olay üzerine bu Rabbimin lütfudur demektedir. Yani bu inanılması güç olan olayı direk Allah'ın kudretine ithaf etmektedir. Ancak Allah'ın lütfuyla bunu başaran bir varlığın olması da söz konusudur.

Bize göre kitaptan bilgisi olan kişi de cinlerdendir. Hz. Süleyman'ın cinlere hükmettiği gerçeği şu ayetle sabittir. *‘‘Süleyman için cinlerden, insanlardan ve kuşlardan ordusu toplandı. Hepsi bölükler halinde idare ediliyordu.’’*²⁵¹ Yine bu ayete ek olarak: *‘‘Ve Rabbinin izniyle elinin altında çalışan cinler de vardı. Onlardan her kim emrimizden sapsa yakıcı ateşin azabından ona tattırırdık.’’*²⁵²

Bu ayetler bize gösteriyor ki cinler Hz. Süleyman'ın emrinde olan varlıklardı. Sebe' Sûresindeki ayete baktığımızda da cinlerin isteyerek itaat etmediklerini görüyoruz. Allah'ın kudretinin ve azabının onların üzerinde olduğu vurgusu bunu göstermektedir. Konumuza geri dönecek olursak cinlerin Hz. Süleyman'ın emriyle hareket ettikleri açıktır. Ona bahşedilen ordular arasında da yerleri vardır. Ordular için de insanların ve kuşların sayılması elbette gözden kaçmamaktadır. Ancak bir insanın bu hıza ulaşamayacağını yukarıda izah etmeye çalışmıştık. Kuşların da Hz. Süleyman için ancak gözcülük yapabileceklerini söyleyebiliriz. Bunu yapabilecek kudret için geriye sadece cinler kalmaktadır. Hz. Süleyman'ın tahtı alma fikrini bunu yapabilecek varlıkların önünde dile getirmesi makul olacaktır. Kraliçenin kendisine doğru geldiği haberini alması üzerine tahtı nasıl getirebileceği sorusunu bu kısa zaman aralığında olması hasebiyle insanlara sorması beklenemez. Bu yüzden topladığı meclisin sadece cinlerden oluştuğu söylenebilir. Cinlerde ısrar etmemizin bir başka sebebi de Hz. Süleyman'ın emrine verilen varlıklar arasında meleklerin sayılmadığıdır. Eğer melekler de onun emrine verilmiş olsaydı Allah onları da zikrederdi. Kitaptan bilgisi olan ifadesine de değinecek olursak bunun Hz. Süleyman olduğu yorumu yukarıda yapılmıştı. Elbette Hz. Süleyman'ın kitaptan bilgisi olduğu açıktır, çünkü o bir peygamberdir ve onun kitaptan bilgisinin olmadığını düşünmek peygamberlik vasfına zıt olacaktır. Ayetteki bu ifade de ancak kitaptan bilgisi olmama ihtimali olan birisi için söylenmiştir. Ayette kitabın zikredilmesi onun herhangi bir kitap olmadığını göstermektedir. Bunun da o dönemde peygambere gönderilen kitap olduğunu söyleyebiliriz. İfrit cininin ardından diğer cin için kitaptan bilgisi olan şeklindeki hitabı İfrit'in kitaptan bilgisinin olmadığını yani

²⁵¹ en-Neml 27/17.

²⁵² Sebe' 34/12.

inanmamış biri olduğunu, zoraki emir altında olduğu yorumunu çıkarabiliriz.²⁵³ Diğer cinin ise kitaptan bilgisinin olduğu ifadesiyle yani inanmış biri olduğu belirtilmektedir. Meclisinde topladığı cinlere taht ile ilgili isteğini dile getirince kurnazlığı ve iş bitiriciliğiyle öne çıkan İfrit öne atılınca bu cinden daha mahir birini görmek istedi ve o mahir cin gözlerini açıp kapatıncaya kadar getirdi.

Ancak burada cinler hakkında ayrı bir parantez açmak elzemdir. Elbette bu olayı Allah'ın lütfuyla cin gerçekleştirmektedir. Cinlerin zamanı kullanabilmesi meleklerle göre nasıldır sorusunun cevabını bilemeyiz. Bu iki varlığı kıyas etmek güçtür. Ayrıca burada sadece zaman söz konusu değildir, zamanın yanında maddenin nakli de söz konusudur. Sadece gidip gelme değil, aynı anda madde hareketi ve maddenin taşınması söz konusudur. Meleklerin maddeyi nasıl taşıdığı hakkında bir bilgiye de sahip değiliz. Taht olayından cinlerin hızlı hareket etmesi yanında maddeyi de taşıma kabiliyetlerine sahip olduklarını öğrenmiş olmaktadır. Cinler için de elbette zaman mefhumu vardır. İfrit'in cevabı da buna delildir. Tahtı getirme zamanı ne kadar kısa olursa olsun yine de yerinden kalkması ve oturması için belli bir sürenin geçmesi gerekmektedir. Tahtı getirme görevine talip olan ikinci varlığın ifade ettiği göz açıp kapamak için de bir süre gereklidir. O halde cinler için zamanın ölçüsü nedir? Göz açıp kapayıncaya kadar gidip gelmesindeki zaman aralığı nasıl ölçülebilir? Bu soruları cevaplamak imkânsız gibi bir durumdur. İki belde arasındaki mesafeyi ölçme ve tahtı getirme hızları bulunarak hesaplanabilir. Ancak cinler için mesafe kavramı da yoktur. Daha uzak bir yerdeki maddeyi yine aynı hızla getirebilme kudretine sahip oldukları söylenebilir. Cinler insanoğlunun kavrayamadığı bir hızla hareket etmektedirler. Elbette bunu onlara sunan Allah'ın lütfudur.

Cinlerin bunu nasıl başardığı sorusuna cevap olarak izafiyet teorisini verebiliriz. İzafiyet teorisine göre hareket eden bir cismin kütlesi arttığı gibi hızı arttıkça da hareket eden cisim için zaman yavaşlar.²⁵⁴ Cinlerin insanlara göre ifade edilen kısa zaman aralığında bunu yapabiliyor oluşları ulaştıkları hızdan kaynaklıdır. Hız onlara zamanı yavaşlatmaktadır. Çok kısa görülen zaman aslında onlar için uzundur. Bu durum ancak aynı hıza ulaşıldığında tam olarak anlaşılacaktır. Yani izafiyet teorisine göre zaman dinamiktir. Zaman genişleyebiliyor, bükülebiliyor ve eğilebiliyor.²⁵⁵

²⁵³ bk. Sebe' 34/12.

²⁵⁴ Yöney, *Din Felsefesi Açısından İzafiyet Teorisi*, 58.

²⁵⁵ Yöney, *Din Felsefesi Açısından İzafiyet Teorisi*, 58.

2.3. İNSANLARA GÖRE ZAMAN

İnsana verilen önem Kur'an'da zikredilmiştir. Nitekim onun şerefli bir varlık kılındığı²⁵⁶ en güzel surette yaratıldığı²⁵⁷ Kur'an'da yer almaktadır. Allah göndermiş olduğu elçiler ve kitaplar aracılığıyla insanoğlunu muhatap almıştır.²⁵⁸ Bu durum Allah'ın insana vermiş olduğu değeri göstermektedir.

Tüm bunlarla birlikte insanın kötü meziyetleri de Kur'an'da yer almıştır. Lehine ve aleyhine olan durumlarda aceleci oluşu,²⁵⁹ sahip olma isteği konusunda zalim ve cahil oluşu,²⁶⁰ yaratıcısına karşı nankör oluşu,²⁶¹ cimri oluşu,²⁶² başkasında olanı kıskanması ve haset ediyor oluşu,²⁶³ ve insanın zayıf oluşu²⁶⁴ Kur'an'da çeşitli ayetlerle zikredilmiştir.

2.3.1. İnsanın Yaratılış Evreleri

İnsanı tanımak için onun nasıl yaratıldığını, yaratılış evrelerinin nasıl oluştuğunu, bu oluşumun nasıl geliştiğini bilmemiz gerekir. İnsanın yaratılış evreleri Mü'minûn Sûresinde detaylı bir şekilde belirtilmiştir: *“Gerçekten biz insanı çamurun özünden yarattık. Sonra onu sağlam bir yerde nutfeye çevirdik. Sonra nutfeyi alakaya, alakayı mudğaya, mudğayı kemiklere çevirdik ve kemiklere de et giydirdik. Sonra onu başka bir yaratılışa çevirdik. Yaratana en güzeli Yüce Allah'tır.”*²⁶⁵

İnsanoğlunun yaratılış safhaları ve fitratın oluşmasında geçirdiği aşamalar şunlardır:

- *“Gerçekten biz insanı çamurun özünden yarattık.”* Çamurun özünden kasıt bulanık sudan çıkan, süzülen maddedir.

Tefsir alimleri bahsi geçen insan hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. İbn Abbas, İkrime, Katade ve Mukatil bu insanın Hz. Âdem (a.s.) olduğunu söylemişlerdir. Çünkü Hz. Âdem çamurdan yaratıldı onun soyu da değersiz sudan. Oradaki zamirden kasıt

²⁵⁶ bk. el-İsrâ 17/70.

²⁵⁷ bk. et-Tîn 95/4.

²⁵⁸ bk. el-Â'râf 7/37.

²⁵⁹ bk. el-İsrâ 17/11.

²⁶⁰ bk. el-Ahzâb 33/72.

²⁶¹ bk. el-Âdiyât 100/6.

²⁶² bk. el-İsrâ 17/100.

²⁶³ bk. en-Nisâ 4/54.

²⁶⁴ bk. en-Nisâ 4/28.

²⁶⁵ el-Mü'minûn 23/12-14.

Ademoğullarıdır. Çünkü insan kavramı hem Hz. Âdem'i hem de çocuklarını kapsar. Diğerleri ise bahsi geçen insandan kasıt Âdemoğlu olduğunu söylemişlerdir. Çamurdan kasıt ise Hz. Adem'dir. Sülale ise dağılmış çamur parçalarının uzuvlarda toplanıp spermlere dönüşmesidir.²⁶⁶ Bu görüş de ayete mutabıktır:

*‘‘İnsanın yaratılması çamurla başlamış daha sonra neslini değersiz sudan/spermden devam ettirmiştir.’’*²⁶⁷

Başka bir görüşte ise, İnsan spermden oluşur, sperm de dördüncü sindirim sisteminden oluşur o da gıdalardan meydana gelir. Bu da hayvansal veya bitkisel gıdalardır. Hayvansal gıdalar da bitkisel gıdalara dayanır. Bitkiler de toprağın ve suyun özüne dayanır. Buna dayanarak insan da çamurun özünden doğmuştur diyebiliriz. Sonra bu öz, yaratılış ve fitrat safhalarından geçerek sperm halini almıştır.²⁶⁸

- *‘‘Sonra onu sağlam bir yerde nutfeye çevirdik.’’* İnsan sperm ile meydana geldi. İnsanın özü ise ilk olarak çamurdan oldu. Sonra o özü babaların belinde sperme çevirdi. Bu spermler de ilişki esnasında anne rahmine ulaştı böylece anne rahminde yumurtalıklarla birleşen sperm döllendi ve onun için sağlam bir yer haline geldi. Onu dayanıklı olarak isimlendirdi ve rahmi de dayanıklı olan mekân olarak vasıflandırdı.
- *‘‘Sonra nutfeyi alakaya çevirdik.’’* Yani döllenmiş yumurtayı pıhtılaşmış kan şekline dönüştürdük. Bu da donmuş yapışık kalan kan gibidir.
- *‘‘Alakayı mudğaya çevirdik.’’* yani donmuş kanı et parçasına çevirdik o da avuç içini doldurmayacak bir parça ettir. Onun miktarı bir avuç içi kadar değildir. Bu yaratılış döngüsü olarak isimlendirilir. Çünkü Allah bazı arazları yok ederek başka arazlar yaratır. Bu da arazların yaratılışı olarak isimlendirilir. Sanki Allah bu arazlarda fazla parçalar yaratmaktadır.
- *‘‘Mudğayı kemiklere çevirdik.’’* Biz onu bu duruma çevirdik. Et parçası kemik halini aldı. Kemikler belirgin olmaya başladı.
- *‘‘Kemiklere de et giydirdik.’’* Çünkü et kemikleri örter. Eti de kemiklere elbise gibi kıldı.
- *‘‘Sonra onu başka bir yaratılışa çevirdik.’’* Yani ilk yaratılışa göre farklı bir yaratılışa çevirdik. Allah insanı cansız bir varlık iken canlı hale, konuşmaz iken

²⁶⁶ Razi, *Mefatihul-Gayb*, 23/264.

²⁶⁷ es-Secde 32/7,8.

²⁶⁸ Razi, *Mefatihul-Gayb*, 23/264.

konusur hale, duymaz iken duyar hale, görmez iken görür hale getirdi. Onun iç organlarını ve dış görünüşünü düzenledi, onun her uzvunu, parçasını anlamaya ve anlatmaya çalışanların tam olarak çözemeyeceği olağanüstü bir şekilde yarattı.

el-Avfi'nin İbn Abbas'tan naklettiğine göre, bu yaratılış çocukluktan gençlik yıllarına ve ölüme kadar olan geçişi anlatmaktadır. Bu dönemlerde insana düşünme ve akıl bahşedilmektedir. Bunun delili de bir sonraki ayette gelen *“sonra siz öleceksiniz”* ayetidir. Bu mana İbn Abbas'ın yanında İbn Ömer'den de nakledilmiştir.²⁶⁹

İnsanoğlu bir yaratılış evresinden geçmiştir. Onun yaratılışı da Kur'an'da apaçık işlenmiştir. Her yaratılmışın bir zamanı olduğu gibi insana da bir zaman tayin edilmiştir. İnsanın zamanı anne karnına düşmesiyle başlamış olur. Doğana kadar yukarıda zikredilen aşamalardan geçer, bunların da her biri için bir zaman tayin edilmiştir.

İnsanın oluşumu bir spermin anne karnına düşmesiyle başlamaktadır. Ondan sonra çeşitli aşamalardan geçerek insan şeklini almaktadır. Bu aşamaların hepsi elbette bir zaman aralığında meydana gelmektedir. İnsanın zamanı da doğumla değil rahme düşmesiyle başlamaktadır.

Allah Zümer Sûresinde göklerin ve yerin varlığını idame ettirmesi ve gece gündüzün peş peşe gelmesini beyan ettikten sonra insanın yaratılış evrelerine temas etmektedir. Bu ayetlerde insan ile zaman arasında ayrılmaz bir bağ olduğunu görmekteyiz. Söz konusu ayetler mealen şöyledir: *“Gökleri ve yeri hak üzere yarattı. Geceyi gündüze gündüzü de geceye sarmaktadır. Güneşi ve ayı da emrine amade kıldı. Her biri belirli bir vakte kadar akıp gitmektedir. İyi bilin ki O Aziz ve çok bağışlayandır. ...Sizi annelerinizin karnında üç karanlık dönemde evreden evreye geçirerek yaratmaktadır. Mülkün sahibi Rabbiniz olan Allah işte budur. O'ndan başka ilah yoktur. O halde nasıl hakikatten yüz çeviriyorsunuz?”*²⁷⁰

Gece ve gündüzün deveran etmesi *“Geceyi gündüze gündüzü de geceye sarmaktadır”* ayetiyle ifade edilirken failin de bizzat Allah olduğu haber verilmektedir. Ayete baktığımızda yaratanın ve idare edenin Allah olduğunu görmekteyiz. Gece ve gündüzün oluşması günleri, günlerin oluşması da bizlere zamanın varlığını hissettirmektedir.

²⁶⁹ Razi, *Mefatihul-Gayb*, 23/264,265.

²⁷⁰ ez-Zümer 39/5,6.

Aydınlık ve karanlık iki heybetli asker gibidir. Her gün biri diğerini yener. Bu durum her ikisinin de mağlup ve ezilmiş olduğuna delalet eder. Bundan dolayı da her ikisini yenen ve ezen birinin olması gerekmektedir. O idare eden ve ezici olan Allah'tır.²⁷¹

Tekvirden kasıt birinin diğerine üstün gelmesi ve artmasıyla diğerinin azalmasıdır. Bu mana başka ayetlerde şöyle ifade edilmiştir:

- *“Geceyi gündüze sarar.”*²⁷²
- *“Geceyi gündüze gündüzü de geceye katar.”*²⁷³
- *“Düşünmek isteyenler için geceyi ve gündüzü birbiri ardına getiren odur.”*²⁷⁴

Yıldızların hareketlerinin önemi özellikle de güneş ve ayın hareketleri fayda açısından öne çıkmaktadır. Güneş gündüzün ay ise gecenin sultanıdır. İnsan hayatının ekseri faydaları da bu ikisine bağlıdır.²⁷⁵

*“Hepsi belirli bir vakte kadar akıp gitmektedir.”*²⁷⁶ Yani kıyamet gününe kadar. Kıyamet gününe kadar ikisinin görevi akıp gitmek olacak. Kıyamet gerçekleştiğinde ise onlar da yok olacak. Bunun nasıl olacağı da Kıyâmet Sûresinde *“Güneş ve ay toplandı.”*²⁷⁷ şeklinde ifade edilmiştir.

Üç karanlık dönemden kasıt, anne karnı, rahmi ve eşidir. Bundan farklı olarak babanın belı, annenin rahmi ve karnı şeklinde açıklanmıştır. Bu yorumların çıkarılması *“Rahimlerdeyken size dilediği gibi şekil veren O'dur.”*²⁷⁸ Ayetine dayanır.²⁷⁹

Allah, bu delilleri vasıflandırdığı zaman şöyle buyurmuştur, *“Rabbınız olan Allah işte budur.”* Yani fiillerinin olağanüstü oluşunu öğrendiğiniz Rabbınız olan Allah'tır demek istemiştir. Bu ayetle de Allah'ın yaratma delilinde kusursuz, yüce, cüzlerden, uzuvlardan, cisimden ve mekândan münezzeh oluşunu öğrenmiş oluyoruz. Yine zatını kullarına anlatmak istediğinde kendisini her şeyin yaratıcısı olarak ifade etmektedir.²⁸⁰

“Geceyi gündüze gündüzü de geceye sarmaktadır.” Ayeti hakkında Dahhak, *“Bunu diğerine diğerini de buna bırakır. Tekvirin sözlükte manası da bir şeyi diğerinin*

²⁷¹ Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, 26/423.

²⁷² el-A'râf 7/54.

²⁷³ Fâtır 35/13.

²⁷⁴ el-Furkân 25/62.

²⁷⁵ Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, 26/423.

²⁷⁶ er-Ra'd 13/2.

²⁷⁷ el-Kıyâmet 75/9.

²⁷⁸ Âl-i İmrân 3/6.

²⁷⁹ Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, 26/424.

²⁸⁰ Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, 26/425.

üzerine bırakmak şeklindedir. Sarığı sararken birbiri üzerine dolamak gibidir.”²⁸¹ demiştir.

İbn Abbas’ın bu konudaki yorumu ise şöyledir: “Geceden eksilenin gündüze gündüzden eksilenin de geceye girmesidir. Bu yorumu şu ayete binaen yapar. ‘*Geceyi gündüze gündüzü de geceye katar.*’”²⁸² Zaman, gece ve gündüzün yaşanmadığı, bilinmediği yerlerde de akıp gitmektedir. Ancak gece ve gündüzün oluşumu insana zamanın aktığını gösteren en büyük delillerdendir. Zaman ile ilgili terimlerin oluşumuna gece ve gündüz direk etki etmektedir. Gece olduğunda tekrar gündüzün yaşanması için yarının olması gerekmektedir. Bu yaşandığında da geçen gece dün olmaktadır. Yarınların yaşanmasıyla günler, haftalar, aylar ve yıllar oluşmaktadır.

Katade’nin bu konudaki yorumu ise şöyledir: “Geceyi gündüze sarması onun aydınlığını alır, gündüzü geceye sarmasıyla da karanlığını götürür şeklindedir. ‘*Geceyi gündüze sarar.*’”²⁸³ “*Güneşi ve ayı da emrine amade kıldı.*” Her ikisini batıp çıkmalarıyla insanların menfaatine sundu. “*Hepsi belirli bir vakte kadar akıp gitmektedir.*” Bu vakit kıyamet vaktidir.”²⁸⁴

el-Kelbi de “Güneş ve ay son duraklarına kadar giderler. Sonra ilk duraklarına sınırı aşmadan geri dönerler.”²⁸⁵ demektedir.

Üç karanlık dönem hakkındaki yorumlara dönecek olursak Maverdi, “Üç karanlık dönemden kasıt, önce baba belinde sonra anne karnında sonra da doğumla birlikte olan yaratılıştır.”²⁸⁶ demektedir.

Babanın beli şeklinde yapılan yorumlara değinecek olursak, bu yorumlar açık olan ayete aykırıdır. Zira ayette Allah anne karnında olan üç evre şeklinde ifade etmiştir. Bunun öncesine gitmek makul olmayacaktır. O halde yorumlar anne karnında gelişen durumlar çerçevesinde yapılmalıdır.

İbn Abbas, İkrime, Mücahid, Katade ve Dahhak’a göre üç karanlık evre batın karanlığı, rahim karanlığı ve eş karanlığıdır. Bu konu hakkında gördüğümüz yorumlar arasında tercihe şayan olan yorum diyebiliriz.²⁸⁷

²⁸¹ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 16/234.

²⁸² Fâtır 35/13.

²⁸³ el-A’raf 7/54.

²⁸⁴ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 16/234.

²⁸⁵ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 16/235.

²⁸⁶ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 16/235.

²⁸⁷ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 16/236.

Üç karanlık dönem, Mevdudi'ye göre anne karnı, rahmi ve zardır.²⁸⁸ demiştir.

İnsanın yaratılışı ile ilgili bir diğer ayet de Mürselât Sûresinde karşımıza çıkmaktadır: *“Sizi değersiz bir sudan yaratmadık mı? Bilinen bir süreye kadar onu sağlam bir yere yerleştirdik.”*²⁸⁹

Değersiz su ibarede *‘ma-i mehin’* olarak geçmektedir yani bundan kastın sperm olduğudur.²⁹⁰ Değersiz su ifadesiyle ilgili başka bir örnek de Secde Sûresinde vardır: *“Sonra onun neslini değersiz bir suyun özünden yarattı.”*²⁹¹

“Onu sağlam bir yere yerleştirdik.” yani rahme yerleştirdik. Burada çocuk yaratıldığı şeyin aksine rahimde kalarak orada durması olgunlaşması gerekir. İnsan doğum anına kadar anne karnında belirli bir vakit geçirmektedir. Bu vakit yine Kur'an'ın ifadesiyle: *“Bilinen bir süreye kadar”* şeklindedir. Rahimdeki olgunlaşma sürecinden doğuma kadar olan süredir. Bunun bilinmesi de sadece Allah katındadır.²⁹²

Buraya kadar insanoğlunun yaratılış sürecini ve bu süreç içerisinde geçirdiği değişimleri işledik. Bunun sebebi insanın almış olduğu şekilleri izahtan ziyade bu şekilleri alırken geçirmiş olduğu zamana dikkat çekmek istememizdir. İnsanın anne karnında başlayan zamanının ölümle sonuçlanma süreci. Zamanın nasıl başladığını ve başlarken nasıl bir süreçten geçtiğini işlemek konumuza zenginlik katacaktır. Meleklerin veya cinlerin yaratılış evrelerini bilemiyoruz. Bir anda mı yaratıldığı yoksa insan gibi bir süreçten mi geçtiği bizim için karanlıktır.

2.3.2. Ölümünden Sonraki Diriliş

İnsanoğlu kendisiyle ilgili her konuyu merak eder, düşünür, sorar ve bilmek ister. Özellikle bilemeyeceği konularda merakı onu daha çok bilmeye zorlar. İnsanın ölümden sonraki hayatı ve tekrar dirilişi hakkında da soruların sorulması Bakara Sûresinde şu kıssa ile açıklanmaktadır: *“Ya da çatıları çökmüş, harabeye dönmüş boş bir kasabaya uğrayan kişinin durumu gibi. Allah bunları ölümünden sonra nasıl diriltecek dedi. Hemen akabinde Allah onu yüzyıl ölü bıraktı ve tekrar diriltti. Allah ne kadar kaldın dedi. O da bir gün veya bir günün kısmı kadar kaldım dedi. Allah, hayır yüzyıl kaldın dedi. Yemeğine*

²⁸⁸ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayanî vd., 5/97.

²⁸⁹ el-Mürselât 77/20-22.

²⁹⁰ Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, 30/772.

²⁹¹ es-Secde 32/8.

²⁹² Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, 30/772.

ve içeceğine bak bozulmamış. Eşğine bak, seni insanlara ibret olsun diye, kemiklere bak onları nasıl bir araya getiriyor ve et giydiriyoruz. Her şey ona gösterilince, biliyorum ki şüphesiz Allah her şeye gücü yetendir dedi.’’²⁹³ Bu ayet o dönemde yaşayan Yahudiler arasında anlatılan bir olaya işaret etmektedir. Allah’ın kudretini görünce derhal hakkı kabul eden mümin bir kulun olayı anlatılmaktadır.²⁹⁴

Yukarıdaki ayete baktığımızda insanın zamandan soyutlandığını görmekteyiz. Elbette bu onun iradesinde gerçekleşmemektedir. Ancak yine de insanın mucize de olsa zamandan soyutlandığı, hayat devam ederken kendi hayatının, zamanının donduğunu görmekteyiz. Allah’a hiçbir şey zor değildir burada O’nun gücüne, kudretine bir kez daha şahit olmaktadır. İnsan isterse kendi hayatını dondurabilir mi? Bize göre bu imkansızdır. Zaman herkes için işlemektedir. Burada uyutulan kişi Allah’ın iradesiyle bu olayı yaşamıştır. Kendi iradesi söz konusu değildir.

Katade, İkrime, Dahhak, ve Süddi, ‘‘Kasabaya uğrayan bu kişi Hz. Üzeyir (a.s.)’dır.’’²⁹⁵ demişlerdir.

Bu konu hakkında delil öne sürenler elbette vardır. Mümin bir kul olduğunu söyleyenlerin delili Allah ancak salih kullarına böyle bir mucize lütfeder. Bu Hz. İbrahim’in Allah’tan ölümleri nasıl dirilttiğini görmeyi arzu etmesi gibidir.²⁹⁶ Burada soruyu soran bu kişi sormuş olduğu sorudan da anlaşılacağı üzere Allah’ın yaratıcı olduğuna şüphesiz inanmaktadır. Ancak insanoğlunun öğrenme arzusu onu bu soruyu sormaya götürmüştür. Yaratma eyleminin ne kadar büyük olduğunu ve insanların tahayyül etmesi noktasında dahi zorlandıkları gerçekliği taaccüp ederek sormuştur.

‘‘Allah bunları ölümünden sonra nasıl diriltecek’’ ifadesi üzerine kişinin Allah’ı bildiği ve iman ettiği kanaatine varmaktayız. Zira aksi olsaydı bu soru yerine bunların sonu ne olacak şeklinde olurdu. Burada kişinin iman etmiş olduğu, Allah’ın yaratıcı olduğunu kabul ettiği ancak yukarıda da ifade ettiğimiz gibi merakı dolayısıyla bu soruyu sormuş olduğu anlaşılmaktadır.

‘‘Ne kadar kaldın?’’ Sorusu Allah’ın kişi ile muhatap olduğu, onunla konuştuğunu bizlere göstermektedir. Bu soru üzerine kişinin ‘‘Bir gün veya bir günün bir kısmı’’

²⁹³ el-Bakara 2/259.

²⁹⁴ Süleyman Ateş, *Kur’an-ı Kerim’in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsiri* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1982), 1/309.

²⁹⁵ Razi, *Mefatihul-Gayb*, 7/26.

²⁹⁶ bk. el-Bakara 2/260.

diyerek cevap vermesi karşılıklı konuşmanın gerçekleştiğini bizlere göstermektedir. Bunun üzerine Allah *‘‘Hayır yüz yıl kaldın’’* diyerek cevap vermektedir. Devamında *‘‘Seni insanlara ibret olsun diye’’* ifadesi Allah’ın ona hitap ettiğini ve yine devamında gelen, *‘‘Kemiklere bak onları nasıl bir araya getiriyor ve et giydiriyoruz’’* sözleri bu diyalogun oluştuğunu kanıtlamaktadır. Şüphesiz bunları söyleyen Allah’tır. Bu ayetlere baktığımızda Allah ile kul arasında bir konuşmanın gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Buradan çıkaracağımız sonuç Allah ancak iman eden mümin kuluyla konuşur. Bu şahsın da mümin bir kimse olduğu kanaatine varırız.²⁹⁷ Elbette Allah dilerse tüm kullarıyla konuşur ancak tarihe de baktığımızda Allah insanlar arasından seçmiş olduğu elçilerle konuşmuştur. Mümin kullarından ziyade peygamber tayin ettiği kullarına hitap etmiş ve onları kendine muhatap kılmıştır. Allah ile muhatap olma mucizesi ancak seçmiş olduğu elçilere özgüdür.²⁹⁸

Yüzyıl uykuda bırakılmış Hz. Üzeyir (a.s.)’ın kıssasını İbn Abbas, Ka’b, el-Hasen ve Vehb’den değişik kaynaklarla İshak b. Bişr ve İbn Asakir aktarmıştır:

Üzeyir (a.s.) iyi ve bilen bir kul idi. Bir gün köyüne gitmek için yola çıktı. Öğle vaktine denk gelip sıcak onu etkilediğinde harabeye dönmüş bir köye girdi. Girdikten sonra eşeğinden indi ve yanına azık olarak almış olduğu bir sepet inciri ve üzümü vardı. Bir harabenin gölgesine sığındıktan sonra heybesinden tası çıkardı. Yanında getirmiş olduğu üzümün suyunu tasın içine sıkarak kurumuş ekmekleri de yumuşaması için tasın içine koydu. Daha sonra sırt üstü uzanıp ayaklarını da bir duvara dayadı. Evlerin çatısına bakıp çöken çatıları, yerdeki kemikleri görünce orada bir zaman yaşayan insanları düşündü ve *‘‘Allah bunları ölümünden sonra nasıl diriltecek’’* dedi. Tekrar diriltme konusunda bir şüphesi yoktu sadece şaşırarak söyledi. Bu da meraktan olsa gerek. Allah ölüm meleğini göndererek canını aldı. Böylece onu yüz yıl ölü bıraktı. Daha sonra ona bir melek göndererek kalbini yakın anlamda akıl yürütebilmesi için yarattı. Daha sonra görmesi için gözlerini yarattı. Ölülerini nasıl dirilttiğini görsün ve üzerine akıl erdirmesini diye. Daha sonra kemiklere et giydirdi ve saçlarını çıkarttı ve derisini oluşturdu sonra ona can verdi. Bütün bunları görüyor ve akıl yürütüyordu. Daha sonra oturdu ve melek ona dedi ki: Ne kadar uyudun? Bunun üzerine Üzeyir bir gün dedi. O günün ortasında uyumuş idi ancak güneşin daha batmadığını görünce bir günün bir kısmı dedi. Buna karşılık melek

²⁹⁷ Razi, *Mefatihul-Gayb*, 7/27.

²⁹⁸ eş-Şûrâ 42/51.

ona hayır sen yüz yıl uyudun dedi. Yiyeceğine ve içeceğine bak. Yiyeceği kuru ekmek ve içeceği tasın içine sıkılmış olduğu üzüm suyu idi. Bunlara baktığında ise hiçbir değişiklik görmedi. Değişmediğini görünce de meleğin dediklerine inanmadı. Melek: inanmadın mı o halde eşeğine bak dedi. Eşeğine bakınca kemiklerin un ufak olduğunu gördü. Melek kemiklere seslendi kemiklerde buna karşılık verdi ve her yerden gelmeye başladılar. Sonra melek kemiklere şekil verirken Üzeyir de onu seyreliyordu. Sonra kemiklere damarları, kasları sonra da eti giydirdi. Etin üzerine deri onun üzerinde de kılları çıkarttı. Sonra melek ona can verdi ve eşek birden kalktı başını kaldırdı ve kulaklarını havaya dikerek anırdı. Kıssanın devamında Üzeyir eşeğine binerek köyüne gider. Ancak aradan yüzyıl geçmesinden dolayı orada bulunan insanlar onu tanımamış o da onları tanımamıştı. Evini de çıkaramamıştı. Daha sonra bir eve geldi ve orada gözleri görmeyen yatalak yaşlı bir kadın gördü. Kadının yaşı yüz yirmi idi. Bu kadın onun cariyesiydi ve onu iyi tanıyordu. Üzeyir evden çıktığında o yirmi yaşındaydı. Üzeyir yaşlı kadına burası Üzeyir'in evi mi diye sorunca kadın ağlayarak evet cevabını verdi. Uzun zamandır kimsenin Üzeyir'i sorduğunu duymamışım. İnsanlar onu unuttu. Üzeyir ben Üzeyir'im deyince kadın şaşırarak Allah'ı tesbih eder ve biz Üzeyir'i yüz yıl önce kaybettik ve ondan haber işitmedik dedi. Daha sonra Üzeyir Allah beni yüz yıl ölü bıraktı ve tekrar diriltti dedi. Üzeyir duası kabul olan bir adam idi. O hastaya, yatalaklara şifa için dua ederdi. Allah'a dua et ki gözlerim açılsın ve senin Üzeyir olduğunu bileyim dedi. Rabbine dua etti elleriyle gözlerini mesh edince gözleri açıldı. Daha sonra elinden tutarak Allah'ın izniyle kalk dedi. Allah ayaklarına güç verdi ve ayakları çözülerek kalktı. Kadın kalkıp onu görünce Üzeyir olduğuna şahitlik ederim dedi. Ayağa kalkan kadın İsrail oğullarının mahallesine gitti. Onlar toplantı halindeydiler. Üzeyir'in oğlu yüz on sekiz yaşındaydı. Torunları da yanındaydı. Daha sonra kadın bu Üzeyir tekrar geldi dedi. Bunun üzerine oradakiler onu yalanladı. Kadın ben filan kişiyim sizin cariyenizim o dua etti ve Rabbim bana görme yetisini tekrar verdi ve ayaklarımı çözdü. Allah'ın onu yüz yıl ölü bıraktığını sonra tekrar dirilttiğini iddia ediyor. Bunun üzerine oradakiler ayağa kalkıp karşısına geçtiler. Oğlu dedi ki: Babamın omuzları arasında siyah bir beni vardı. Açıp baktıklarında Üzeyir olduğunu anladılar. Daha sonra Buhtunnasır'ın Tevrat'ı yakıldığını ondan geriye bir şey kalmadığını ona söylediler ve tekrar onlara yazdırmalarını istediler.²⁹⁹

²⁹⁹ Suyuti, *ed-Dürrü'l-Mensur*, 2/27,28.

“Allah ne kadar kaldın dedi. O da bir gün veya bir günün kısmı kadar kaldım dedi. Allah, hayır yüzyıl kaldın dedi.” Demek ki her gelecek zaman geçmişin hatırasına sahiptir. Gerek uyku gerek ölüm bile insana gördüklerinin yaşadıklarının kısa bir özetini bırakıp öyle ayrılıyor. Öyle olmasaydı uyanan kişi o anda geçmişini hatırlamaz ve o anda var olduğunu zannederdi. Yani “kalmadım yeni doğuyorum” derdi. Hayatın içinde ne kadar anı yaşansa ne kadar kopukluk yaşansa da mazi, şimdiki ve gelecek zamanla yaşar. Bu bağlantı o kadar hızlıdır ki hayatta geçen yüz yıllık bir ömür bile sonunda insana bir gün gibi gelir.³⁰⁰

Allah’ın insanı tekrar diriltmesiyle sorduğu soru üzerine insanın bir gün kadar kaldığı cevabı geçmişe dönük olarak hem hissedilen hem de hissedilmeyen yönlerini göstermektedir. Bir gün kadar uyuduğunu zanneden insan aslında yüzyıl ölü bırakılmıştır. O ölü iken zaman akıp gitmekte ve insanlar yaşlanmaktaydı. Tekrar diriltildiğinde hiçbir şey olmamış günlük rutin uykusunu uyumuş hissiyle uyanan kişi aslında yüzyıllık bir uykudaydı ve değişime uğramamıştı. Elbette bu Allah’ın bir mucizesidir ve bu mucizeyi yaşayan insandır. Tabii hayatta insanın böyle bir iradesinin olmadığını biliyoruz. İnsan dilediği zaman hayatını dondurup yaş olarak tekrar kaldığı yerden ve zaman olarak yüzyıl ileriden devam edemez. Yukarıda da belirttiğimiz gibi zamanın sahibi ve yöneteni Allah’tır.

2.3.3. Ahirette Dünya Zamanı Algısı

Ölümünden sonraki hayatta insan hesap için tekrar diriltildiğinde dünya hayatı ona kısa bir andan ibaretmiş gibi gelecektir. Bu gerçekliği Yûnus Sûresinde şöyle görmekteyiz: “*Mahşer gününde toplanacakları zaman aralarında bir saatlik tanışma vakti kadar kaldıklarını zannedecekler. İşte o mahşer gününde Allah ile karşılaşmayı (hesabı) yalanlayıp doğru yolda olmayanlar kaybedeceklerdir.*”³⁰¹

Bu ayete iki farklı yönden bakılmıştır. Dünya hayatı ve kabir hayatı. Yine bu bağlamda Allah, “*Yeryüzünde yıl olarak ne kadar kaldınız? ‘Bir gün veya bir günün bir kısmı kadar kaldık, sayıcılara sor’ dediler.*”³⁰² ayetiyle insanlara dünyadayken geçirdikleri süreyi sormuştur. Bu soru zamanın izafiliğini bizlere göstermektedir.

³⁰⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 1/941.

³⁰¹ Yûnus 10/45.

³⁰² el-Mü’minûn 23/1123,113.

Dünyadayken uzun bir hayat yaşadığını sanan insan aslında kısa bir vakit geçirmiştir. Bunu da ayette belirtildiği gibi tekrar diriltildiğinde hissedecektir. Aklımıza gelecek olan diğer soru da hesap kurulmadan önce Allah'ın bu soruyu kime sorduğudur? Allah bu ayet ile insanlara bu soruyu ahiret gününde onlara soracağını bildirmektedir. Ahiret öncesi hayatın bir gün gibi hızlı geçeceğini haber vererek zamanın göreceli oluşuna dikkat çekmektedir. Nitekim bu ayetlerin devamında da Allah, insanın boş yere yaratılmadığını, hesaba çekileceğini ve hayatın da kısa olduğu konusunda bizleri uyarmaktadır.

Kadı, “Bu ayetten anlayacağımız kabir hayatı değil dünya hayatıdır.”³⁰³ demiştir. Tekrar diriltildiğinde müminlerin durumu kafirlerin durumu gibidir. Hesaba kadar ölümden sonraki dönemde ne kadar kaldıklarını bilmemektedirler. Ancak ayetten anlaşılan mana inanmayanlar için geçerlidir. Çünkü inanmayanlar dünya hayatında ahiretleri için bir hazırlık yapmadıkları için ömürleri onlara kısa gelecektir. Müminler ise ahiret için hazırlık yaptıklarından dünya hayatları boş olmayacak ve onu kısa görmeyeceklerdir.³⁰⁴

Allah ayette “*tanışma vakti kadar*” buyuruyor. Tanışmak insanın yaşarken yaptığı bir eylemdir yani dünya hayatı için geçerlidir. İnsan ölümünden sonra bunu kaybedecektir.

İnsanın dünya hayatı neden kısa görülür?

- Ahiret hayatının ebediliği karşısında insan dünya hayatının çok kısadır.
- Hesap günü uzun süre bekleyecekleri için dünya da beklemleri onlara kısa gelecektir. İnsanın sıkıntı anında beklemesi ona daha uzun gelecektir.³⁰⁵

İkinci yoruma nazaran ilk yorumu tercih etmekteyiz çünkü “*Şüphesiz Allah hesabı hızlı görendir.*”³⁰⁶ ayetinden bizlere hesabın çabuk görüleceğini insanın hayatta yaptıklarının karşılığını çabuk öğreneceği anlaşılmaktadır.

Ayete iki farklı açıdan bakılmıştı. Birincisi dünyada geçirilen vakit ikincisi ise kabirde geçirilen vakittir. İnsanın hesap gününü beklemesi dünyada mıdır yoksa kabirde midir sorusu karşımıza çıkmaktadır. Ancak ayette Allah “*bir saatlik tanışma vakti kadar*” buyurur. Tanışma eylemi insanın ancak hayatta olmasıyla gerçekleşebilir. Tanışmak için yaşıyor olmak gerekir. Ölüm ile birlikte insan bu özelliğini kaybedecektir.

³⁰³ Razi, *Mefatihul-Gayb*, 17/259.

³⁰⁴ Razi, *Mefatihul-Gayb*, 17/259.

³⁰⁵ Razi, *Mefatihul-Gayb*, 17/259.

³⁰⁶ İbrâhîm 14/51.

Konuşmak imkânsız olacağı için ayetten kabir hayatı değil dünya hayatı anlamı çıkmaktadır. Ya da Allah burada bir benzetme mi yapmaktadır? Kabirde geçen süre insanın dünyada biriyle oturup bir saatlik konuşma yapma süresi kadardır mı demek istemiştir. Ancak iki durumda da bir bekleme süresi vardır. Ayrıca ölen ilk insan ile günümüzde ölen bir kişinin hesabı beklemesi de ayetten çıkaracağımız mana ile aynı süredir. İkisi de diriltildiklerinde bir saatlik bir bekleme yaşadıklarını zannedeceklerdir.

Ahret hayatının başlangıç zamamını ölüm ile başlayıp tekrar diriltilemeyle sonsuza kadar sürecektir. Ahret hayatının sonsuz oluşu bizlere bildirilmektedir.³⁰⁷ Ölümle tekrar diriltileme arasındaki bekleme süresine de kabir hayatı adı verilmektedir. Bu yönüyle kabir hayatı bir zamanı ifade etmektedir. Ehl-i Sünnet ve kelimacıların çoğu da kabir hayatını kabul etmektedir.³⁰⁸

2.3.4. İsrâ Yolculuğunda Zaman

Hız. Peygamberin mucizelerinden olan isra ve miraç olayı kısa zamanda birkaç aylık yolculuğun gerçekleştiği bir mucizedir. Bu konuda İsrâ Sûresinin ilk ayetinde şöyle buyrulmaktadır: *‘Bir gece, kulunu Mescid-i Haram’dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa’ya bazı mucizelerimizi gösterelim diye götüren Allah tüm noksanlıklardan münezzehdir. Muhakkak ki O her şeyi duyan ve görendir.’*³⁰⁹

Enes b. Malik, İsrâ hadisesinin oluş şeklini Rasulullah’tan şöyle aktarır:

- “Bana Burak getirildi. O beyaz bir hayvandır. Eşekten daha uzun katırdan daha kısaydı. Toynağını gözünün gördüğü en son yere koyuyordu. Ben de ona Beyt-i Makdis’e varıncaya kadar bindim. Peygamberlerin bineklerini bağladığı yere ben de onu bağladım. Sonra mescide girdim. Orada iki rekât namaz kıldıktan sonra dışarı çıktım. Cebrail (a.s.) bana birinin içinde süt, diğerinin içinde şarap olan iki tas getirdi. Ben içinde süt olan tası tercih ettim. Bunun üzerine Cibril bana fitratı seçtin dedi. Sonra semaya doğru beraber yükseldik...”³¹⁰ diyerek hadisin geri kalanını da zikreder.

Elbette bu mucizevi bir olay olduğundan sadece inananları bağlamaktadır. Biz bu mucizede imkânsız bir zamanda gerçekleşen olaya, bir insanın bunları yaşayacağına

³⁰⁷ bk. el-Bakara 2/25.

³⁰⁸ Ay, “Ahirete İman”, 225,226.

³⁰⁹ el-İsrâ 17/1.

³¹⁰ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 10/205.

inanıyoruz. Gerçekleşen bu yolculuğun mucizevi tarafıyla birlikte beşeri tarafına değinecek olursak Hz. Peygamberin bunu yaşaması, o boyutları görmesi, o hıza şahit olması insana göre normal akışın üzerinde oluşan bir olaydır.

İsrâ'nın ruhen mi bedenlen mi gerçekleştiği hususunda selef ve halef alimleri ihtilafa düşmüştür. Bazıları ruhen gerçekleştiği ve yatağından ayrılmadığı görüşündedir. Bunlara göre bu olay sadece hakikatleri gören bir rüya idi. Çünkü peygamberlerin rüyaları haktır. İbn İshak'ın naklettiğine göre Muaviye ve Hz. Aişe bu görüştedir.³¹¹

Diğer bir kesim bu gece yolculuğunun Beyt-i Makdis'e kadar uyanık ve bedenlen, oradan semaya da ruhen olduğu görüşündedir. Bunların delili de ayette sadece Mescid-i Aksa'ya kadar götürüldüğünün belirtilmiş olmasıdır. Eğer devamı olsaydı Allah, bunu da ayette zikretmiş olurdu. Belirtilmiş olması da övgü açısından daha açık olurdu.³¹²

Selefin ve Müslümanların çoğunun görüşü ise bunun hem uyanık hem bedenlen olduğudur. Mekke'de Burak'a bindi, Beyt-i Makdis'e ulaştı ve orada namaz kılarak bedeniyle devam etti. Ayet ve haberler bunu göstermektedir. İsrâ'nın uyanık ve bedenlen gerçekleşmesinde imkânsız bir durum yoktur. Tevil sadece apaçık olmayan anlaşılması güç olan yerlerde mümkündür. Ayette ise apaçık kulunu götürdü buyurulmuştur. Eğer ruhen olsaydı 'ruhen' ifadesi belirtilirdi. Bunun bir başka delili de şu ayettir: *"Göz ne kaydı ne de fazlasını gördü."*³¹³

Bu olay eğer rüyada gerçekleşmiş olsaydı ne bir ayet ne de bir mucize olurdu. Yine Ümmü Hani, "Bunu insanlara anlatma seni yalanlarlar" demezdi. Hz. Ebubekir de Sıddık olmazdı. Kureyşliler de bunu ağızlarına dolayıp yalanlamazdı. Bu haberden sonra Kureyşliler yalanlamış ve iman edenlerin bazıları da dinden çıkmıştı. Bu rüya olsaydı bu kadar tepki olmazdı.³¹⁴

Bu konudaki başka bir delil de Hz. Muhammed (s.a.s.), inanmayanların ileri sürdüğü sorulara cevap vermiştir. Bunlardan bazıları yolda olan kervanlarının durumlarını sorarken bazıları ise Beyt-i Makdis'in özellikleri hakkında sorular sormuştur. Hz. Muhammed bunların hepsine cevap vermiştir.

Hz. Aişe'nin durumuna değinecek olursak. O dönemde o küçük yaşta olduğundan olaya şahit olmamıştı. Daha sonra bu durumla ilgili hadiste nakletmedi. Muaviye ise o

³¹¹ Kurtubi, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, 10/207.

³¹² Kurtubi, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, 10/207.

³¹³ en-Necm 53/17.

³¹⁴ Kurtubi, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, 10/208.

dönemde henüz iman etmiş değildi ve yine daha sonra hadis rivayet etmedi. Bu sebepleri göz önünde bulunduracak olursak bu olay hakkındaki görüşlerini esas kabul edemeyeceğimiz ortaya çıkmaktadır.

Yine Hz. Aişe'nin görüşüne “*Sana gösterdiğimiz o rüya insanlar için sadece bir imtihandı.*”³¹⁵ ayeti delil olarak gösterilmiştir.

Ancak bunun cevabını yine Allah İsrâ'nın ilk ayetinde “*Kulunu bir gece götüren münezzektir*” ifadesiyle vermiştir. Olayı açıklarken bunun için rüyada dememektedir. Yine gözle görmek fiiline de rüya denilir. Bu konudaki sahih haberler bizlere İsrâ'nın beden olarak gerçekleştiğini göstermektedir.

İsrâ'nın gerçekleştiği tarih hakkında da ulema fikir ayrılığına düşmüştür. Musa b. Ukbe'nin İbn Şihab'tan rivayetine göre hicretten bir yıl önce gerçekleşmiştir.³¹⁶

Hz. Aişe'den gelen bir rivayete göre Hz. Hatice (r.a.) namaz farz kılınmadan önce vefat etmiştir. İbn Şihab'tan gelen habere göre İsrâ risaletin yedinci senesinde vuku bulmuştur. İbn İshak ise genel bir yorumda bulunarak İsrâ, İslam'ın Mekkeli kabileler arasında yayıldığı dönemde gerçekleştiğini söylemiştir. El-Harbi, İsrâ'nın Rabi'u'l-Âhir aynın yirmi yedinci gecesinde hicretten bir yıl önce vuku bulduğunu söylemiştir.³¹⁷

Ayette değinilen yolculuğun İsrâ ve Mi'rac olduğu bilinmektedir. Sahih hadislerle baktığımızda bu mucize hicretten bir yıl önce vuku bulmuştur. Hadis ve siyer eserlerinde çok sayıda sahabe bu olayı ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Kur'an'da bu yolculuk sadece Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya gidişi anlatmaktadır. Bu yolculuktaki amaç Kur'an'ın da bahsettiği gibi kuluna mucizeleri göstermek içindir. Diğer ayrıntıları hadislerde görmektediriz. Bu yolculuk hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Kimileri bunun rüyada olduğunu kimileri de Hz. Muhammed'in tamamen uyanık olduğunu savunmuştur. Tüm eksikliklerden münezzeh olan Allah ayete “*Subhane*” ile başlaması bunun rüyadan ibaret olmadığını ve “*kulunu götüren*” ifadesiyle de Hz. Muhammed'e bu mucizeyi yaşattığını anlarız. Genel olarak da İslam alimleri tarafından bu böyle kabul edilmektedir. Bunun fiziki olarak gerçekleşmesine ihtimal vermeyenler Allah'ın kudretini sınırlamaktadırlar. Hiçbir şey Allah'a zor değildir. Nitekim insanın sınırlı gücüyle bugün aya ulaşması Allah'ın sonsuz kudretinin yanında sadece bir hiçtir. İnsanın bunu başarılmasında araç vasıtasıyla gerçekleştiğini iddia edenlere karşılık Allah kulunu

³¹⁵ el-İsrâ 17/60.

³¹⁶ Kurtubi, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, 10/208.

³¹⁷ Kurtubi, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, 10/208.

direk değil hadislerden öğrendiğimiz Burak üzerinde götürmüştür. Bu da insanoğlunun mucizeyi kavramasına yardımcı olacaktır. Allah için kulunu direk götürmesi de zor değildir lakin onu bir vasıta ile taşıması kulların anlaması için de kolaylıktır. İnsanların bunu idrak edebilmesi için Allah öyle olmasını dilemiştir.³¹⁸

İki şehir arasındaki mesafeye bakarak bunun bir gecede gerçekleşmesinin imkânsız olduğunu düşünebiliriz. Ancak yukarıda belirtildiği gibi insanın günümüzde aya ulaşması, yine günümüzde şehirler ve ülkeler hatta kıtalar arası yapılan uçak seyahatleri mesafe mefhumunu silip atmaktadır. Elbette bugünün şartlarıyla o dönemin şartlarını mukayese edemeyiz. Bu yüzden o dönemde yaşanan İsrâ olayına mucize diyoruz. Yine de mukayese ederken de İsrâ olayını basitleştirmekten kaçınmak gerekir. İsrâ olayı günümüzde bir uçağa binilip başka bir şehre gidip geri gelmek gibi sıradanlaştırılmaz. Hz. Peygamber İsrâ olayında burak denilen bir binek üstünde uzak bir şehre mesafeyi hemen kat edecek bir hızla ulaşmıştır. Oradan da semaya uruc etmiştir. Örnek vermemizin sebebi olayın daha anlaşılır olmasını sağlamak içindir. İnsanın zamandan tasarrufunu sağlayan aletleri icat etmesi, her şeyi var eden Allah'ın mucizesinin yanında zerre değildir. Mucize dememizin bir sebebi de budur. Ulaşılmazdır. Bir gece de gerçekleşen bu olayı insanın zaman mefhumuna göre değil Allah'ın takdir ettiği zamana ve kudretine göre düşünmek gerekir. Zaman genel anlamda birdir. Ancak bizim idrak ettiğimiz zaman ile Allah'ın takdir ettiği zaman bir değildir. Yani kullanılan zaman bir değildir. Yukarıda meleklerin ve cinlerin zamanı kullanabilme potansiyellerini açıklamıştık. Onlara bu gücü bahşeden Allah'tır. Bu olayı da insan için mümkün kılacak olan yine Allah'tır. Allah'ın varlık üzerindeki kudretini yine aynı an içinde birileri için zamanı durdururken diğerleri için aynı zamanı devam ettirmesinden anlayabiliriz. Buna ileride Kehf Sûresi içinde değineceğiz. Yine yukarıda belirttiğimiz gibi *“kulunu götüren”* ifadesi fiziki olarak anlaşılmaktadır. Peygamberlik mucizelere tanıklık etmektir. Elbette bu inananları bağlamaktadır.

Miraç hadisesinde yedi katman belirtilmektedir. Her katmanda peygamberin birileriyle konuşması ve olaylar yaşaması rivayet edilmiştir. Bu olayların içeriğine konumuz dışı olduğu için yukarıda değinmemiştik. Ancak yedi katman olarak Mülk Sûresinde geçen yedi gök ifadesi dikkatimizi çekmiştir.

³¹⁸ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayaî vd., 3/75,76.

2.3.5. Ashab-ı Kehf'in Uykuda Geçirdiği Zaman

Asbah-ı Kehf'in mağarada ne kadar uyudukları hususunda aralarında geçen konuşma şöyle ifade edilmektedir: “...İçlerinden birisi ne kadar kaldınız dedi. Bir gün veya bir günün bir kısmı kadar kaldık dediler. Ne kadar kaldığınızı Rabbiniz daha iyi bilir dediler.”³¹⁹

Mağaraya geçip sığınan gençlerin uyandırıldıklarından sonra mağarada ne kadar kaldıklarını yani ne kadar uyuduklarını kendilerinde garip ve değişik hallerin oluşmuş olduğunu fark ettiklerinden sonra birbirlerine sormuşlardır.

Onlar mağaraya sabahın erken saatlerinde girmiş Allah da onları günün sonunda uyandırmıştı. Bundan dolayı onlar bir gün kaldık dediler. Lakin güneşin hala batmadığını gördüklerinde bir günün bir kısmı kadar kaldık dediler. Bunun üzerine Allah, “Rabbiniz ne kadar kaldığınızı daha iyi bilendir dediler.” dedi.³²⁰

İbn Abbas: Bunu soran onların lideri Yemliha’dır. Ne kadar kaldıklarının ilmini Allah’a havale etti. Çünkü o saçlarına, tırnaklarına ve vücuduna bakınca kendisinde meydana gelen şiddetli değişimin ancak uzun zaman içinde oluşacağını anladı.³²¹

Yukarıda Hz. Üzeyir’in kıssasıyla da benzerlik gösteren bu olay insanın Allah tarafından zamandan soyutlandığını gösteren bir mucizedir. Zaman herkes için devam ederken mucizeyi yaşayan insanlar içinse durmuştur. Mucizeyi anlamaları için kendilerinde oluşan birkaç değişiklik dışında uyudukları gibi uyanmışlardır. Mağara ehlinin bu kıssası Kur’an’da anlatılmaktadır.

Ashab-ı Kehfin mağarada ne kadar uyuduğu Allah tarafından şöyle açıklanmaktadır: “Onlar mağaralarında üç yüzyıl kaldılar buna da dokuz yıl eklediler. Deki ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir. Göklerin ve yerin sırrı O’na aittir. O her şeyi görür ve duyar. Ondan koruyucuları yoktur. O, idaresine de hiç kimseyi ortak koşmaz.”³²²

“Mağarada kaldılar” sözü hakkında şunlar söylenebilir: Bu kıssa o kavmin sözleridir. Bunun delili de: “Onlar üç kişiydi ve dördüncüleri köpekleri dediler...”³²³ ayetinde bahse konu olan kaç kişi oldukları üzerinde tartışmalarıdır. “Mağarada

³¹⁹ el-Kehf 18/19.

³²⁰ Razi, *Mefatihul-Gayb*, 21/445

³²¹ Razi, *Mefatihul-Gayb*, 21/445.

³²² el-Kehf 18/25,26.

³²³ el-Kehf 18/22.

kaldılar” ifadesi de kavimlerinin böyle demeleri üzerine Allah’ın onları onayladığı anlamına gelmektedir.³²⁴

“*Onlar mağaralarında üç yüzyıl kaldılar buna da dokuz yıl eklediler*” ayetiyle Allah Ehl-i Kehf’in mağarada ne kadar kaldıklarına dair vermiş olduğu bir haberdır. Allah bu bilgiyi verdikten sonra “*Deki ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir*” ayetiyle de sanıldığı gibi olmadığını ifade etmiştir. Bahsi geçen süre hakkında çeşitli yorumlar yapılmıştır. Bunlardan bazılarına değinecek olursak şöyle sıralayabiliriz:

Taberi, Ehl-i Kehf’in bulunmalarından Hz. Muhammed (s.a.s.)’e kadar geçen süre hakkında kendi aralarında ihtilafa düştüler. Onlardan bazıları dedi ki onlar üç yüz dokuz yıl kaldılar. Allah Hz. Muhammed’e bu sürenin uykuda geçirdikleri süre olduğunu haber verdi. Sonrası da insanlık için meçhuldür. Bunun ilminin de sadece Allah katında olduğunu ifade etti.³²⁵

İbn Atiyye ise “*kaldılar*” ifadesiyle mağarada uyumaları kast edildi. Diğer “*kaldılar*” ifadesiyle de yerlerinin bulunmasını kastetti. Bununla da Hz. Muhammed’e kadar geçen süre ya da yok oldukları âna kadar ki zaman kast edildi, demektedir. Mücahid, bunun Kur’an’ın indiği döneme kadar olduğunu, Dahhak da öldükleri zamana kadar olduğunu söylemiştir.³²⁶

Ehl-i Kehf’in durumlarından anlaşılan odur ki onlar Hz. İsa döneminden sonra yaşadı ve mağaraya girdi. Havarilerden de hala yaşayanlar vardı. Bunun dışında da farklı yorumlar yapılmıştır.³²⁷

Yukarıdaki dokuzun izahı üzerine yapılan yorumlara karşı Kuşeyri, dokuzdan kastın yıl olduğunu söylemektedir. Çünkü sen bende yüz dirhem ve beş var dersin bu beşin de dirhem olduğu anlaşılır. Üç yüz yıl üzerine dokuz ilave sözünden de üç yüz dokuz yıl olduğu anlaşılır.³²⁸

İbn Abbas, “Kişi bu ayeti gördüğü gibi yorumlarsa gök ve yer arasındaki mesafe kadar uzak bir yorum olur.”³²⁹ dedi.

³²⁴ Razi, *Mefatihul-Gayb*, 21/452,453.

³²⁵ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Cami-u'l-Beyan an Te'vili Ay-i'l-Kur'an*, (Mekke: Dar et-Terbiye ve't-Turas), 17/649.

³²⁶ Kurtubi, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, 10/386.

³²⁷ Kurtubi, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, 10/386.

³²⁸ Kurtubi, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, 10/387.

³²⁹ Suyuti, *ed-Dürrü'l-Mensur*, 5/379.

Karanlığa taş atmak deyimini boşa çabalamak manasındadır. Allah bu ifadeyi kaç yıl kaldıkları için değil kaç kişi kaldıklarının tartışılması üzerine söylemiştir. Toplum onların sayısı üzerinde fikir beyan ederken buna cevap olarak karanlığa taş atmak deyimini kullanılmıştır. Bu yüzden bu ifadeyi kaç yıl kaldıkları için kullanamayız.

İbn Abbas: “*Her şeyi gören ve duyan*” ayeti Allah’a izafedir.³³⁰

2.3.6. Sabır, Teenni ve Zaman

İnsanlar hesap günü karşılaşacakları manzaranın dehşetinden yaşamış oldukları uzun yılları bir saat gibi algılayacaklardır. Korku duygusu onlara yaşamış oldukları yılları unutturacaktır. Buna da duygusal yönden zamanın izafiliği diyebiliriz. Bu gerçeği Allah Ahkâf Sûresinde ifade etmektedir: “*Ulu’l-azm peygamberlerinin sabrettiği gibi sen de sabret ve onlar için acele etme. Onlar uyarıldıkları şeyi gördüklerinde sanki gündüzün bir saati kadar yaşamış gibi hissedecekler. Tebliğ işte budur. Hiç fasıklardan başkası helak edilir mi?*”³³¹

Zamanın aslında bir anda meydana geldiğini ve bittiğini bunun da her şey bittiğinde anlaşılacağını bu ayetle anlamaktayız. İnsan ne kadar yaşasa da hissedeceği zaman bu kadardır. Ortalama altmış yıl da yaşasa Hz. Nuh gibi kavmi arasında dokuz yüz elli yıl³³² da yaşasa hissedeceği ömür yukarıdaki ayette belirtildiği gibi bir saat kadardır. İnsana uzun gelen ömrün bir saatlik bir vakit kadar algılanması zamanın göreceliğidir. Ölümünden sonra tekrar diriltilecek olan insan dünyada sadece bir saat kadar kaldığını zannedecektir. Zaman algımız bizi yanıltmakta mıdır? Uzun yaşadığımızı zannederken aslında sadece bir saat kadar mı yaşıyoruz? Elbette hayır. Çünkü bunun cevabını yine ayet vermektedir. “*Sanki*” ve “*yaşamış gibi*” ifadelerini esas alarak bunun öyle olmadığını görmekteyiz. Çünkü “sanki” ve “gibi” kelimeleri aslında olmayan bir şeyi olmuş zannetmek, öyle kabul etmek anlamında kullanılırlar. Bu da hayatta hissedilen yılların, ortalama altmış senenin yaşanacağını ancak bunun bir saat gibi hissedileceği bildirilmektedir. Bir saat kadar hissedilecek ifadesini insan geçmişine baktığında aslında fark etmektedir. Zamanın insanlar üzerindeki bir diğer etkisi de budur. Geçen zaman insana çok kısa gelmektedir. Gelecek zaman ise tamamen duyguların durumuna göre uzun ya da kısa sürmektedir. Özetle zaman insanı aldatmaktadır. Zaman aslında bir

³³⁰ Suyuti, *ed-Dürrü’l-Mensur*, 5/379.

³³¹ el-Ahkâf 46/35.

³³² bk. el-Ankebût 29/14.

tanedir, ancak zamanın içinde yaşayanların duyguları farklıdır. Duygular aynı zamanı farklı anlamlandırmamıza sebep olmaktadır. Zaman içinde zamanı unutturan ya da zaman içinde zamanı çekilmez, bitmez kılan o anki hislerimizdir. Hislerimizi de en çok etkileyen sebep bulunduğumuz ortamdır. İnsan bulunduğu ortamda mutlu ise zaman çok kısa gelecektir, ancak bulunduğu ortamda huzursuz ise dakikalar dahi geçemeyecektir.

Bütün peygamberler ulu'l-azm'dır. Allah, güçlü, kararlı, düşünce sahibi, kemale ermiş, akıl sahibi dışında bir insanı peygamber olarak göndermemiştir. Bir peygamberin vasıfları bunlardır. Onlar bu sıfatlarla doludur. Allah, kavimlerinden eziyet görüp sabreden peygamberler gibi Hz. Muhammed'den de sabretmesini istemiştir. Sabretmelerinden ve sebat etmelerinden dolayı Allah onları ulu'l-azm olarak isimlendirdi.

Allah, Hz. Muhammed'i kavmi için acele etmemesi konusunda uyarmaktadır. Ne için acele etmemesi gerektiği ise ayette zahiren beyan edilmemiştir. Ancak zikredilen ayetten, onların azabı acele istememeleri gerektiği anlaşılmaktadır. Bir rivayete göre Hz. Muhammed (s.a.s.) kavminden bunalmış ve biraz canı sıkılmıştı. Allah'tan onlar için azap indirilmesini dilemişti. Bunun üzerine Allah ona sabrı emretmiş ve acele etmemesi gerektiği konusunda uyarmıştır. Sonra azabın onları yakında bulacağını, gecikse bile kaçamayacaklarını haber vermiştir. Uyarıldıkları azabın onları bulması durumunda o anın dehşetinden dünya hayatının kısa hatta gündüzün bir saati kadar olduğunu zannedecekler. Yani azap başlarına geldiğinde dünya ve kabir hayatında sanki gündüzün bir saati kadar kaldıklarını sanacaklar. Ya da o anki korkularından dolayı sanki hiç azapla karşılaşmamış, ya da bir şey geçince sanki yaşanmamış gibi hissedeceklerdir.³³³ Uzun olduğunda ise şairin dediği gibi:

- *“Bir şey geçtiğinde hiç olmamış gibi olur, bir şey olduğunda da hiç yok olmayacakmış gibi olur.”*³³⁴

Bu beyit yukarıda ifade ettiğimiz duygusal yönden zamanın izafiliğini açıklamaktadır. İnsanın duygusal oluşu hayatı boyunca karşısına çıkan olaylara verdiği tepkileri etkilemektedir. En ufak can sıkıcı olaylarda dahi hiç bitmeyecek hissiyatı doğmaktadır. Ya da ne kadar acı ve uzun olursa olsun bittiğinde hiç yaşanmamış gibi

³³³ Razi, *Mefatiihu'l-Gayb*, 28/31.

³³⁴ Razi, *Mefatiihu'l-Gayb*, 28/31.

hayat devam etmektedir. İnsanı etkileyen duygular zamana bakışını da etkilemektedir. Zamanın göreceliği duygusal açıdan da karşımıza çıkmaktadır.

‘‘Ulu’l-azm peygamberlerinin sabrettiği gibi sen de sabret...’’ ayeti için İbn Abbas, ‘‘Bunlar kararlı ve sabırlı olanlardır.’’³³⁵ demiştir.

Mücahid, ‘‘Ulu’l-azm peygamberleri beş tanedir. Bunlar: Nuh, İbrahim, Musa, İsa ve Muhammed’dir. Hepsine salat ve selam olsun. Onların hepsi de ahkam sahibiydiler.’’³³⁶ dese de hocası:

İbn Abbas, ‘‘Bütün peygamberler ulu’l-azm’dır.’’³³⁷ demiştir. Bize göre tercihe şayan olan yorum budur.

İnsanların karşılaşacağı manzaranın ne olduğu hakkında, ‘‘Onlar uyarıldıkları şeyi gördüklerinde’’ ayetini Yahya, azabı gördüklerinde, en-Nekkaş ise ahireti gördüklerinde olarak yorumlamışlardır. Yine ‘‘Kalmadılar’’ ifadesinden kastın Yahya, kaldıkları yerin dünya olduğunu söylemiştir. En-Nekkaş ise bu yerin hesap için diriltilecekleri zamana kadar kabirlerinde kalmadılar, şeklinde yorumlamıştır.³³⁸

‘‘Gündüzün bir saati kadar’’ yani kıyamet gününe oranla kaldıkları zamanı bu kadar hissedeceklerdir. Azabın dehşetini gördüklerinde dünyadaki uzun kalışlarını bu korku unutturacaktır.

Konumuzu destekleyen bir başka ayette Nâziat Sûresinde karşımıza çıkmaktadır: ‘‘Kıyameti gördüklerinde dünyada sanki sadece bir akşam vakti ya da kuşluk vakti kadar kaldıklarını zannedecekler.’’³³⁹

‘‘Onlar uyarıldıkları şeyi gördüklerinde sanki gündüzün bir saati kadar yaşamış gibi hissedecekler. Tebliğ işte budur. Hiç fasıklardan başkası helak edilir mi?’’³⁴⁰ Bu uyarıdan sonra ancak fasıklar ders almaz ve helak olur.

2.4. KIYAMET ANINDA ZAMAN

Kıyamet hakkında Kur’an’da birçok ayet bulunmaktadır. Biz burada kıyametin muhtevasına değinmeyeceğiz. Konumuz sadece o anki zaman ile alakalıdır.

³³⁵ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 16/220.

³³⁶ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 16/220.

³³⁷ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 16/221.

³³⁸ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 16/222.

³³⁹ en-Nâziât 79/46.

³⁴⁰ Kurtubi, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an*, 16/220-222.

Hâkka Sûresinde ahiret zamanı hakkında şöyle buyrulmaktadır: *“Sura bir defa üflendiğinde, yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirlerine çarptırılarak darmadağın edildiğinde, işte o gün kıyamet gerçekleşir. Gök yarılır ve o gün düzeni bozulur. Melekler de göklerin etrafında olacaktır. O gün Rabbinin arşını bunların üzerinde sekiz melek taşır. O gün hesaba çekilecek ve sizden hiçbir şey gizli kalmayacaktır.”*³⁴¹

Yukarıdaki ayetlerden yola çıkarak kıyametin kopacağı günün insanlara göre bin günün Allah katında bir güne tekabül ettiğini değerlendirmek istiyoruz. Allah ayette dağların durumunu, göğün yarılacağını, meleklerin düzenini izah etmektedir ve hepsi için o gün ifadesi kullanılmaktadır. O gün bize göre olan bir gün mü yoksa bir süreç içerisinde gelişecek bin günde mi oluşacaktır? Elbette Allah için ol demesi kâfidir.³⁴² Kıyametin dehşeti bir anda oluşuyor olmasıdır. O gün, insanlara göre bin günlük bir süreçte değil bir anda, “ol” emriyle olacaktır. İnsanlar ne olup bittiğini anlamadan diriler dehşeti yaşayacak³⁴³ kabirdekiler de uyanmış olacaktır.³⁴⁴

Yukarıda zaman hakkındaki ayetleri ele alarak tek tek incelemeye çalışmıştık. Zamanı anlamlı kılan zamanın akışı içinde yapılan değerli işlerdir. Her geçen an zaman içinde bir sayfayı kapattığı gibi yeni bir sayfa da açmaktadır. Bu sonradan var olan her şey için biçilen ömür gibidir. Zamanın başlangıcı olduğu gibi sonu da olacaktır. Başlangıcı ve sonu olmayan sadece Allah’ın zatıdır. Dolayısıyla zaman Allah ile değil yaratılanlarla birlikte başlamış ve anlam kazanmıştır. Çünkü zamanın ezeli olan Allah hiçbir bağlayıcılığı yoktur. O halde zaman, yaratılanlarla birlikte başlamış ve onlarla birlikte yok olacaktır.

Ay ve güneşin varlığı zamanı ölçmek ve bilmek içindir. Bu gerçek En‘âm Sûresinde şöyle ifade edilmiştir: *“...Güneşi ve ayı bir hesap ölçüsü yaptı. İşte bu Aziz ve Alim olan Allah’ın takdiridir.”*³⁴⁵

Allah, zamanın durağan olmadığını, işlediğini A‘râf Sûresinde şöyle ifade etmektedir: *“Gökleri ve yeri altı günde yaratan sonra arşa istiva eden, geceyi durmaksızın kendisini kovalayan gündüze örten, güneşi, ayı ve yıldızları emrine itaat*

³⁴¹ el-Hâkka 69/13-18.

³⁴² bk. Yâsîn 36/82.

³⁴³ bk. Yâsîn 36/49.

³⁴⁴ bk. Yâsîn 36/52.

³⁴⁵ el-En‘âm 6/96.

etmiş durumda yaratan muhakkak ki Rabbiniz Allah'tır. Yaratmak ve emretmek O'na ait değil mi? Alemlerin Rabbi olan Allah'ın şanı ne yücedir.''³⁴⁶

Bu iki ayeti ele aldığımızda zamanın yaratıldığını ve zamanın varlığının nasıl anlaşıldığını görmekteyiz. Ancak burada dikkatimizi çeken taraf zamanın sadece dünya hayatı için var oluşudur. Güneş, ay ve bunların birer hesap ölçüsü oluşu dünyadaki zamanı bağlamaktadır. Bunların yok olmasıyla zaman da yok olacak mıdır? Kıyamet anında gökteki düzenin yani güneşin, ayın ve yıldızların yok olacağını öğrenmekteyiz. O halde zaman sadece dünya hayatı için mi vardır? Zaman sadece insanı mı bağlamaktadır? Elbette zaman tüm yaratılmışlar için vardır bunu da Kur'an'da her nefsin yani yaratılmışın öleceği gerçeğinden bilmekteyiz.³⁴⁷ Ölümlü olanların bir ömrü yani bir zamanı vardır. Dolayısıyla dünyadan bağımsız olan varlıklar için de zaman söz konusudur. Kur'an insanı muhatap almıştır. Dolayısıyla zamanın varlığını ve yok olacağını insan özelinde değerlendirmiştir. Diğer varlıkları bağlayacak bilgiyi de insana vermemiştir. Böylece insan sadece kendi zamanını bilmektedir.

Zamanın varlığının önemi kadar zaman içindeki hareket hızının da önemi vardır. Allah yaratmış olduğu varlıklara bazı özellikler bahşetmiştir. Bunlardan biri de zamanı kullanma özelliğidir. Meleklerin nurdan yaratılmış olduğunu yukarıda zikretmiştik. Nurun da ışık olduğunu açıklamıştık. Işık olma muhtevasına sahip olan varlığın da ışık hızında hareket etmesi doğaldır. Özü ışık olan varlığın hareket hızı da o özle alakalı olmalıdır. Kur'an'da meleklerin hızı için şu ayet verilmiştir: *‘‘Melekler ve Ruh O'na süresi elli bin yıl olan bir günde çıkarlar.*''³⁴⁸ Bu ayeti yukarıda açıklamıştık.

Meleklerin süresi elli bin yıl olan mesafeyi bir günde kat ettikleri anlaşılmaktadır Kur'an'da bu kıyasın yapılmasında muhatap elbette insandır. İnsanın elli bin yılda gideceği yolu meleklerin bir günde gidebileceği haber verilmektedir. Bu kıyas mesafenin anlaşılması açısından önemlidir. İnsana göre olan elli bin yıllık zamanın boyutu melekler açısından bir güne tekabül etmektedir. İnsan ömrünün ortalama altmış yıl olduğunu varsayarsak bu mesafeye ulaşması bu zamanı kullanabilmesi onun da bu hıza ulaşmasıyla ancak mümkün olabilir. Bu da imkansızdır. Meleklerin yanı sıra cinlerin de zamanı kullanabilme hızı hakkında Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır: *‘‘...Cinlerden İfrit sen makamından kalkmadan önce ben onu sana getiririm. Ben buna muktedir ve güvenilirim*

³⁴⁶ el-A'râf 7/54.

³⁴⁷ bk. Âl-i İmrân 3/185.

³⁴⁸ el-Meâric 70/4.

*dedi. Kitaptan bilgisi olan biri, ben onu sana göz kapaklarını açıp kapatıncaya kadar getiririm dedi...*³⁴⁹

Cinlerin de insanlara göre zamanı kullanma hızları ayette bizlere bildirilmiştir. Hz. Süleyman'ın bunu cinlerden istemesinin sebebi insanların bu fiili yapamayacağı bir hızda ve kabiliyette olduğunu göstermektedir. Yukarıda bunun tartışmasını yapmış olduğumuz için burada tekrara girmeyeceğiz. İki belde arasındaki mesafeyi dikkate alarak cinlerin yapmış olduğu teklifler onların hareket hızlarını göstermektedir. Üstelik bu durum sadece hareket hızı değil aynı zamanda madde taşıma gerçeği de söz konusudur. Bugün ulaşılan teknolojiye uçaklarla madde taşınabilmektedir. Ancak bu hıza ulaşabilmeleri şu ana kadar söz konusu olmamıştır. İnsana göre cinlerin bu hıza sahip olmalarını elbette yaratılışlarına ve Allah'ın onlara bu kudreti vermesine bağlayabiliriz.

Melekler ve cinlerin hareket hızlarına baktığımızda bunların insanlar için mümkün olmayacak derecede olduklarını görmekteyiz. O halde insana verilen hareket hızı kabiliyeti, zaman, melekler ve cinler için söz konusu değil midir? Yer-zaman ve madde-hareket gerçeği sadece insan için mi vardır? Melekler ve cinler bunlardan bağımsız mıdır? Ya da her canlı için ayrı bir zaman gerçeği söz konusu mudur? Elbette diğerleri zamandan bağımsız değildirler. Elli bin yıllık mesafeyi bir günde kat etmek yine bir zaman aralığındadır. İnsana göre ne kadar kısa olursa olsun yine de bir zaman içinde gerçekleşmektedir. Bu durum cinler için de geçerlidir. Yerinden kalkmadan önce veya göz kapaklarını açıp kapatıncaya kadar olan sürede fiilin gerçekleştirilmesi yine bir zaman aralığındadır. Hz. Süleyman tahtı istediğinde cinlerin tahtı hemen getirmesi değil ona bir zaman aralığı teklifi sunmaları gerçeğini göz ardı edemeyiz. İnsana göre ne kadar kısa olursa olsun yine de bir zaman aralığını tarif eden bir süre bulunmaktadır. Her iki varlığın bunları yapabilme kabiliyetlerinin olması elbette Allah'ın takdiridir. Onları da yaratan Allah'tır. *“...Her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi bilen O'dur.”*³⁵⁰

Meleklerle ve cinlere bu hareket hızını veren Allah insan için de bunu mucize vasıtasıyla vermiştir. İsrâ mucizesini yukarıda işlemiştik.

Bir insanın, o dönemin şartlarını dikkate alarak iki belde arasındaki mesafeyi ayette belirtilen hızla ulaşması imkansızdır. Dönemin şartlarında en hızlı aracın at oluşu ve iki belde arasındaki mesafenin bir gecede gidip gelinmesinin imkânsız oluşunu dikkate

³⁴⁹ en-Neml 27/38-40.

³⁵⁰ el-En'âm 6/101.

olarak bu zaman aralığında da bir insanın gidip gelmesi diğer insanlara nazaran olağanüstü olduğu için mucizedir.

Ancak dikkat çekmek istediğimiz başka bir husus bu hıza ulaşan varlığın yine insan olmadığıdır. Nitekim yukarıda işlediğimiz gibi bunu gerçekleştiren insan değil ona verilen Burak bineğidir. İnsan bunu bizzat değil bir vasıta aracılığıyla gerçekleştirmektedir. İnsan, mucize de olsa bu hıza ancak bir araç sayesinde ulaşmaktadır.

Yaratılan ilk insandan kıyametin kopacağı âna kadar gelip geçen insan sayısı milyarlardır. Bu insanların kıyametten sonra hesap için tekrar diriltilmesi gerçekleşecektir. İnsanların tekrar diriltilmeleri ne kadar sürecektir? Bunun için ne kadar zaman aralığı gerekmektedir? Bunun cevabını da Allah Lokman Sûresinde vermektedir:

- *“Yaratılmanız ve tekrar diriltilmeniz bir kişinin yaratılması ve diriltilmesi kadardır.”³⁵¹*

Ayete bakarak sayının hiçbir hükmünün olmadığını görmekteyiz. Bir kişi de olsa milyarları da bulsa tekrar diriltilme süresi ancak bir kişinin yaratılması ve diriltilmesi kadar sürecektir. Bunun bizler açısından izahı zor olsa da Allah’a hiçbir şeyin zor gelmeyeceği ve ol deme hükmüyle her şeyin olacağı gerçeği inanmamıza kâfi gelecektir.

Zamanın ve zamanın içindeki varlıkların Rabbi olan Allah her şeyin sahibidir:

- *“Gece ve gündüzde yaşayan her şey O’nundur. O işiten ve bilendir.”³⁵²*

³⁵¹ Lokmân 31/28.

³⁵² el-En’âm 6/13.

SONUÇ

Tarih boyunca zaman, merak edilen ve sorgulanan bir alan olmuştur. Her devirde ilim insanları bu alan üzerinde tartışmış, yöneticiler siyasi doğrultu da düşünmüş ve hareket etmiş, halk dahi yüzeysel de olsa bu konu üzerinde durmuştur.

Zaman, her alanın konusu haline gelmiş ve onları etkilemiştir. Zaman, hayatın normal akışında bir çiftçiyi ilgilendirdiği kadar, yeri, gökleri ve cisimlerin hareketlerini inceleyen bir bilim insanını da ilgilendirmiştir.

Kur'an'da ise zaman, imtihan çerçevesinde ele alınmıştır. İmtihan üzerinden insanı uyarırken bizlere de zamanın göreceli oluşunu, hızını, dünyadaki varlığının anlık olduğunu anlatmaktadır. Dünyadaki zamanın ahiret hayatına göre kısa bir andan ibaret olduğunu da vurgulamıştır.

Zaman üzerinde yaptığımız bu çalışma sonucunda insanın zamanı önemsemesinin nedenini ona hâkim olamayışında bulduk. İnsan her şeye sahip olabilirken onu tüketen zamana yenik düştüğünü görmekteyiz. İnsanoğlu doğar ve ölür. Doğması, yaşaması ve ölmesi ona ayrılan bir zaman içerisinde gerçekleşmektedir. Bu vakit aralığında insan zaman mefhumunu anlamaya çalışır. Ancak bunun tam olarak anlaşılması zaman çemberinden çıkıldığında gerçekleşecektir.

Zamanın var oluşu yaratılanların yok olacağını göstermektedir. İnsanların ölümlü olduğu bir gerçektir. Tüm insanların da bir gün yok olacağı Kur'an'ın bize öğrettiği bir gerçektir. Zaman bizi hızla buna sürüklemektedir. Her geçen an bu gerçeğe yaklaşmaktayız. Çalışmanın konusu da insana uzun görülen dünya hayatının aslında kısa bir andan ibaret olduğunu göstermektedir. İmtihan edilen Hz. Üzeyir'in durumu gibi insanlar da uyandıklarında dünyadaki varoluşlarının sadece bir andan ibaret olduğunu hissedeceklerdir. Konu zamanın aldatıcı oluşunu ayetlerle bize sunmaktadır.

Dünyaya gönderilen insana belli bir zaman tayin edilirken farklı boyutlarda yaşayan meleklerle ve cinlere de bir zaman tayin edilmiştir. Diğer varlıklara verilen zamanın muhtevası hakkında tam olarak bir malumata sahip değiliz. Ancak onların da yok olacağını ve bâki kalacak olanın sadece Allah olduğunu yine Kur'an'dan öğrenmekteyiz.

Zamanı değerli kılan bir başka özellikte varlıklar üzerinde göreceli oluşudur. Varlıkların zaman üzerindeki etkisiyle zamanın tüm varlıklar üzerindeki etkisi farklıdır. Ayrıca varlıkların zamanı kullanabilme hızları da farklıdır. İnsanın elli bin yıl da yapabileceği bir işi melek bir günde yapmaktadır. Yine insanın günler sürecek bir eylemi

cinler göz kırpma aralığında başarmaktadır. Bu çalışma zamanın varlıklar arasındaki göreceliliğini görmemizi sağlamıştır.

Zaman konusu bizlere belirli cevaplar verirken aynı zaman da sorular da yöneltmiştir. Zaman, kendini sorgulatmış, muhatabını sorgulatmış, muhatabının diğer varlıklara göre zaman algısını da sorgulatmıştır. Sorulara aranan cevaplar da yeni sorular doğurmuştur. Bu durum zamanın mucizevi oluşunu ortaya çıkarmaktadır.

Zamanın içinde yaşarken zamandan soyutlanmak mümkün müdür sorusunun cevabını da yine Kur'an bize vermiştir. Ancak bunun yaşanmasının ilahi iradeye bağlı olduğunu ifade etmiştir. Yani fiili olarak insanın zamandan soyutlanması ancak mucize yoluyla gerçekleşmiştir. Ancak hissi olarak insanın zamandan soyutlanması çalışmanın bir diğer konusudur. İnsanın duygularına göre zaman içinde hissettikleri ona zamanı hissettirdiği gibi unutturmuştur da. Hayatın doğal akışında zamanın göreceliği insanın duygularının bir sonucudur.

KAYNAKÇA

- Algül, Hüseyin. “Haram Aylar”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 11.05.2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/haram-aylar>
- Ateş, Süleyman Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsiri. 12 Cilt. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1982.
- Cerrahoğlu, İsmail. Tefsir Usûlü. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 35. Basım, 2020.
- Düzgün, Şaban Ali. “Allah’a İman”. ed. Şaban Ali Düzgün. 63-120. Ankara: Grafiker Yayınları, III. Basım, 2014.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. Hak Dini Kur'an Dili. 4. Cilt. İstanbul: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş., 1. Baskı. 2021.
- Fayda, Mustafa. “Nesî”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 10.05.2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nesi>
- Gazzâlî, Ebu Hâmid Muhammed ibn Muhammed. Tehâfüt el-Felâsife. çev. Bekir Karlığa. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Karagöz, İsmail vd., Dini Kavramlar Sözlüğü, Ankara: Sistem Ofset Basım Yayınları, 5. Basım, 2010
- Kur'an Yolu Meâli. Hayrettin Karaman vd., İstanbul: İleri Basım Matbaacılık A.Ş., 12. Basım, 2020.
- Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed bin. Ahmed El Ensari. el Cami' li-Ahkami'l-Kur'an. 20 cilt. Kahire: Dar-ul'kütab el'Mısriyye Kitabevi, 2. Basım, 1384/1964.
- Mevdudi, Ebu'l-A'la. Tefhimu'l-Kur'an (Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri). çev. Muhammed Han Kayanî vd. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1. Basım, 2011-12.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyri el Nisaburi. Sahih Müslim. thk. Muhammed Fuad Abdulbaki. 5 Cilt. Kahire: Matba'atu İsa el-Babi el-Halebi ve Şurakehu, 1374/1955.
- Razi, Ebu Abdullah Muhammed bin Ömer bin el Hasan bin El Hüseyin El Teymi. Mefatihul Gayb (El Tefsir El Kebir). 32 Cilt. Beyrut: Dar-u İhya-i Et'Turas El Arabi, 3. Basım, 1420/1999.
- Suyuti, Celaleddin Abdurrahman bin ebi Bekr. Ed'Dürrü'l-Mensur fi't-Tefsir bi'lMe'sur. 8 Cilt. Beyrut: Dar-u'l-Fikir, 1432/2011.

Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Cami-u'l-Beyan an Te'vili Ay-i'l-Kur'an, 24 cilt. Mekke: Dar et-Terbiye ve't-Turas.

Taslaman, Caner. "İzafiyet Teorisi, Değerler ve Tanrı – Evren İlişkisi". Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. Vol. 33, No. 2007 / 2, ss. 5-20.

Yöney, Ferhat. Din Felsefesi Açısından İzafiyet Teorisi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

EKLER

EK 1. ORJİNALLİK RAPORU FORMU

 ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA
Tarih: 08/06/2023
Tez Başlığı: KUR'AN-I KERİMDE ZAMANIN GÖRECELİĞİ
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 74 sayfalık kısmına ilişkin, 08/06/2023 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 17'tür.
Uygulanan filtrelemeler: 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☒ Alıntılar hariç/dâhil 4- ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç
Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nde belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.
Gereğini saygılarımla arz ederim.
08/06/2023
Adı Soyadı: Fatih MANSUROĞLU Öğrenci No: 2000500008 Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimler Programı: Tefsir Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora
<u>DANIŞMAN ONAYI</u> UYGUNDUR. Doç Dr. Halit BOZ

EK 2. ETİK KOMİSYON MUAFİYET FORMU

	ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU
ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞINA	
Tarih: 08/06/2023	
Tez Başlığı: KUR'AN-I KERİMDE ZAMANIN GÖRECELİĞİ	
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:	
1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.	
Tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.	
Gereğini saygılarımla arz ederim.	
08/06/2023	
Adı Soyadı: Fatih MANSUROĞLU	
Öğrenci No: 2000500008	
Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimler	
Programı: Tefsir	
Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora	
<u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u>	
Doç. Dr. Halit BOZ	
Detaylı Bilgi: https://www.ardahan.edu.tr/birim.aspx?id=1002003	
Telefon: 0-4782117522	Faks: 0-4782117523
E-posta: sbe@ardahan.edu.tr	

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Fatih MANSUROĞLU

Doğum Yeri ve Tarihi :

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : KSÜ İlahiyat

Yüksek Lisans Öğrenimi : Tefsir Ana Bilim Dalı

Bildiği Yabancı Diller : Arapça

Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar :

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar : Göç İdaresi / Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim

E-Posta Adresi :

Tarih

Jüri Tarihi : 08.06.2023